

**СТРАТЕГИЈА РАЗВОЈА ОПШТИНЕ ПАЛЕ
ЗА ПЕРИОД ОД 2017. ДО 2026. ГОДИНЕ**

Пале, 2016.

КОМИСИЈА ЗА ПЛАНИРАЊЕ ОПШТИНСКОГ РАЗВОЈА

Миодраг Ковачевић, предсједник	Бошко Југовић, члан
Мр Млађен Ђеремићић, члан	Мр Велибор Лазаревић, члан
Мр Ведрана Хршум, члан	Мићо Цицковић, члан
Новка Вујичић, члан	Драгомир Јовановић, члан
Др Славко Кујунџић, координатор	Владимир Лучић, члан
Мр Богданка Цицковић, члан	Радомир Петровић, члан
Рајка Планојевић, члан	Драган Говедарица, члан
Данило Крсмановић, члан	Марко Какућа, члан
Мишел Самарџић, члан	Александра Лаловић, члан
Др Марко Ђого, члан	Синиша Ласица, члан
Бранка Спасојевић, члан	Младен Копривица, члан
Гордана Самарџија, члан	Бране Васиљевић, члан
Александар Мирковић, члан	Млађенка Драгаш, члан
Крсто Мићић, члан	Дамјан Шкипина, члан
Владимир Тркуља, члан	Жељко Стојановић, члан
Вера Цицковић, члан	Момир Благојевић, члан

Напомена: Чланови комисије од редног броја 1 до 9 чине радну групу за израду Стратегије развоја

ПОДАЦИ О ФОРМИРАЊУ КОМИСИЈЕ И УСВАЈАЊУ СТРАТЕГИЈЕ РАЗВОЈА

Орган који је формирао комисију	Скупштина општине Пале, Закључак број 01-022/59 Од 29.9.2015.
Орган који је усвојио Стратегију развоја	Скупштина општине Пале, Закључак број 01-022/2 од 18.1.2017.
Датум усвајања	27.12.2016.
Закључак о усвајању стратегије објављен у „Службеним новинама града Источно Сарајево“, број	5/17

САДРЖАЈ

I	УВОД	5
II	МЕТОДОЛОГИЈА РАДА	6
III	СТРАТЕШКА ПЛАТФОРМА	7
1.	ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	7
2.	СОЦИО-ЕКОНОМСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ	11
2.1.	Демографске карактеристике и тржиште рада	11
2.2.	Преглед стања локалне економије	17
2.3.	Шуме и шумско земљиште	22
2.4.	Дрвна индустрија	24
2.5.	Туризам и његови потенцијали	24
2.6.	Пољопривреда и њени потенцијали	31
2.7.	Текстилна индустрија	34
2.8.	Металска индустрија	35
2.9.	Прехрамбена индустрија	35
2.10.	Грађевинарство	35
2.11.	Занатство, трговина и предузетништво	36
3.	ПРЕГЛЕД СТАЊА У ОБЛАСТИ ДРУШТВЕНОГ РАЗВОЈА	37
3.1.	Образовање	37
3.1.1.	Предшколско васпитање и образовање и	37
3.1.2.	Основно образовање	39
3.1.3.	Средње образовање	41
3.1.4.	Високо образовање	42
3.2.	Култура	45
3.3.	Народна библиотека	47
3.4.	Спорт	47
3.5.	Здравствена заштита	49
3.6.	Социјална заштита	50
3.7.	Цивилно друштво – невладине организације	51
3.8.	Информисање	53
3.9.	Финансије и осигурање	54
4.	СТАЊЕ ЈАВНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ И И ЈАВНИХ УСЛУГА	55
4.1.	Саобраћајна инфраструктура	55
4.2.	Енергетска инфраструктура	55
4.3.	Комунална инфраструктура	55
4.4.	Топловодна инфраструктура	56
4.5.	Стање јавне расвјете	56
4.6.	Телекомуникације	57
5.	СТАЊЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	57
6.	ЛОКАЛНА САМОУПРАВА	62
6.1.	Преглед просторно-provedбених планских докумената	63
IV	СТРАТЕШКО ФОКУСИРАЊЕ	65
1.	SWOT анализа	65

2.	Визија развоја општине	67
3.	Стратешки циљеви развоја	67
V	СЕКТОРСКИ РАЗВОЈНИ ПЛАНОВИ	69
1.	ПЛАН ЛОКАЛНОГ ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА	69
2.	ПЛАН ДРУШТВЕНОГ РАЗВОЈА	78
3.	ПЛАН ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ	94
VI	ОПЕРАТИВНИ ДИО	100
1.	План имплементације	100
1.1.	Орјентациони преглед приоритетних пројеката и мјера за период од три године	100
1.2.	Индикативни план финансирања стратешких пројеката и мјера за наредне три године	114
1.3.	План развоја организационих капацитета и људских потенцијала	134
1.4.	Праћење, оцјењивање и ажурирање стратегије развоја	135

I УВОД

Стратегија развоја општине Пале за период од 2017. до 2026. године представља најважнији стратешки документ, који треба да подстиче развој локалне заједнице путем реализације стратешких и оперативних циљева, те програма, пројеката и мјера који доводе до реализације визије развоја. Стратегија развоја представља својеврсни путоказ за будући развој општине и обухвата друштвену и економску сферу, али и аспект заштите и унапређења стања животне средине.

Процес израде Стратегије развоја инициран је од стране Начелника општине и подржан од стране Скупштине општине. Стратегија развоја општине Пале урађена је од стране Комисије за планирање општинског развоја, коју је својом одлуком формирала Скупштина општине 29. септембра 2015. године. Комисију чине 32 члана из различитих сфера друштвеног и политичког живота општине и запослених из општинске управе. Првих девет чланова комисије чинили су запослени из општинске управе, који су били носиоци и чланови секторских радних група приликом дефинисања стратешких циљева, стратешких развојних планова и њихове израде.

Стратешко планирање представља кључни инструмент за одговорно и правовремено управљање локалним економским развојем. Ради се о отвореном и свима доступном процесу доношења кључних одлука, на основу којих локална заједница планира бољу будућност и предвиђа активности и финансијска средства за достизање жељених циљева и визије развоја.

Стратегија развоја дефинише правце развоја општине, информиче цјелокупну јавност и приватне улагаче о развојном путу општине, представља основу за израду детаљних планова и програма у различитим секторима развоја, креира основу за праћење напретка. Уједно упућује на сарадњу и договор у планирању различитих активности других нивоа власти, донатора и друштвено-економских партнера.

Код израде стратегије развоја водило се рачуна о остваривању хоризонталне и интерсекторске усклађености са стратегијама и плановима на другим нивоима власти. Такође, додатни значај је поклоњен могућим иницијативама међуопштинске сарадње.

Битан услов за правовремену и одговорну имплементацију Стратегије развоја је препознавање њеног значаја од стране локалне заједнице и виших нивоа власти. Успостава предвиђених механизма за праћење и реализацију, извјештавање и ажурирање и свеукупну операционализацију представља предуслов за квалитетну и одговорну имплементацију Стратегије развоја.

II МЕТОДОЛОГИЈА РАДА

Стратешки план развоја општине Пале урађен је у складу са стандардизованом Методологијом за интегрисано планирање локалног развоја (МиПРО), која је прихваћена и препоручена од стране ентитетских влада, те савеза општина и градова обадва ентитета. МиПРО је у потпуности усклађен са постојећим законским прописима којим је дефинисано планирање развоја на локалном нивоу, као и са водећим принципима и приступима стратешком планирању које промовише Европска унија.

У процедури израде Стратегије развоја општинска администрација је носилац израде и имплементације стратегије, уз максимално укључивање свих других учесника из привредног, културног, спортског и политичког живота локалне заједнице.

Стратегија развоја се заснива на принципима одрживости и социјалне укључености. Одрживост као принцип интегрише економски аспект и аспект животне средине, док принцип социјалне укључености подразумева једнаке шансе за све и правичност у смислу идентификовања потреба и интереса маргинализованих и социјално искључених група становништва. Надаље, Стратегију развоја карактерише интеграција, што значи да су економски, друштвени и аспект заштите животне средине посматрани као неодвојиви дијелови једне цјелине. Карактерише је и партиципација, што значи да су сви анагажовани учесници допринијели изради овог стратешког документа.

Доминантан дио Стратегије развоја чини стратешка платформа. Она обухвата основне карактеристике општине, извод из социо-екомске анализе, стратешке циљеве и визију развоја. На основу тога су разрађени стратешки развојни планови и оперативни дио Стратегије развоја.

У завршном дијелу стратешког документа Комисија за планирање општинског развоја је, на бази принципа интеграције, објединила и ускладила секторске документе, те израдила трогодишње планове имплементације, укључујући и план развоја организационих капацитета и људских потенцијала неопхотних за процес имплементације.

Треба истаћи да Стратегија развоја садржи и листу приоритетних програма и пројеката у сваком сектору, који омогућавају достизање постављених циљева путем провођења оперативних активности, чиме се ствара основа за свеукупну имплементације Стратегије развоја.

Приликом израде Стратегије развоја водило се рачуна да у њу буду укључени сви постојећи стратешки документи развоја општине, укључујући и оне који су урађени након усвајања претходне стратегије развоја општине.

III СТРАТЕШКА ПЛАТФОРМА

1. ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

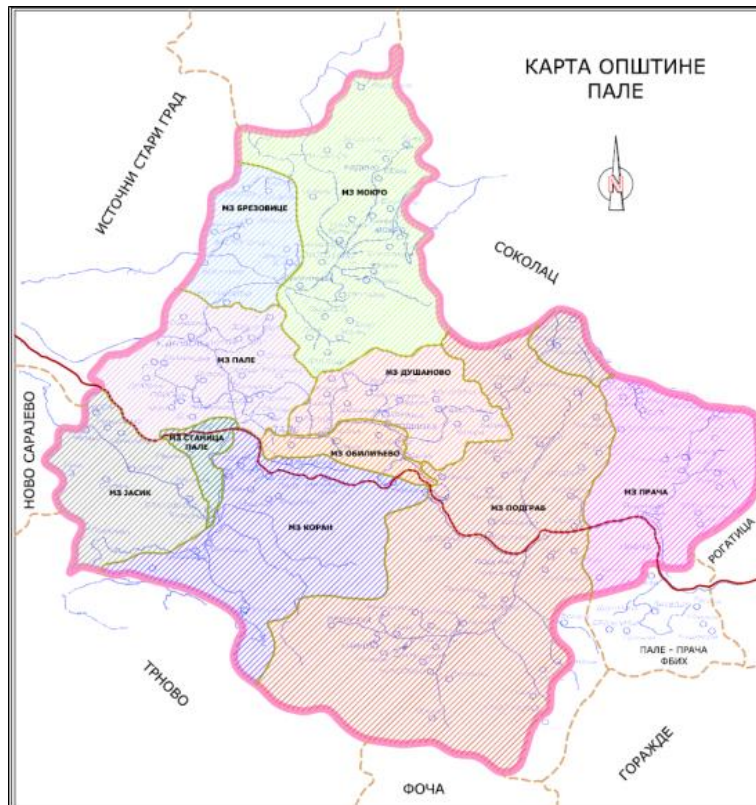
(Географски положај, саобраћајни положај, геолошки састав, рељеф, земљиште, хидрографске карактеристике, климатске карактеристике, природни ресурси)

Општина Пале смјештена је у источном дијелу Републике Српске и Босне и Херцеговине. Налази се између $43^{\circ}05'$ и $43^{\circ}55'$ сјеверне географске ширине и $18^{\circ}25'$ и $18^{\circ}50'$ источне географске дужине. Заузима површину од $491,82 \text{ km}^2$ у висинском интервалу 624–1913 m надморске висине. Смјештена је између планинских масива Јахорине са југа и југоистока, Госине са истока, Романије са сјевероистока и Озрена са сјевера и сјеверозапада. Највиша тачка је на врху Сјениште (1913m) на Јахорини, а најнижа (624 m) у кориту ријеке Миљацке испод Довлића.

Слика 1. Положај општине Пале у Републици Српској и БиХ

Граничи са подручјем Источног Старог Града на западу, Сокоца на сјеверу, Рогатице на истоку, Пала-Праче (ФБиХ) и Фоче-Устиколине (ФБиХ) на југоистоку и Трнова на југу. Административни центар општине је у највећем насељеном мјесту Пале, гдје су смјештене значајне привредне и јавне институције од општинског и републичког интереса. На подручју општине постоји десет мјесних заједница: Прача, Подграб, Коран, Пале, Јасик, Брезовице, Мокро, Обилићево, Душаново и Станица Пале, са 63 насеља. Општина Пале је административно укључена у Град Источно Сарајево заједно са још пет општина: Соколац, Источни Стари Град, Источно Ново Сарајево, Источна Илиџа и Трново.

Слика 2. Подручје општине Пале са мјесним заједницама

Саобраћајни положај општине је повољан због близине највећег града Босне и Херцеговине Сарајево (15 km), у коме се укрштају путни правци из свих дијелова Босне и Херцеговине. Кроз подручје општине долинама ријека Миљацке и Праче пролази магистрални пут М5 Сарајево – Прача - Реновица, а долином ријеке Мокрањске Миљацке пролази магистрални пут Е 761 Сарајево – Вишеград (Зворник). Територијом општине пролазе и регионални путни правци: Р 446 Пале – Јахорина – Подграб и Трианга – Јасик – Сарајево, Р 446 а Јасик - Лукавица и Р 447 Сумбуловац – Хреша – Сарајево, укупне дужине 77,5 km. Укупна дужина магистралних путева кроз територију општине је 43,75 km, регионалних 80 km а локалних око 300,6 km.

Урбани дио општине Пале (покривен урбанистичким плановима) износи 1.145 хектара (2,3%), док рурални дио чини 48.037 хектара (97,7) површине земљишта.

Прије рата површина општине је износила 555 km². Дејтонским мировним споразумом дио општине са мјесним заједницама Прача (највећи дио) и Реновица припао је новоформираној општини Пале-Прача у Федерацији Босне и Херцеговине.

Геолошки састав је разноврстан, како фазијално тако и стратиграфски изграђен од палеозојских, мезозојских и кенозојских седимената. Највећи дио простора изграђен је од мезозојских седимената тријаске старости.

Подручје општине Пале спада у подручја средње сеизмолошке активности у БиХ, као и највећи број општина источног дијела БиХ (максимално опасан интензитет 7^о Меркалијеве скале).

Географски простор општине Пале је планинског карактера са великим бројем врхова изнад 1500 m: Јахорина (1913 m), Романија (1652 m)... Овај простор припада планинско-котлинској области, са планинским и претпланинским рељефом, са просјечном надморском висином од око 1000 m. Највећи дио општине смјештен је на надморској висини од 800 до 1400 m.

У оквиру географског простора општине Пале доминирају четири географске цјелине. Прву цјелину чини долина ријеке Праче у источном дијелу општине, другу поље са административним центром Пале у централном дијелу, трећу долина Мокрањске Миљацке са насељем Мокро у сјеверозападном дијелу, а четврту цјелину чине високи масиви Јахорине и Романије са обронцима, који доминирају овим простором.

Најзаступљеније земљиште на подручју општине је кисело смеђе земљиште (дистрични камбисол) 29.065 ha, а затим слиједе мозаици кречњачко-доломитне црнице са смеђим земљиштем на кречњаку и доломиту (калкомеланосол-калкокамбисол) 13.127 ha, мозаик литосол-калкомеланосол 1.711 ha, низ кисело смеђе земљиште и подзол (дистрични камбисол-подзол) 1.613 ha, комплекс илимеризовано земљиште и псеудоглеј (лувисол-псеудоглеј) 1.249 ha, рецентни ријечни нанос (флувисол) 228 ha.

Хидрографске карактеристике општине обиљежавају планина Јахорина богата водом на цијелом масиву и њеним огранцима, док је Романија са малим бројем извора, углавном у подножју и обронцима. Највећи дио воде, која се претежно излучи у виду падавина (киша и снијег) и нагомила се наглим топљењем снијега, бројним пукотинама и понорима карбонатних супстрата спушта се у дубину до извора и врела, који представљају изворишта појединих површинских водених токова, потока, рјечица и ријека. Најзначајнији водотоци на простору општине Пале су Паљанска Миљацка, Мокрањска Миљацка, Бистрица и Прача,

Подручје општине Пале припада умјереноконтиненталној клими. У нижим дијеловима заступљена је умјерено топла и влажна клима, а већ од Пала према вишим предјелима изражена је умјерено хладна влажна клима. И једну и другу климу карактерише равномјеран распоред падавина у току године, без сувог раздобља. Већ од 1000 m нв ова клима прелази у планинску.

Средња годишња температура ваздуха на Палама (829 m нв) износи 7,1^оС. Температура најтоплијег мјесеца (јул) је 16^оС, најхладнијег (јануар) -3,3^оС. Средње мјесечне

температуре ваздуха у сезони гријања октобар – април износе: окторбар 8,2°C, новембар 3,8°C, децембар -1,4°C, јануар -3,3°C, фебруар -2,8°C, март 1,7°C, април 6,4°C. Средња температура ваздуха у сезони гријања износи 2,1°C.

Средње годишње количине падавина на Палама износе 1079 mm, средња годишња облачност 5,3, а дужина вегетационог периода износи 163 дана.

За подручје општине Пале карактеристични су вјетрови буре из правца сјевер-сјеверозапад и југо из правца југ-југоисток. Осим њих постоје и два типа локалне циркулације: у току дана долинска циркулација-даник и падинска циркулација у току ноћи-ноћник.

На простору општине Пале налазе се разноврсни природни ресурси значајни за опстанак људи и развој насеља и простора. Најважнији су шуме и шумско земљиште, пољопривредно земљиште, изворишта воде за пиће и водотоци, облици рељефа планине Јахорине погодни за развој туризма, а посебно зимског.

Највећи дио општине заузимају шуме и шумско земљиште 33.931,66 ha или 69,18 %, са залихом свеукупне дрвне масе од 8,68 милиона m³. Пољопривредно земљиште заузима површину од 14.367 ha или 29,2 % територије општине.

Извориштима воде за пиће гравитационог типа са издашношћу изворишта од 220 литара у секунди, примарном и секундарном водоводном мрежом у функцији водоснабдијевања, покривено је готово сво подручје општине и њима газдује и управља ЈП “Водовод и канализација“ Пале.

Простор општине Пале карактерише велики број природних и створених вриједности погодних за развој туризма. Ради се о вриједностима изузетне атрактивности, са израженим геоморфолошким, хидрографским и климатским повољностима, које се могу валоризовати у туристичком смислу, имајући у виду изузетно повољан географско-туристички и саобраћајни положај општине Пале.

Значајан туристички потенцијал представљају пећине, које припадају споменицима природе. На подручју општине се налазе пећина Орловача (заштићено подручје), Новакова пећина, пећина на извору Мокрањске Миљацке (међу најдужим у БиХ) и пећина Ледењача. Као природне вриједности за развој туризма нису довољно искоришћене. Ово се посебно односи на пећину Орловачу (948 m) смјештену на истоименом узвишењу у западном дијелу романијског свода, у сливу Мокрањске Миљацке, односно у долини њене десне притоке Сињеве. Пећински систем Орловаче са више од 2500 m испитаних канала представља један од најзначајнијих спелеолошких објеката у овом дијелу Босне и Херцеговине.

На подручју општине Пале постоје површине земљишта загађене минама или се сумња да су загађене. Локације ових површина поклапају се, углавном, са линијом разграничења зараћених страна у прошлом рату. Површина овог земљишта је око 7,5 km².

2. СОЦИО-ЕКОНОМСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ

2.1. Демографске карактеристике и тржиште рада

На подручју општине Пале живи 22.282 становника у 7.180 домаћинстава.¹ Највећи број становника сконцентрисан је у административном центру Пале са приградским насељима, 13.833 становника, у урбаном дијелу Мокрог живи 1.163 становника и у ужем дијелу Подграба 583 становника.

Табела 1. Упоредни преглед броја становника два посљедња пописа

	1991		2013	
	Број	%	Број	%
	становника		становника	
Рурално подручје	8971	54,85	6653	29,86
Урбано подручје	7384	45,15	15629	70,14
Укупан број становника	16355		22282	
Број становника / км ²		29,46		45,28

Извор: Завод за статистику Републике Српске

Просјечан број становника по домаћинству на подручју општине Пале износи 3,1. У урбаном дијелу општине просјечан број становника по домаћинству је 3,09, а у руралном дијелу 3,13. Густина насељености је 45,3 становника/km². У урбаном дијелу живи 70,14 % становника, а руралном 29,86 %.

У општини Пале од 1961. до 1991. године број становника стагнира, али долази до демографског “пражњења” појединих руралних дијелова општине. Ова редистрибуција становништва на подручју општине одразила се негативно на пољопривредну производњу, јер је на посједима остајало становништво старије животне доби.

Послије рата на подручју општине Пале је дошло до повећања броја становника, али је у 42 насеља дошло до смањења броја становника, у 15 насеља је дошло до иселења, а у централним дјеловима мјесних заједница Пале, Подграб и Мокро, у релативно урбанијим дијеловима општине Пале, дошло је до повећања броја становника.

Табела 2. Преглед броја домаћинстава и станова

Укупан број пописаних лица	Укупан број домаћинстава	Укупан број станова
22282	7180	11293

Извор: Завод за статистику Републике Српске

¹ Подаци незваничног пописа из 2013. године

Табела 3. Преглед унутрашњих миграционих кретања у општини Пале

Општина Пале	Број досељених у општину				Број одсељених из општине				Миграциони салдо
	укупно	из Федерације БиХ	из Брчко Дистрикт	из других општина РС	укупно	у Федерацију БиХ	у Брчко Дистрикт	у друге општине РС	
2009	262	115	1	146	167	49	0	118	95
2010	286	116	0	170	201	52	0	149	85
2011	266	95	1	170	210	76	2	132	56
2012	207	83	6	118	249	64	3	182	-42
2013	258	106	4	148	194	55	1	138	64
2014	207	73	-	133	181	36	-	145	25

Извор:Статистички годишњак Републике Српске 2015, Завод за статистику РС

Табела 4. Преглед броја рађања, умирања и бракова

Општина Пале	Рођени						Природни прираштај	Умрли				Бракови	
	укупно	живорођени			мртво- рођени	укупно		мушки	женски	умрла одојчад		склоп- љени	разве- дени
		свега	мушки	женски						свега	мушки		
2009	199	198	101	97	1	-68	266	149	117	1	1	101	-
2010	168	166	74	92	2	-88	254	118	136	-	-	99	6
2011	166	166	95	71	-	-82	248	132	116	-	-	91	4
2012	197	197	98	99	-	-28	226	118	108	-	-	91	4
2013	162	162	95	67	-	-65	227	97	130	-	-	89	8
2014	179	179	93	86	-	-61	249	121	119	-	-	107	16

Извор:Статистички годишњак Републике Српске 2015, Завод за статистику РС

Смањена стопа рађања, негативан миграциони салдо, све мање склопљених бракова и све већи број развода само су неки од узрока који најдиректније утичу на смањење укупног броја становника, као и смањење броја дјете која се уписују у основну школу. Због тога, статистика основног образовања у претходном шестогодишњем периоду показује смањење броја ђака, те да бијела куга постаје све озбиљнији проблем.

Са 31.12. 2015. године на евиденцији незапослених ЈУ Завод за запошљавање Републике Српске, Биро Пале, налазило се 2.829 лица која активно траже запослење, и 1.555 лица која нису ушла у активну понуду радне снаге, односно која се пријављују ради остваривања других права. Више од 50% пријављених на евиденцију незапослених чини женска радна снага. У укупној незапослености евидентан је број лица са фактором отежане могућности запослења (наркоманија, алкохолизам, неурозе и психозе, трудноћа и храњење дјетета итд).

Табела 5. Приказ незапослених и активна понуда радне снаге

Постојеће стање	2013	2014	2015
Укупно незапослених	4510	4578	4384
Лица која активно траже посао	3362	3146	2829
Од тога жена	1.773	1.701	1.549

Извор: ЈУ Завод за запошљавање Републике Српске, Биро Пале,

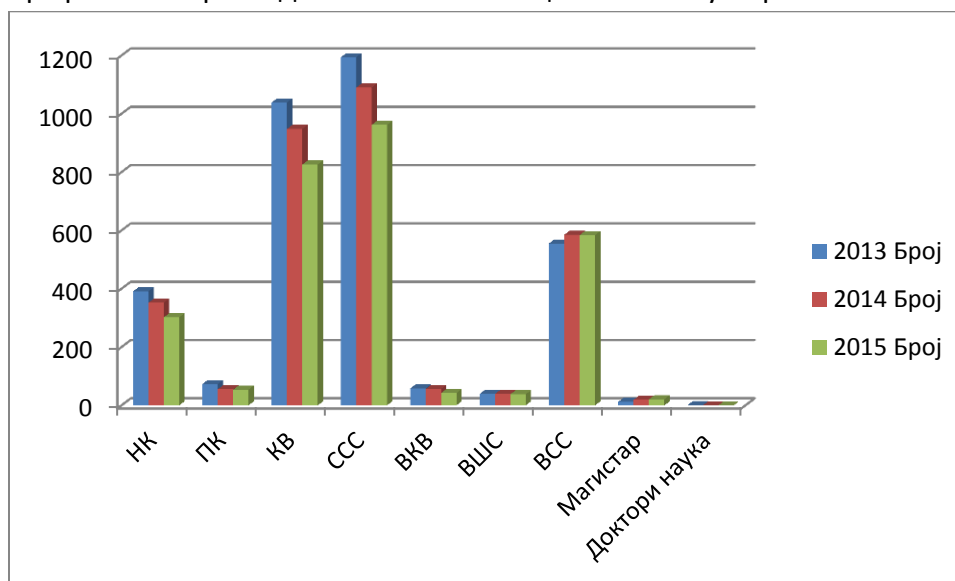
У протеклој години дошло је до благог смањења броја у укупној незапослености у односу на претходне године, а смањен је и број лица која активно траже посао. Важан индикатор стања незапослености је и бројчана заступљеност појединих занимања унутар степена образовања- суфицитарна и дефицитарна занимања. Увидом у квалификациону структуру евидентно је да се већ дужи низ година задржава готово непромијењена заступљеност и ранг појединих занимања.

Табела 6. Преглед незапослених лица са 31.12.2015.

Незапослени по степену образовања	2013.		2014.		2015.	
	Број	%од укупно	Број	%од укупно	Број	%од укупно
НК	391	12%	352	11 %	302	11%
ПК	73	2%	55	2 %	54	2%
КВ	1039	31%	948	30 %	826	29%
ССС	1194	36%	1090	35 %	962	34%
ВКВ	58	2%	56	2 %	42	1%
ВШС	39	1%	39	1 %	38	1%
ВСС	555	17%	585	19%	584	21%
Магистар	12	0%	19	0%	21	1%
Доктори наука	1	0%		0%	/	/
Укупно	3.362		3.146		2.829	

Извор: ЈУ Завод за запошљавање Републике Српске, Биро Пале,

Графикон 1. Преглед незапослених лица по степену образовања

Доминантну улогу на евиденцији чине незапослени са средњом стручном спремом, IV степен стручне спреме (962), а највише је машинских, економских и грађевинских техничара, матураната гимназије, електротехничара и медицинских сестара. На другом мјесту су КВ радници, III степен стручне спреме (826), у коме су најбројнији продавачи, бравари, металостругари, аутомеханичари, возачи, а на трећем мјесту су неквалификовани радници. У оквиру високе стручне спреме најбројнија занимања су дипломирани економист, дипломирани правник, професори физичке културе, професори

разредне nastave, журналисти, дипломирани педагози, професори енглеског језика. На евиденцији незапослених има и 17 мастера (300 ECTS) и 4 магистра (стари програм).

Треба напоменути да се на евиденцији незапослених повећава број и релативно учешће лица са високом стручном спремом у односу на претходне године, док је доста стабилно учешће лица трећег и четвртог степена образовања, као и лица са вишом стручном спремом.

На крају 2015. године на евиденцији незапослених није било евидентираних дипломираних дефектолога, инжењера ПТТ саобраћаја, инжењера текстила, дипломираних металурга.

Табела 7. Старосна структура лица која активно траже запослење

Године старости	2013		2014		2015	
	број	% од укупно	број	% од укупно	број	% од укупно
15 - 18	0	0%	0	0%	0	0%
18 - 20	40	1%	30	1%	18	1%
20 - 24	197	6%	173	6%	138	5%
24 - 27	340	10%	298	10%	261	9%
27 - 30	356	11%	316	10%	276	10%
30 - 35	487	14%	458	15%	400	14%
35 - 40	341	10%	330	10%	334	12%
40 - 45	334	10%	323	10%	263	9%
45 - 50	398	12%	343	11%	301	11%
50 - 55	418	12%	420	13%	362	13%
55 - 60	362	11%	346	11%	339	12%
60 - 65	89	3%	109	3%	137	4%
15 - 65	3.362		3.146		2.829	

Извор: ЈУ Завод за запошљавање Републике Српске, Биро Пале,

Табела 8. Преглед незапослених лица по дужини чекања и степену образовања за 2015.годину

Дужина чекања	НК	ПК	КВ	ССС	ВКВ	ВШС	ВСС	Магистри	Доктор	Укупно
до 1год.	10	1	60	75	7	6	115	3	0	277
1- 3 год.	27	1	118	208	5	8	243	10	0	620
3 - 5 год.	51	9	125	177	7	1	162	7	0	539
5 - 7 год.	45	3	113	125	3	8	40	1	0	338
7 - 9 год.	38	10	106	87	10	4	12	0	0	267
изнад 9 год.	131	30	304	290	10	11	12	0	0	788
	302	54	826	962	42	38	584	21	0	2829

Извор: ЈУ Завод за запошљавање Републике Српске, Биро Пале

Табела 9. Незапослени са ВСС који активно траже посао на дан 23.02.2016. године

СТРУКА	БРОЈ
Дипломирани инжењер пољопривреде	18
Дипломирани машински инжењер	8
Дипломирани инжењер електротехнике	7
Дипломирани грађевински инжењер	3
Дипломирани инжењер архитектуре	7
Дипломирани геодетски инжењер	1
Дипломирани саобраћајни инжењер	1
Дипломирани економиста	162
Дипломирани правник	77
Професор српског језика	13
Професор руског језика	3
Професор енглеског језика	21
Професор њемачког језика	2
Професор математике и физике	1
Професор филозофије и социологије	8
Професор филозофије	6
Професор разредне наставе	44
Професор физичког васпитања	35
Професор орјенталних језика	2
Професор географије	18
Професор ликовног васпитања	1
Дипломирани еколог	2

Дипломирани менаџер ИТ	1
Дипломирани туризмолог	8
Дипломирани социолог	6
Дипломирани психолог	15
Дипломирани педагог	21
Дипломирани политолог	1
Дипломирани компаратиста	7
Дипломирани историчар	6

Извор: ЈУ Завод за запошљавање Републике Српске, Биро Пале,

2.2. Преглед стања локалне економије

Економску стварност општине Пале у претходном периоду обиљежила су ратна дешавања, а од 2001. године приватизација највећих колектива. Може се констатовати да је приватизација неуспјешна. Највећи број колектива неуспешно је приватизован, један дио чека приватизацију, а други дио је доживио стечај или је у поступку стечаја или ликвидације. Нестали су велики привредни субјекти, као што су: ФАМОС-КОРАН, Јахоринка, Велпром, Павловац, Новорез, Бјелашница, Претис, Пратекс итд.

Данас су носиоци развоја на подручју општине Пале шумарство, дрвна индустрија, грађевинарство, угоститељско-туристичка дјелатност и трговина.

Све земље у транзицији суочавале су се са почетним ограничењима развоја предузетништва и малих и средњих предузећа, као што су: низак ниво бизнис знања (посебно у области менаџмента), регулативне и административне баријере, ограничен приступ расположивим изворима финансијских средстава, неадекватан приступ изворима пословних и тржишних информација и ограничења расположивости специјализованих пословних услуга.

С обзиром на то да највећи број МСП послује на локалу од важности је улога локалне управе у подстицању развоја МСП. То се посебно огледа у успостављању повољног пословног амбијента на локалном нивоу, обезбјеђивање потребне локалне институционалне инфраструктуре која пружа пословне информације, услуге у обуке за МСП, као и различите облике финансијске подршке.

Од 2006. године Општина Пале подстиче привредни развој путем повољног кредитирања МСП, предузетништва и пољопривреде, субвенција за откуп млијека и додјеле бесповратних финансијских средстава из општинског буџета.

У овом периоду непрекидно је исплаћивана субвенција за откуп млијека и овим видом подстицаја обухваћено је годишње око 35 пољопривредних газдинстава. Већи број

газдинстава је из подстицајних средства подигао пластенике, а стимулирани су и остали видови пољопривредне производње, као и развој у области предузетништва који је омогућавао ново запошљавање.

За подстицај развоја од 2006. до 2015. године укупно је издвојено 858.229,00 КМ из општинског буџета.

Табела 10. Број пословних субјеката

Општина	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Пале	610	627	643	673	698	714

Извор: Републички завод за статистику, Статистички годишњак 2015.

Према подацима Пореске управе – Подручни центар Пале на крају 2015. године на подручју општине Пале било је укупно 6.030 запослених радника, што је на нивоу претходне године. У укупном броју запослених радника доминирају радници са средњом и високом стручном спремом.

У пословним субјектима на подручју општине Пале највише радника ради у државним органима, те у области образовања, трговине и угоститељства. Значајан број запослених је и у привредним субјектима са сједиштем ван Републике Српске (у заједничким органима БиХ у Сарајеву).

Табела 11. Број пословних субјеката према класификацији дјелатности (КД), стање 31. децембар 2014.

Општина Пале	Укупно	Подручја КД																			
		A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	U
2013	698	13	1	114	5	8	41	205	33	30	19	5	4	36	22	11	13	13	50	75	-
2014	714	14	1	121	5	9	41	205	35	30	18	5	4	36	22	10	14	14	51	79	-

Извор: Републички завод за статистику, Статистички годишњак 2015.

СТРУКТУРА КЛАСИФИКАЦИЈЕ ДЈЕЛАТНОСТИ (КД)*

*Уредба о класификацији дјелатности („Службени гласник Републике Српске“ број 8/14)

Подручје/Назив

A/ Пољопривреда, шумарство и риболов

B/ Вађење руда и камена

C/ Прерађивачка индустрија

D/ Производња и снабдјевање електричном енергијом, гасом, паром и климатизација

E/ Снабдјевање водом; канализација, управљањем отпадом и дјелатност санације (ремеди-јације) животне средине

F/ Грађевинарство

G/ Трговина на велико и на мало; поправка моторних возила и мотоцикала

H/ Саобраћај и складиштење

I/ Дјелатност пружања смјештаја, припрема и послуживање хране; хотелијерство и угоститељство

J/ Информације и комуникација

K/ Финансијска дјелатност и дјелатност осигурања

L/ Пословање некретнинама

M/ Стручне, научне и техничке дјелатности

N/ Административне и помоћне услужне дјелатности

O/ Јавна управа и одбрана;обавезно социјално осигурање

P/ Образовање

Q/ Дјелатност здравствене заштите и социјалног рада

R/ Умјетност, забава и рекреација

S/ Све остале услужне дјелатности

T/ Дјелатност домаћинстава као послодавца, дјелатности домаћинстава која производе различиту робу и обављају различите услуге за сопствене потребе

U/ Дјелатност екстериторијалних организација и органа

Табела 12. Просјечна нето и бруто плата у периоду 2010 – 2014 (KM)

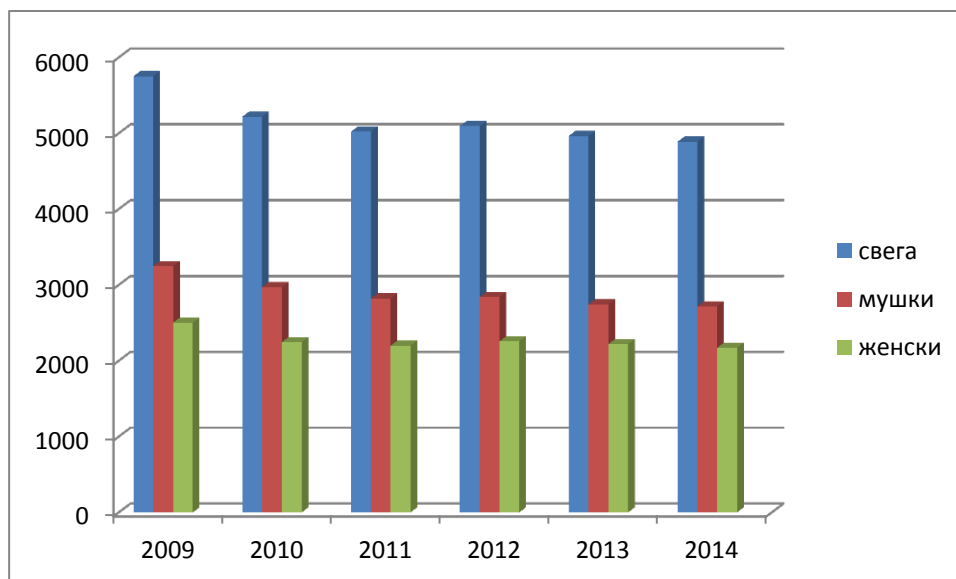
Година	2010	2011	2012	2013	2014
Просјечна бруто плата	1250	1376	1393	1346	1324
Просјечна нето плата	815	838	837	811	817

Просјечна нето плата у општини Пале од 817, 00 KM је већа за 6,00 KM у односу на 2013. годину и мања је од републичког просјека за 8,00 KM, док је нпр. 2011. године просјечна нето плата у општини Пале била за 29,00 KM већа од републичког просјека.

Табела 13. Преглед запослених по полу у општини Пале

Пол	2009	2010	2011	2012	2013	2014
укупно	5 753	5 219	5 022	5 096	4 965	4890
мушки	3 250	2 973	2 822	2 840	2 745	2718
женски	2 503	2 246	2 200	2 256	2 220	2172

Графикон 2. Преглед запослених по полу у општини Пале

2.3. Шуме и шумско земљиште

Шуме и шумско земљиште представљају најважније природно богатство општине Пале.

Шуме заузимају површину од 33.931,66 ha или 69,7% површине општине.

- Државне шуме.....31.565,73 ha са тоталном дрвном залихом 8.370.580 m³,
- Приватне шуме.....2.365,93 ha са тоталном дрвном залихом 306.667 m³.

Државне шуме: Државним шумама газдује и управља Шумско газдинство“ Јахорина“ Пале у оквиру Јавног предузећа шумарства „Шуме“ Републике Српске. Годишњи сјечиви етат износи 78.000 m³.

Табела 14. Преглед површина шумског земљишта по категоријама шума

Редни број	КАТЕГОРИЈА ШУМА	ПОВРШИНА ha	%
1.	Високе шуме са природном обновом	23.284,03	73,8
2.	Шумске културе	973,79	3,0
3.	Изданачке шуме	2.336,38	7,4
4.	Површине подесне за пошумљавање и газдовање	2.472,92	7,8
5.	Узурпације	203,20	0,6
6.	Површине неподесне за газдовање	1.245,04	4,0
7.	Површине под минама	1.050,37	3,4
УКУПНО:		31.565,73	100,0

Извор: Шумскопривредна основа за паљанско шумскопривредно подручје, 2015 – 2024

Табела 15. Укупне дрвне залихе и запремински прираст по категоријама шума

КАТЕГОРИЈА ШУМА	ЗАЛИХЕ ДРВНЕ МАСЕ	ГОДИШЊИ ПРИРАСТ
1. Високе шуме	7.857.283 m ³	191.817 m ³
2. Ниске шуме	330.496 m ³	10.797 m ³
3. Шумске културе	182.801 m ³	1.041
УКУПНО:	8.370.580 m ³	203.655 m ³

Извор: Шумскопривредна основа за паљанско шумскопривредно подручје, 2015 – 2024

У садашњој шумскопривредној основи (2015-2024) приказано је повећање површине под шумама за 251,5 ha и дрвне залихе за 1.069.790 m³ него у претходној (2014-2013), који се, углавном, односе на високе шуме са природном обновом.

План шумскоузгојних радова за 2016. годину (Подаци ШГ “Јахорина“ Пале):

- Припрема земљишта за природно подмлађивање 232 ha или 208.930 KM
- Попуњавање култура насталих садњом и сјетвом 4 ha или 14.440 KM,
- Њега култура – чишћење од корова и непожељних врста 43 ha или 53.120 KM,
- Њега шумских састојина 232 ha или 145.620 KM.

План заштите шума за 2016. годину:

- Чуварска служба (30 чувара) 463.600 KM,
- Трошкови заштите шума 16.120 KM,
- Заштита шума од инсеката 4.000 KM,
- Заштита шума и објеката од пожара 8.000 KM.

Приватне шуме: Приватним шумама управљају њихови власници у складу са шумскопривредном основом за приватне шуме и под контролом ШГ “Јахорина“ Пале.

Табела 16. Површина и залиха приватних шума општине Пале

КАТЕГОРИЈА ШУМА	ПОВРШИНА ha	ДРВНА ЗАЛИХА m ³
Високе шуме са природном обновом	1550,04	230.242.94
Изданачке шуме	815,89	76.424,41
УКУПНО	2365,93	306.667,35

Извор: Шумскопривредна основа за приватне шуме за период 2006 - 2015

Напомена: У вријеме израде ове стратегије није урађена нова шумскопривредна основа за приватне шуме, нити је била у фази припреме.

Шумско богатство представља основу за развој дрвопрерађивачког сектора, посебно у вишим фазама прераде, гдје је могуће на истој сировини запослити нову квалификовану радну снагу.

2.4. Дрвна индустрија

Дрвопрерађивачки сектор је доминантан у привреди општине Пале. Највећи број радника је запослен у овом сектору, око 300. Овај сектор је извозно оријентисан и остварује највеће учешће у извозу. Сектор прераде дрвета представља окосницу развоја општине са сталном тенденцијом проширења производње са вишим фазама прераде и новим запошљавањима. На подручју општине Пале дјелује око 70 правних лица и предузетника из области дрвне индустрије.

Садашње стање у овом сектору је неповољно са становишта броја примарних капацитета за прераду дрвета, који превазилазе производне могућности шума. Нису развијени финални капацитети у довољној мјери, који би на истој сировини запослили већи број младих и стручних људи. На подручју општине не постоји јединствена евиденција капацитета у овом сектору на основу које би се могле планирати и доносити мјере развоја.

2.5. Туризам и његови потенцијали

Туризам заузима веома значајно мјесто у привреди општине Пале. Томе доприноси велики број природних и изграђених вриједности, повољан географски положај, туристички положај, саобраћајни положај и велики број смјештајних капацитета. На подручју општине Пале број смјештајних капацитета је већи од 3.500 кревета. Према Евиденцији категорисаних објеката Министарства трговине и туризма у Влади Републике Српске из 2015. године, на подручју општине евидентиран је 21 хотел са 1.748 кревета и 759 смјештајних јединица и два пансиона са 38 кревета и 23 смјештајне јединице. Од тог броја на Палама се налазе три хотела са 130 кревета и 57 смјештајних јединица и један пансион са 19 кревета и 15 смјештајних јединица. Остали смјештајни капацитети регистровани су на Јахорини. Хотелски смјештај је категорисан са двије, три, четири и пет звијездица а пансиони са двије и три звијездице. У кућама за одмор, собама за изнајмљивање и апартманима на Јахорини регистровано је око 1.500 кревета. Ово није коначан број свих смјештајних капацитета јер је процес категоризације отворен и сталан процес.

Према подацима Републичког завода за статистику у 2014. години на подручју општине Пале остварено је 31.787 долазака туриста, од чега 21.913 домаћи и 9.874 страни туристи. Они су остварили 78.794 ноћења, од чега домаћи туристи 49.190 а страни 29.604. Резултати долазака туриста и остварених ноћења највећим дијелом односе се на Јахорину.

На подручју општине Пале постоји неколико туристичких вриједности чији капацитети су валоризовани и укључени у туристичку понуду: Туристички центар Јахорина, скијалиште „Равна планина“, спортски центар „Дворишта-Јахорина“, туристичко-спелеолошки центар „Пећина Орловача“.

Најважније мјесто припада олимпијској планини Јахорини која је главни носилац развоја зимског туризма наше општине, града Источно Сарајево, Републике Српске и шире.

Јахорина је олимпијска планина на којој су 1984. године одржана такмичења у алпским дисциплинама у женској конкуренцији.

По свом географском положају спада у групу унутрашњег ланца Динарских планина. Повучена далеко у копно, удаљена од мора око 120 km, планинским масивима Бјелашнице и Трескавице заштићена је од јачег утицаја топлог медитеранског ваздуха.

Туристичко-географски положај Јахорине је изузетно повољан према дисперзивним зонама матичних мјеста и регија у ближем и даљем окружењу.

Близина Сарајева (28 km) и општинских административних центара Источног Сарајева (Пале, Источна Илиџа, Источно Ново Сарајево, Трново, Соколац и Источни Стари Град) са више од 400.00 становника, близина аеродрома и жељезничке пруге, везе са дијеловима Босне и Херцеговине, бивше Југославије и шире дају Јахорини национални туристички положај.

Слика 3. Јахорина зими (Пољице, 2015.

Природне вриједности Јахорине су изузетно добро валоризоване путем развоја туризма, посебно зимског. Изграђени су смјештајни капацитети, неколико хиљада кревета (Пале и Трново), скијашке стазе дужине око 20 km на површини од око 85 ha, три шестосједа, двије двосједне жичаре и неколико ски-лифтова, укупног капацитета 11.500 скијаша на сат, систем за осњежавање). Препознала је то и Влада Републике Српске и у претходним годинама у инфраструктуру Јахорине уложила више од 40 милиона КМ, вертикални транспорт и вјештачко осњежавање, ма да је систем за осњежавање остао недовршен јер у цјелости не покрива скијашке стазе и нема акумулацију воде.

Јахорина је најпознатији зимски туристички центар у овом дијелу Европе гдје зимска понуда чини основни вид туристичке понуде. Љетна туристичка сезона је слабије искоришћена. Промет туриста у току љета остварује се у Олимпијском центру „Јахорина“ (хотел Бистрица), хотелима Термаг, Вучко... док је већина осталих смјештајних и угоститељских капацитета, углавном, затворена. За Јахорину у току љета су карактеристични семинари, школе у природи, кампови спортиста на отвореним спортским теренима, вожња бициклима и теренским четвероточкашима. У дане викенда укључује се жичара за панорамско разгледање и превоз бициклиста, који своје планинске бицикле каче на жичару, а онда се постојећим бициклистичким стазама са врха планине спуштају у подножје.

На Јахорини не постоји затворена дворана за припреме спортиста, што представља велики недостатак у развоју туризма ове дестинације.

Уз Јахорину, као ски-центар, треба додати и ново скијалиште „Равна планина“ које се налази у подножју (сјеверна падина) Јахорине. Ово скијалиште има велики значај за развој туризма наше општине. Врхунска стаза, дужине 1.200 m, са висинском разликом од око 300 m, у потпуности је покривена системом за вјештачко осњежавање. Налази се на полазној станици будуће гондоле, која ће преко међустанице на Равној планини директно превозити туристе од Пала до Јахорине. На полазној станици је изграђен велики угоститељски објекат и паркинг капацитета 500 путничких аутомобила и 40 аутобуса. Велику перспективу за развој нордијског скијања представља спортски центар „Дворишта-Јахорина“, смјештен на сјеверним падинама Јахорине на 1350 m нв. Центар располаже стазама дужине 1,5 km, 2 km, 2,5 km, 3 km, 4 km и 5 km, које су увезане у јединствен систем стаза за рекреативце и професионалне такмичаре. У оквиру прекограничне сарадње са Србијом 2010-2012. године реализован је пројекат са општином Чајетина, којим је побољшан квалитет скијашких стаза, постављене табле усмјерења према локалитету, табле усмјерења на стазама, централна табла на локалитету и изграђен тоалет са септичком јамом. Са овако побољшаном инфраструктуром овај центар је оспособљен за такмичења највишег ранга.

Слика 4. Централна табла спортског центра „Дворишта-Јахорина“

Важан туристички потенцијал представљају пећине, које припадају споменицима природе. На подручју општине налазе се пећина Орловача, Новакова пећина и пећина на извору Мокрањске Миљацке, једна од најдужих пећина у Босни и Херцеговини. Као природне вриједности за развој туризма нису довољно искоришћене. Ово се посебно односи на пећину Орловачу (948 m) смјештену на истоименом узвишењу у западном дијелу романијског свода, у сливу Мокрањске Миљацке, односно у долини њене десне притоке Сињеве. Пећински систем Орловаче са више од 2500 m испитаних канала представља један од најзначајнијих спелеолошких објеката у овом дијелу Босне и Херцеговине, једина у Републици Српској опремљена и отворена за туристичке посјете. Одлуком Владе Републике Српске туристичко-спелеолошки комплехс „Пећина Орловача“ стављен је под заштиту као Споменик природе на 27,015 хектара, са режимом заштите II степена („Службени гласник Републике Српске“ број 117/11).

У периоду од 2010. до 2012. године реализован је пројекат унапређења вањског уређења у оквиру програма SEENET, који су финансирани Регија Пијемонт, Влада Италије и општина Пале. Изведени су сљедећи грађевински радови:

- изграђена асфалтна стаза до пећине дужине 120 m, ширине 1,5 m,
- постављена жељезна ограда поред стазе и на платоу испред улаза у пећину,
- изграђен бетонски канал поред стазе са одвођењем површинских вода у рјечицу Сињаву,
- постављена жељезна надстрешница испред улаза у пећину,
- постављена заштитна мрежа од поцинчане плетене жице изнад улаза у пећину, висине 92 m, ширине 10 m,
- изграђен објекат за особље и пријем туриста од тврдог материјала, са три собе и ходником, димензија 6 x 7 m,
- постављен монтажни тоалет са три кабине уз објекат,
- изграђена септичка јама у близини објекта,
- израђене су и постављање табле усмјерења до локалитета, 7 табли,
- постављена табла на улазу на локалитет.

Слика 5. Вањско уређење комплекса Орловаче

На овај начин су обезбијеђени услови за прихват и краћи боравак туриста на овом локалитету.

Треба истаћи да у оквиру вањске инфраструктуре недостаје квалитетан приступни пут са асфалтном подлогом и паркинг простор за аутомобиле и аутобусе.

За развој туризма наше општине значајне су домаће и међународне манифестације које окупљају велики број учесника и посјетилаца, а баве се очувањем и заштитом културног и природног наслеђа. Ту спадају међународни фестивал туристичког и еколошког филма „Јахорина фест“, „Ђурђевдански уранак“, „Фестивал фруле“, „Конференција беба“, Дани Душка Трифуновића, Ликовна колонија „Артсимпозијум“ Јахорина.

Манифестације, углавном, традиционалног и међународног карактера, окупљају велики број учесника, али и посјетилаца и баве се очувањем традиције и културног наслеђа.

Рестаурацијом Цековића куће у центру Пала, старе више од стотину година, која се налази под заштитом државе, општина Пале је добила јако пуно у културном и туристичком погледу. Уређен је музеј Митрополије Дабробосанске на спрату куће и недостајући изложбени простор Ликовне колоније Пале у приземљу.

Велики туристички потенцијал наше општине, који није у довољној мјери укључен у туристичку понуду, чине животињски свијет, ловна дивљач и рибљи фонд, средњовијековни надгробни споменици стећци, објекти вјерског туризма.

Животињске врсте које образују ловни фонд дивљачи чине основу за развоја ловног туризма, а рибљи фонд представља основу за развој риболовног туризма. Љубитељима ловног туризма на располагању је фонд ловне дивљачи за узгој, заштиту и организовани лов у ловишту „Пале“ и „Јахорински забран“. Ловиште Пале се распростире на подручју општина Пале и Источни Стари Град на површини од 37.039 ha. Ловиште је добро организовано, потхваћено мрежом магистралних, регионалних и шумских путева, са изграђеним ловним објектима. У оквиру ШГ“Јахорина“ Пале организовано је ловиште „Јахорински забран“ на површини од 12.580 ha у сливном подручју ријека Праче и Бистрице. Ловиште је смјештено на изразито брдско-планинском терену од 700 до 1900 m надморске висине. У ловишту су изграђени ловно-узгојни објекти, отворено је разгранатом мрежом путева и у њему постоји чуварска служба.

На подручју општине Пале постоје два ловачка дома, „Срндаћ“ на Мајданима (35 лежаја) и „Лане“ између Подграба и Праче, поред магистралног пута.

У ријекама Прачи и Миљацки са притокама живе поточна пастрмка и липљан што представља могућност развоја различитих облика спортско-риболовног и излетничког туризма

На подручју општине постоји велики број надгробних споменика-стећака и остаци утврђених градова из средњег вијека изнад врела Паљанске Миљацке, изнад Довлића и код Булога, који нису укључени у туристичку понуду општине Пале.

Вјерски туризам представља развојну шансу са објектима храмова изграђених на подручју општине: православна и католичка црква у Палама, саборни храм у Палама, православне цркве у Мокром, Подграбу, на Лукама (Требевић).

Велике индивидуалне могућности развоја туризма постоје у развоју сеоског туризма. На подручју општине основано је сеоско домаћинство „Градина“, али је то недовољно за постојеће могућности простора. Недостају средства за стручно усавршавање домаћег становништва и улагања у ове капацитете.

За веће манифестације спортског и културног карактера велику улогу има Спортски центар „Пеки“ у Палама. Спортско-пословни центар „Пеки“ Пале отворен је 27. августа 2012. године. У склопу Центра налази се спортска дворана димензија 26x48 m. Капацитет трибина је 2160 сједећих мјеста и 200 мјеста за стајање на галеријским просторима. У функцији су тренутно двије сале. Велика сала намјењена за дворанске спортове: одбојку,

кошарку, рукомет, мали фудбал као и ритмичку гимнастику. Мала сала намијењена је за све врсте борилачких спортова и вјештина. Сале су урађене и опремљене по најновијим свјетским стандардима, што значи да спортска дворана „Пеки“ испуњава све услове за одржавање међународних такмичења, како дворанских спортова тако и борилачких.

Носилац промотивних активности из области туризма је Туристичка организација града Источног Сарајева, смјештена у Палама. Она је носилац промотивних активности за шест општина града Источно Сарајево. Општина Пале у туристичкој понуди Града партиципира са више од 90%. Активности Туристичке организације усмјерене су на афирмацију свих облика туризма, организацију спортско-забавних, културних и ревијалних манифестација, афирмацију и промоцију туристичке понуде кроз одговарајуће часописе, брошуре, публикације, филмове итд.

У туристичкој понуди наше општине не постоји властити домаћи заштићени сувенир по коме би општина или неке од њених дестинација биле препознатљиве.

Општина Пале нема стратегију развоја туризма. Имајући у виду да је Јахорина највећи туристички ресурс општине, да постоји нови Регулациони план и да је урађен Мастер план Јахорине, они се могу сматрати стратегијом развоја туризма највећег дијела општине. Нови Регулациони план и Мастер план Јахорине представљају визију развоја најважнијег туристичког ресурса, који ће уз одговарајуће мјере заштите простора омогућити здраву животну средину и осигурати перспективе развоја општине, запошљавање и сигуран извор прихода.

2.6. Пољопривреда и њени потенцијали

Подручје општине Пале располаже са задовољавајућим површинама пољопривредног земљишта за развој пољопривредне производње и квалитетном радном снагом, али су и поред тога резултати у пољопривреди веома скромни.

Подручје општине Пале је изразито планинског карактера, што у значајној мјери опредељује обим и структуру биљне и сточарске производње.

Пољопривредно земљиште заузима површину од 14.367 ха или 29,3% површине општине.

Табела 17. Структура пољопривредних површина

Категорија коришћења пољопривредног земљишта		Према катастру ха	Учешће %
1.	Оранице и баште	2.082	14,5
2.	Воћњаци	248	1,7
3.	Виногради	-	-
4.	Ливаде	9.880	68,8
5.	Обрадиве површине (1-4)	12.210	85,0
6.	Пашњаци	2.157	15,0
7.	Рибњаци	-	-
8.	Трстици и баре	-	-
Пољопривредне површине (5-8)		14.367	100,0

Извор: Стратегија развоја аграра у општини Пале до 2015. године

Из табеле се може закључити да је структура пољопривредних површина изразито екстензивног карактера.

Табела 18. Површине општине Пале по секторима својине у хектарима

Сектор својине	Површина ха	Од тога					
		оранице	воћњаци	ливаде	пашњаци	шумско	неплодно
Приватни	23.898	1.975	293	9.677	2.262	9.180	511
Државни	31.644	88	4	529	3.034	27.167	822
УКУПНО	49.182	2.063	297	10.206	5.296	36.347	1.333

Извор: Републичка управа за геодетске и имовинско правне послове - Подручна јединица Пале, април 2011. године

Од укупне површине пољопривредног земљишта под ораницама се налази 1.975 ха, под воћњацима је 293 ха, ливаде заузимају површину 9.677 ха, а пашњаци 2.262 ха. Податак да је од укупних ораничних површина необрађено 1.298 ха, односно 65,72%, показује да се ради о неискоришћеном ресурсу.

Пољопривредно земљиште је највећим дјелом у приватном посједу. Просјечна величина посједа код индивидуалних пољопривредних произвођача је 3,2 ха.

На подручју општине Пале постоје значајне површине квалитетног пољопривредног земљишта, које се недовољно а често и нерационално користе за производњу хране.

Садашње стање пољопривредне производње, по обиму и структури, је изразито природног карактера. Домаћинства претежно производе за сопствене потребе. Релативно мале количине, углавном сточарских производа и нешто воћа и поврћа, намијењене су тржишту. Тенденција смањења пољопривредних домаћинстава са посједом се наставља.

Општина Пале има добре предуслове за развој пољопривреде, иако се ради о брдско-планинском предјелу. Претежно се састоји од површина под шумом, пашњацима, те малим дијелом ораница у нижим подручјима са надморском висином од 700 до 1000 метара и климом изразито континенталног типа. Пољопривреда овог краја стагнира и знатно заостаје у развоју за другим гранама привреде у цјелини. Потцијењени су и запостављени значајни ресурси у пољопривреди и преради пољопривредних производа (природни ресурси, радна снага, тржиште).

На територији општине Пале доминира сточарска производња, а од ратарске производње нешто кукуруза, јечма, пшенице и кромпира.

Према подацима АПИФ-а до 25.12.2015. године, на подручју општине Пале, регистровано је 448 пољопривредних газдинстава.

Основне карактеристике индивидуалних пољопривредних газдинстава су:

- Натурални карактер производње
- Ниски приноси
- Слаба организованост у земљорадничке задруге
- Велики број старачких домаћинстава (без активне радне снаге)
- Велики број мјешовитих пољопривредних газдинстава, који дио прихода стичу од пољопривреде, а дио из других привредних области)

Предности и могућности за развој пољопривредне производње на подручју општине Пале су:

- Повољни климатски и земљишни услови
- Висок степен научног и техничког прогреса (близина Пољопривредног факултета у Источном Сарајеву)
- Традиција у производњи
- Квалификована радна снага
- Постојање капацитета за прераду пољопривредних производа

За успјешан развој пољопривредне производње и прераде мора се отворити тржиште.

За укупан развој пољопривредних газдинстава потребно је њихово укрупњавање, што ће омогућити ефикаснију и интезивнију пољопривредну производњу. Друга могућност развоја индивидуалног пољопривредног сектора је прерада односно финализација сопствене примарне пољопривредне производње.

Најзначајнија могућност развоја малих и средњих предузећа у пољопривреди су:

- Производња специфичних врста хљеба и пецива
- Производња и прерада поврћа (замрзавање и топла прерада)
- Прерада воћа (хладњаче за чување, паковање, компоти и пастеризовано воће, сушено воће)
- Прерада сточарских производа
- Производња и прерада шампињона
- Производња и прерада пастрмке и шарана

- Производња меда и пчеларских производа

Организовани откуп млијека на подручју општине Пале врше мљекара „Милкос“ Сарајево, мљекара ДОО „Милк-Мокро“ и мљекара „Пуцан“ Сарајево. Откупом млијека у 2014. години обухваћено је просјечно 37 домаћинстава мјесечно, а у 2015. години просјечно 25 домаћинстава мјесечно. Општина Пале исплаћује премију произвођачима млијека у износу од 0,05 КМ по литри свјежег крављег млијека и у 2014. години укупно је откупљено 230.872 литра млијека и исплаћено за ову врсту подстицаја 12.378,00 КМ, а у 2015. годину је откупљено 214.437 китара млијека и исплаћено 11.574,13 КМ подстицаја.

Осим породичних пољопривредних газдинстава, носиоци развоја пољопривреде на подручју општине Пале су: Пољопривредна задруга "Пале", Пољопривредна задруга "Мокро", Пољопривредна задруга „Извор“, Удружење пчелара Пале, Удружење пољопривредника општине Пале, Ветеринарска амбуланта "ЗОО-ВЕТ" д.о.о. Пале и Ветеринарска амбуланта "ЈУГО-ВЕТ" Мокро.

2.7. Текстилна индустрија

На подручју општине Пале значајна су два предузећа у области текстилне индустрије: „Мраз“ д.о.о. и „Галтекс“ д.о.о.

Предузеће „Мраз“ д.о.о. Пале почело је са радом 1980. године као мала кројачка радња са неколико радника. Временом се предузеће ширило, повећавало број запослених и обим производње. Фирма је са богатим искуством кројења и шивања према свјетски признатим кућама, али и према властитим кројевима. Труде се да задовоље свјетске стандарде, као и потребе великог броја купаца. Предузеће у Палама запошљава 60 радника и веома успјешно сарађује са угледном Њемачком фирмом „ GREIFF“. Осим фабрике у Палама основали су и заједничку фирму у општини Кнежево, са познатом словеначком фирмом „PREVENT&DELOZA“ из Цеља.

Предузеће „ГАЛТЕКС“ д.о.о. Пале има дугу традицију пословања, од 1965. године, када је у Палама основана мала кројачка радионица. Из године у годину предузеће се развијало са карактером породичног предузећа, а од 2000. године "ГАЛТЕКС" је друштво са ограниченом одговорношћу, које тренутно запошљава 29 радника. Примарна делатност је обрада и продаја текстила намијењена грађанима и професионалним корисницима. У понуди је израда мушких и женских мајица, радних униформи за медицинско особље, пекаре, угоститеље, занатлије, те опремање радника у грађевинској, дрвној и металској индустрији Осим великог искуства у овим областима, у последњем периоду, битан сегмент понуде чини опремање угоститељских објеката. Сви производи у понуди израђени су од материјала високог квалитета те у потпуности задовољавају захтеве професионалних корисника.

"ГАЛТЕКС" данас у понуди има робу из сопственог асортимана, као и понуду робе из Босне и Херцеговине, Србије, Турске и Италије. Мрежа од девет продајних објеката је концентрисана у Источном делу Републике Српске и Босне и Херцеговине, а чине је три продајна објекта у Палама, Сокоцу, продајни објекти у Рогатици, Источном Сарајеву, Фочи, Вишеграду и Горажду.

2.8. Металска индустрија

Металска индустрија је некада била носилац развоја општине Пале. Некадашњи гигант „ФАМОС-КОРАН“ је у стечају. Једино из ове области још егзистира А.Д. „ФМСН“- Фабрика мотора специјалне намјене, која тренутно запошљава 98 радника и повремено ради минималним капацитетом из разлога недостатка тржишта.

2.9. Прехрамбена индустрија

У области пољопривредне производње на подручју општине Пале раде ДОО „Панифлекс“ д.о.о, “МП-ФАРМ“ д.о.о. и “ЦИМИ ПРОМ“ д.о.о.

ДОО „Панифлекс“ бави се производњом и прерадом меса. Има потпуно заокружен производни циклус, од примарне производње (властити узгој свиња), преко клаонице, прераде, до малопродајних објеката. Имају око 55 запослених радника.

ДОО“МП-ФАРМ“ бави се прерадом и конзервирање меса, а ДОО“ЦИМИ ПРОМ“ узгојем перади.

Од већих индивидуалних произвођача треба истаћи произвођача „Кусмук“, власништво Кусмук Раско, који се бави узгојем крава за производњу млијека.

На подручју општине Пале послује седам пекара: „Клас“, „Жељо“, Пекара“ Златна жита“, Пекара „Благојевић“, Пекара „Сунце“, Еуро Нова пекара и „Пекара Шљивић“.

Пекара „КЛАС“ д.о.о. Пале, основана је 1996. године. Основна дјелатност предузећа је производња и промет пекарско - кондиторских производа . У производњи имају више од 80 различитих производа, све врсте хљеба, све врсте пецива, програм од лиснатог тијеста, све врсте пита, програм слатких и сланих кондиторских производа, колаче.

Посебна пажња посвећује се безбједности, хигијенској исправности и квалитету производа. Предузеће "Клас" д.о.о. Пале је једно од првих из области пекарско - кондиторске индустрије у БиХ које је имплементирало и увело међународне стандарде ISO 9001 : 2008 и ISO 22000 : 2005 – HACCP.

2.10. Грађевинарство

У периоду од 1996. до 2008. године на подручју општине Пале била је присутна интензивна изградња стамбених и других објеката. То је прије свега био резултат прилива становништва, те реализације пројекта изградње града Источно Сарајево. На подручју општине Пале изграђен је велики број нових стамбених јединица и то у објектима колективног становања. Изграђен је већи број индивидуалних стамбених и стамбено-пословних објеката у новоизграђеним насељима Обилићево, Карађорђево, Душаново, Подкоран и друга.

У периоду од 2010. до 2015 . године смањен је интензитет изградње, као резултат смањене потражње за новим стамбеним јединицама, али и тешке економске стагнације.

У овом периоду стабилизован је интензитет изградње, а увећани финансијски показатељи за 2011. и 2012. годину резултат су привођења крају изградње нове спортске дворане са вањским уређењем, у чију су изградњу у томе времену уложена велика финансијска средства.

Табела 19. Вриједност извршених радова према врсти грађевинских објеката и стамбена изградња на подручју општине Пале

Општина Пале	Вриједност извршених радова у хиљадама КМ				Завршени станови	
	Укупно	Објекти високоградње		Објекти нискоградње	Број	Површина m ²
		Стамбене граде	Нестабене зграде			
2010	8006	3682	2201	2123	87	4876
2011	14827	587	11601	2639	21	836
2012	18007	1385	10071	6551	51	2392
2013	9918	3006	3598	3314	-	-
2014	6843	1310	1973	3560	84	4561

Извор: Статистички годишњак Републике Српске 2015, Завод за статистику РС

У 2015. години на подручју општине Пале је запримљено око 200 захтјева за издавање грађевинских дозвола, од тога 160 грађанима и 40 пословним субјектима.

2.11. Занатство, трговина и предузетништво

На подручју општине Пале са 31.12.2015. године регистровано је 508 предузетника. Заједничке карактеристике регистрованих самосталних предузетничких дјелатности су да су већином лоциране у градским насељима, да не запошљавају већи број радника, да доминирају услужне дјелатности, да је мало традиционалних заната, те да постоје реалне кадровске и просторне могућности за развој ових дјелатности.

Број предузетника на дан 31.12.2015. године:

1. област саобраћаја	55
- јавни превоз ствари	20
- јавни превоз лица (такси)	30
- ауто школе	5
2. угоститељство	125
3. трговина	113
4. занатство	186
5. остале дјелатности	29
УКУПНО	508

У току 2010. године издато је 78 одобрења за обављање предузетничке дјелатности, а одјављена су 54 предузетника. У 2011. години одобрење за рад добило је 95 предузетника, а одјављено 90. У 2012. години одобрење за рад добило је 107 предузетника, а одјављена су 92 предузетника. У 2013. години издато је 90 одобрења за обављање предузетничке дјелатности и исто толико предузетника је одјављено. У 2014. години регистровано је 76 предузетника, а 70 је одјављено. У 2015. години регистровано је 132 предузетника, а одјављен је 71.

3. ПРЕГЛЕД СТАЊА У ОБЛАСТИ ДРУШТВЕНОГ РАЗВОЈА

3.1. Образовање

Образовање има значајну функцију у сваком друштву. Оно је израз друштвеног система и значи једнакост шанси које отвара могућност мјењања положаја, које појединци стичу рођењем или насљедством. Путем образовног система развијају се и осјећања за властиту културу, поштовање принципа и солидарност. Путем школовања се обликује свјест и гледиште појединца, када су у питању процеси у друштву и систем власти. Школа је мост између породице и друштва као цјелине и она припрема дјете за његову улогу.

На подручју општине Пале из области васпитања и образовања дјелује 5 јавних установа:

1. ЈУ Дјечији центар „Буба-мара“,
2. Основна школа „Пале“,
3. Основна школа „Србија“,
4. Основна школа „Мокро“ и
5. Средњошколски центар „Пале“.

3.1.1. Предшколско васпитање и образовање

Предшколско васпитање и образовање одвија се путем јавних установа Дјечији центар "Буба-мара" и Дјечијег вртића „Цврчак“.

Јавна установа Дјечији центар „Бубамара“ у Палама је установа од посебног друштвеног интереса за област друштвене бриге о дјечи. У овој установи остварује се право на боравак, предшколско васпитање и образовање и превентивну заштиту дјече у складу са Законом о предшколском васпитању и образовању. ЈУ обезбјеђује организовано васпитање, образовање, исхрану, његу, очување здравља, дневни одмор и рекреацију дјече у складу са развојним потребама породице.

Објекат дјечијег обданишта је изграђен 1985. године према важећим стандардима тог времена. Власништво је општине и предат је на управљање ЈУ ДЦ „Бубамара“ Пале.

Слика 6. Дјечији центар „Буба-мара“

Табела 20. Преглед броја уписане дјеце по годинама у ЈУ Дјечији центар „Бубамара“

Општина	Школска година	Број васпитних група	Број дјеце		
			укупно	мушки	женски
Пале	2008/2009	4	70	38	32
	2009/2010	4	77	41	36
	2010/2011	4	74	39	35
	2011/2012	4	84	44	40
	2012/2013	4	74	43	31
	2013/2014	4	66	34	30
	2015/2016	4	81	35	46

Извор: ЈУ ДЦ „Буба-мара“

Преостали број дјеце до 140 је у продуженом боравку.

Дјечији вртић „Цврчак“ је почео са радом 2009. године, налази се у улици Гаврила Принципа бб, поред ријеке Миљацке. Радно вријеме вртића је од 7 до 18 часова, а са дјецом ради стручни тим педагога и васпитача који прате способност и афинитет сваког дјетета понаособ. Програм рада са дјецом обезбјеђује висок образовни, али и забавни ниво, па се у склопу вртића организује школица енглеског језика, музичка и ликовна култура, излети.

3.1.2. Основно образовање

Основно образовање на подручју општине Пале организовано је у три основне школе: Основна школа „Пале“, Основна школа „Србија“ и Основна школа „Мокро“.

Основна школа у Палама је почела са радом прије више од једног вијека. Првог фебруара 2017. године навршава 110 година од оснивања, чији развој је у уској вези са развојем Пала. Садашња зграда ОШ „Пале“ изграђена је 1962. године и има 17 једнаких учионица, кабинете за хемију и физику, ликовно васпитање и радионицу за општетехничко образовање. У саставу школе су фискултурна сала са свлационицама и купатилом, затим библиотека и простор за потребе школске кухиње.

Данас у саставу школе нема подручних школа ни истурених одјељења. Школско подручје ОШ „Пале“ обухвата зону градског центра и подручја западно од Универзитетске улице, укључујући и сљедећа насеља: Жељезничка станица, Каловита брда, Бријежђа, Раковац, Љубогошта, Трчине, Дољи и Горњи Прибањ, Драгуље, Кочевик и остала припадајућа насеља према Мокром и према граници са Источним Старим Градом.

Основну школу „Пале“ у школској 2015/16 години похађа 819 ученика. Од тога су 441 ученик од првог до петог разреда, од VI до VI разреда је 378 ученика. Број одјељења у школи је 33, од чега је 17 у разредној настави, а у предметној је 16 одјељења. Број уписаних ученика првачића је 106, који су распоређени у четири одјељења. Школа има властиту библиотеку са 21.795 књига.

Слика 8. Основна школа Пале

Основна школа Србија основана је 2009. године. Школско подручје ове школе обухвата насеља Злокос, Коран, Обилићево, Бријежђа, Подкоран, дио старе чаршије Пале, Душаново, Горње Пале, Јелашје, Кременита брда, Јахорински поток, Велике шуме, Криваче и Новаково брдо. Школа располаже са 10 универзалних учионица, за наставу свих предмета: 8 кабинета, 10 школских радионица и фискултурна сала површине 1.210 m²,

изграђену 2014. године. Школа поседује игралиште површине 200 m², као и школско двориште површине 1.500 m².

У школској 2015/2016. години укупно је уписано 598 ученика, организованих у 30 одјељења и то 16 одјељења у разредној настави и 14 одјељења у предметној настави. У централној школи уписано је 513 ученика. Настава је организована у 23 одјељења, од чега 13 у разредној и 10 у предметној настави. Настава се изводи у двије смјене. У ОШ“Србија“ дјелује и 15 секција, које окупљају 240 ученика.

У подручној школи у Подграбу је седам одјељења, гдје због недовољног броја ученика постоје два комбинована одјељења. Настава се изводи у двије смјене. Укупан број ученика је 85, од чега је 24 ученика у комбинованим одјељењима од I до V разреда, а 57 ученика од VI до IX разреда.

Слика 7. Основна школа Србија

Прва основна школа у Мокром основана је 1907. године у мјесту Пустопоље и носила је назив „Српска народна основна школа“. Од 1994. године постаје централна основна школа са четири подручна одјељења (Кадино село, Брезовице, Хреша и Вучија Лука) и добија назив ОШ “Мокро“. Школа у Брезовицама је почела са радом 1928. године, 1936. године школа у Кадином селу, а 1941. године школа на Хрешу.

У школску 2015/16. годину уписано је 303 ученика, који су распоређени у 18 одјељење. У централној школи ученици су распоређени у 14 одјељења, а остала одјељења су у саставу 4 (четири) подручне школе. Наставни процес у централној школи организован је у двије смјене. Школа има шест универзалних учионица за наставу свих предмета, два кабинета, једну школску радионицу и нову физкултурну салу изграђену 2008. године, површине 760 m². Такође, располаже и школским игралиштем површине 1.260 m² и двориштем површине 2.000 m².

У централној школи 274 ученика је распоређено у 14 одјељења. У подручним школама 29 ученика је распоређено у 4 одјељења.

Бројно стање ученика у подручним школама изгледа овако: Кадино село 7 ученика, Брезовице 4 ученика, Хреша 10 ученика и Вучија Лука 8 ученика.

Слика 9. Основна школа Мокро

3.1.3. Средње образовање

Средњошколско образовање на Палама почело је 1948. године и имало је више фаза развоја док није достигло данашњи ниво. Почетци су били у вези са образовањем кадра за Дрвно-индустријско предузеће „Јахорина“, када је основана Школа за ученике у привреди ДИП „Јахорина“ Пале. У периоду од 1967. до 1976. године профилисана је Школа за образовање квалификованих радника металске струке и машинских техничара. Школа је добила ново име Металопрерађивачка школа с практичном обуком Пале. Оснивач је Скупштина Општине Пале, а финансијер Заједница за средње образовање Сарајево.

Одлуком Скупштине Општине Пале 1976. године основан је Средњошколски центар Пале, када се уписује прва генерација ученика гимназије, а неколико година касније уводе се и економска и дрвно-прерађивачка струка.

Школски простор је површине 3.500м² и располаже са 30 учионица, од чега је 15 универзалних, 7 специјализованих учионица и кабинет, 7 школских радионица за практичну наставу, библиотека, те физкултурна сала површине 272 м² и игралиште површине 2.220 м².

Школа има два опремљена кабинета информатике, кабинете за пројектовање технолошких система са ЦНЦ машинама, кабинет хидраулике и пнеуматике, кабинет мотора и моторних возила, кабинет за аутоматизацију производње, кабинете куварства и услуживања, као и четири радионице: стругарница, глодачница, браварница и аутомеханичарска радионица. Осим тога у саставу школе су кабинет физике, кабинет за

практичну наставу туристичких техничара, кабинет за финансијско пословање и кабинет за примјену рачунара у архитектури. Школа посједује физкултурну дворану са свлачионицом за ученике, као и школску библиотеку, која располаже са фондом од 15.603 књига. Школа има властито гријање на чврсто гориво.

У школској 2015/2016. години уписано је 749 ученика, распоређених у 32 одјељења. Тренутно се у школи образују четири образовне струке са занимањима:

- Гимназија – општи смјер,
- Машинство и обрада метала – машински техничари, машински техничари за компјутерско конструисање,
- Угоститељство и туризам – туристички техничари, угоститељски техничари и кулинарски техничари,
- Геодезија и грађевинарство – грађевински техничари и архитектонски техничари.

Слика 10. Средњошколски центар Пале

3.1.4. Високо образовање

Пале су универзитетски центар са четири факултета у Источном Сарајеву: Правни, Економски, Филозофски и Факултет физичког васпитања и спорта са више од 5.000 студената, као и три студентска дома, у којима су смјештена 272 студента.

Слика 11. Филозофски, Економски и Правни факултет

У 2014. години изграђена су два нова студентска дома капацитета 600 мјеста, који су усељени у октобру 2016.

Слика 12. Нови студентски домови на Палама

Табела 21. Број уписаних студената у периоду 2008 – 2014.

Општина	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12	2012/13	2013/14	2014/15
Уписани студенти	5375	5514	5713	4573	4210	5526	5154

Извор: Служба Ректората Универзитета у Источном Сарајеву, 2015

Табела 22. Број дипломираних студената у периоду 2009 – 2014.

Општина	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Пале	504	639	740	602	613	638

Извор: Служба Ректората Универзитета у Источном Сарајеву, 2015

Економски факултет Универзитета у Источном Сарајеву почео је са радом 1993/94. године на основу одлуке Народне скупштине Републике Српске. Сједиште факултета налазило се у објектима на Каловитим брдима. Прве школске 1993/94. године Факултет је уписало 76 студената.

Од школске 1998/99. године покренута је настава на постдипломском (магистарском) студију на два смјера – пословне финансије и банкарство и манаџмент. У међувремену, настава у II циклусу студија проширена је на 13 смјерова магистарских студија, који су данас у складу са болоњским процесом реформи замијењени са пет смјерова мастер-студија. Економски факултет Универзитета у Источном Сарајеву од 1998. године преузима бригу о студентима Више школе у Бијељини, која је, данас израсла у Факултет за пословну економију. Из године у годину је растао и број студената, те школска 2009/10. година, остаје забиљежена као година, у којој је уписано 255 студената, до сада највише у једној школској години.

Од 2006. године Економски факултет пресељава се на нову локацију, у новоизграђену модерну зграду у Улици Алексе Шантића, коју је дијелио са Правним факултетом Универзитета у Источном Сарајеву. У новембру исте године отворена је нова зграда Економског факултета са 5000 m² корисне површине и са новом опремом, која задовољава највише стандарде и потребе, како у наставном, тако и у научно-истраживачком процесу.

Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву баштини наслијеђе Филозофског факултета из Сарајева, основаног 1950. године. Рад Факултета обновљен је у Источном Сарајеву 1993. године. У међувремену Филозофски факултет је израстао у највећу високошколску установу на Универзитету, на којој тренутно студира више од 2.000 студената. Овај факултет је универзитет у малом, у склопу којег се настава одвија на дванаест студијских група. Наставу изводе афирмисани универзитетски наставници стално запослени на факултету, уз помоћ еминентних гостујућих професора. Од школске 2005/2006. године настава је организована у новој згради, која испуњава највише европске стандарде, чиме се стварају услови за одвијање наставе на даљину, као и организовање других облика интерактивног учења.

Правни факултет Универзитета у Источном Сарајеву је Одлуком Народне скупштине издвојен из Универзитета у Сарајеву 14. септембра 1992. године и удружен у Универзитет у Сарајеву, Републике Српске. Правни факултет је од 1994. до 1996. године радио на Илици, када је сједиште факултета премјештено у Пале у просторије фабрике „Фамос“. Од 2004. године, Правни факултет је смјештен у новој петоспратној згради. Од 1999. године, настава се изводи и у Одјељењу Правног факултета у Бијељини. Правни факултет, у школској 2010/2011. години, отворио је још једно одјељење у Сребреници.

Факулете физичког образовања и спорта Универзитета у Источном Сарајеву обновио је рад 1995. године као члан Универзитета у Српском Сарајеву. Тако је и овај факултет ревитализовао своју васпитно-образовну, стручну и научну делатност, која је започета давних шездесетих година у Сарајеву. На факултету се образују педагози физичке културе,

а на посебно организованим студијама омогућавају стицање степена специјалисте, магистра и доктора наука.

Табела 23. Преглед броја студената на факултетима на Палама за период 2013 – 2015.

Факултет	Број уписаних студената на први циклус студија у прву годину студија 2015/2016.	Број уписаних студената у 2014/2015. години (први и други циклус)	Број уписаних студената у 2013/2014. години (први и други циклус)	Број дипломираних студената у 2014. години
Филозофски	331	2206	2266	269
Економски	149	867	973	153
Факултет физичког васпитања и спорта	69	605	622	92
Правни	184	1476	1665	124

Извор: Служба Ректората Универзитета у Источном Сарајеву

3.2. Култура

Основни носиоци културног живота у Палама су Културни центар Пале, Галерија Цековића кућа, Народна библиотека Пале, СПКД "Просвјета" Пале, Јавна установа "СРНА филм", Културно-умјетничко друштво "Младост" Пале, Студентско позориште "Пале", Гусларско друштво "Старина Новак", КУД „Романијска врела“, КУД“Божо Короман Манга“, Удружење грађана „Арт симпозијум Јахорина“ и Студио за плес и манекенство „Орион“.

Јавна установа за културу „Културно-спортски центар“ Пале (КСЦ) представља центар културних збивања наше општине, а основала га је Општина Пале. Од 2012. године управља са три организационе јединице: Културним центаром Пале, Спортском двораном "Пеки" Пале и пећином Орловачом.

Културни центар Пале је сјештен у градском средишту општине и има изузетно занимљиву и дугу историју. Изграђен је 1928. године у спомен жртвама Првог свјетског рата и првобитни назив му је био Дом жртава. За вријеме комунистичког уређења једно вријеме је служио у војне сврхе као касарна. У периоду од 1992. до 1999. године у овом објекту је била смјештена Телевизија Републике Српске. Адаптацијом просторија враћена је првобитна намјена објекту и од 4. септембра 1999. године Јавна установа за културу креће са организовањем културних дешавања на Палама.

У недостатку позоришта у Културном центру најчешће се одржавају позоришне и луткарске представе прилагођене малој сцени. Редовно се приказују најзначајнија филмска остварења, наступају културно-умјетничка друштва, одржавају ликовне

изложбе. Културни центар је покретач и организатор неколико културних манифестација које су одавно прерасле карактер локалног значаја, а то су Конференција беба, Сабор фрулаша и етно музике, Светосавске свечаности, Дани Душка Трифуновића.

Сала Културног центра Пале располаже са 247 мјеста и опремљена је квалитетним филмским и концертним озвучењем, позоришном расвјетом и кинопројектором. Ту се одржавају филмске пројекције и позоришне представе, те књижевне вечери, разне изложбе и друге културне манифестације. Основна дјелатност Установе је образовање у области културе и спорта, тако да се доста пажње посвећује раду са дјецом и омладином.

Табела 24. Преглед броја представа и посјетилаца у периоду 2009 - 2013.

Општина Пале	Број представа	Број посјетилаца
2009	35	1442
2010	14	563
2011	18	569
2012	15	544
2013	29	3631

Извор: Подаци Културног центра Пале

Слика 13. Културни центар „Пале

Спортско-пословни центар „Пеки“ Пале отворен је 27. августа 2012. године. Смјештен је уз саму обалу ријеке Миљацке, између зграде административног центра општине Пале и фудбалског стадиона „Романија“. У склопу Центра налази се спортска дворана димензија 26x48 m. Капацитет трибина је 2160 сједећих мјеста и 200 мјеста за стајање на галеријским просторима. У простору иза аут линија могуће је поставити још 300 столица за сједење. У функцији су тренутно двије сале. Велика сала намијењена за дворанске спортове: одбојку, кошарку, рукомет, мали фудбал као и ритмичку гимнастику. Мала сала намијењена је за све врсте борилачких спортова и вјештина. Сале су урађене и опремљене по најновијим

свјетским стандардима, што значи да спортска дворана „Пеки“ испуњава све услове за одржавање међународних такмичења, како дворанских спортова тако и борилачких.

У склопу дворане налази се пет савремено опремљених свлачионица са мокрим чворовима и туш-кабинама, четири свлачионице намијењене за спортисте и рекреативце, а једна свлачионица намијењена за судије и делегате. У дворани је смјештен диспанзер спортске медицине. Дворана има властиту бину димензија 6x8 метара, која служи за одржавање јавних, културних и забавних скупова. Један дио простора у Спортско-пословном центру „Пеки“, од око 2.000 м², планиран је за теретану, куглану, ресторан, бифе, спортске бутике и стони тенис.

Слике 14 и 15. Спортско-пословни центар „Пеки“

3.3. Народна библиотека

Јавна установа Народна библиотека Пале је историјски сљедбеник Народне књижнице и читаонице (НКиЧ) основане 12.01.1921. у једној приватној кући у Палама. Народна библиотека је смјештена у згради Културног центра Пале. Библиотека има 341 члана и располаже књижном фондом од 32.000 књига, од којих је 1.800 завичајних. У 2015. години ЈУ Народна библиотека је издала двије књиге.

Угледна награда Бранковог кола, „Печат вароши сремскокарловачке“ за најбољу пјесничку књигу на српском језику, припала је Дејану Гутаљу за дјело „Тамно псето самоће“, у издању Народне библиотеке Пале.

3.4. Спорт

Спорт представља задовољење потребе човека за кретањем и начин конструктивног и здравог коришћења слободног времена појединца. Чине га сви облици физичке активности који, кроз организовано и неорганизовано учешће, за циљ имају изражавање или побољшање физичке спремности и менталног благостања, стварање друштвених односа или постизање резултата на такмичењима свих нивоа. Спорт обухвата игру,

рекреацију, организован формалан или неформалан спорт, транснационалне спортске игре.

Пале имају традицију у спорту, првенствено у фудбалу, скијању и шаху. Скијање се организовано почело развијати од 1933, фудбал од 1934, а шах од 1956. године.

Пале су дале 15 учесника зимских олимпијских игара: Ајдин Пашовић, Томислав Лопатић, Зоран Ћосић, Миро Пандуревић, Душко Драговић, Момо Скокић, Мирјана Гранзов, Јелена Лоловић, Александра Васиљевић, Ведрана Вучићевић, Миро Ћосић, Тања Каришић, Младен Плакаловић, Жана Новаковић, Марко Рудић. Општина Пале им се одужила тако што је највећем парку на шеталишту у Палама (3.800 m²) дала назив Олимпијски парк, а у централном дијелу изградила споменик - Олимпијску пахуљицу, са угравираним именима олимпијца.

Слика 16. Олимпијска пахуљица у централном Олимпијском парку

Пале представљају и својеврстан расадник спорта и спортиста. На крају 2015. године на Палама су дјеловала 23 спортска клуба, 2 школе фудбала („Пикси“ и „Први спортски кораци“), једно удружење фудбалских ветерана и рекреативаца и један спортски савез (СКИ Савез РС), са око 1.200 спортиста.

Спортски клубови су: Атлетски клуб „Пале“, Џудо клуб „Романија“, Џубо клуб „Рајко Кушић“, Фудбалски клуб „Романија“, Омладински фудбалски клуб „Подграб, Карате клуб „Романија“, Клуб борилачких спортова „Рајко Кушић“, Клуб борилачких вјештина „Zanshin“, Кошаркашки клуб „Будућност“, Кошаркашки клуб „Обилић“, Клуб малог

фудбала „Јахорина“ Пале, Женски и мушки одбојкашки клуб „Јахорина“, Планинарско-еколошко друштво „Романија“, Планинарско друштво „Јаворина“, Смучарски клуб „Романија“, Смучарско планинарско друштво „Јахорина“, Фудбалски клуб „Олимп“, Шаховски клуб „Романија“, Тениски клуб „Јахорина“ Пале, Тае kwon – до клуб „Романија“ Пале, Шаховски клуб „Гамбит“, Клуб борилачких спортова „9. чета Пале“, Школа фудбала „Пикси“ Пале, Школа спорта „Први спортски кораџи“, Удружење фудбалских ветерана и рекреативаца „Пале“, Смучарски савез Републике Српске, Кошаркашки клуб „Јахорина“ (само пионирске и омладинске категорије жене), Смучарски клуб „Сарајево“ и Мото клуб „Long Riders“.

Спортско-пословни центар „Пеки“ Пале отворен је за све спортске клубове и њихове активности. Одлуком општине из 2014. године свим спортским клубовима је обезбијеђен канцеларијски простор у оквиру спортско-пословног центра „Пеки“.

3.5. Здравствена заштита

Имајући у виду нове трендове обољевања становништва Републике Српске, а сами тим и становништва општине Пале, са тенденцијом обољевања од истих водећих обољења и узрока смртности као у западно европским земљама, тј. високоразвијеним земљама свијета, са повећањем обољевања у групи радноспособног становништва и поред примјене Плана и Програма превенције и ране дијагностике донесених од стране ресорног министарства, који се спроводе на територији цијеле Републике Српске, потребно је учинити додатни напор свих актера у друштвеној заједници, почев од Министарства здравља и социјалне заштите Републике Српске па до локалне заједнице и појединачно сваког грађанина.

Здравствена заштита на подручју општине Пале организована је у склопу Јавне здравствене установе Дом здравља „Пале“ и подручним амбулантама Мокро и Подграб. Дом здравља обавља послове из оквира дјелатности примарне здравствене заштите и располаже одговарајућим намјенским простором површине 2.190 m², као и пословним простором у амбуланти Мокро површине 82 m² и амбуланти Подграб површине 91 m².

Дом здравља је организован по моделу породичне медицине за 22.282 становника општине Пале, са 12 тимова породичне медицине. Дом здравља обезбјеђује заштиту 24 сата за становнике општине Пале.

Зграда Дома здравља је направљен 1976. године, а дограђена 2004.

Ова здравствена установа врши и услуге хитне медицинске помоћи за становнике општине Источни Стари Град због тога што локална амбуланта породичне медицине не врши здравствену заштиту после 19 сати.

Осим услуга хитне медицинске помоћи становницима општине Источни Стари Град Дом здравља Пале пружа и услуге Центра за физикалну рехабилитацију и Центра за ментално здравље.

Путем Стоматолошке службе обављају се услуге ортодонције становницима општине Пале, Соколац, Источни Стари Град, Источна Илиџа, Трново, Хан Пијесак и Рогатица. Дом здрава Пале пружа услуге консултативно специјалистичке здравствене заштите из области педијатрије и гинекологије. Повремено су ангажовани љекари специјалисти из других здравствених установа, у складу са принципом доступности консултативно-специјалистичке здравствене заштите, који пружају специјалистичке услуге (специјалиста ОРЛ, специјалиста радиолг, специјалиста патолог, специјалиста неуролог, специјалиста окулиста, специјалиста инфектолог и др.).

Дом здравља обавља и послове оцјене здравствене способности лица за управљање моторним возилима и лица за набављање, држање и ношење оружја и муниције. Располаже са три санитарна возила и једним путничким возилом.

Услуге секундарне здравствене заштите за становнике општине Пале обављају се у болницу Касиндо.

Услуге здравствене заштите, осим Дома здравља, пружају приватна болница Неовита, за физиологију и болести женских репродуктивних органа, интернистичка ординација Мандић, ординација „Др. Брана Радовић“, офталмолошка ординација др. Ђеклић и 5 приватних стоматолошких ординација, и 13 приватних апотека.

3.6. Социјална заштита

Јавна установа Центар за социјални рад Пале (ЦСР) је установа социјалне заштите са јавним овлашћењима у провођењу социјалне, дјечије и породичне заштите, те пружању разних врста услуга из домена социјалног сектора. Оснивач ЈУ ЦСР је Општина Пале. У Центру је запослено десет радника у канцеларијском простору површине 72,26м².

У провођењу дјелатности социјалне заштите и социјалног рада, ЈУ Центар за социјални рад обавља сљедеће послове:

- Пружа стручну помоћ грађанима,
- Рјешава у првом степену о остваривању права утврђених Законом о социјалној заштити и општинским одлукама о проширеним правима,
- Рјешава у првом степену о остваривању права из области дјечије заштите,
- Рјешава у првом степену о остваривању права из области породично-правне заштите и старатељства,
- Ради на провођењу мјера кривично правне заштите малољетних лица,
- Пружа социјалне услуге у поступку рјешавања о правима из области социјалне заштите,
- Врши надзор над хранитељским породицама,

- Води евиденцију и документацију о правима, пруженим услугама и предузетим мјерама у оквиру своје дјелатности,
- Врши исплату новчаних давања утврђених законом.

Табела 25. Преглед броја малољетних лица, корисника социјалне заштите

Општина Пале	Укупно	Угрожени породичном ситуацијом	Лица са сметњама у психичком и физичком развоју	Лица друштвено неприхва- тљивог понашања	Психички болесна лица	Лица у стању различитих социјално- заштитних потреба	Без специфичне категорије (остали)
2009	2446	1991	33	27	-	348	47
2010	2538	2075	34	26	-	358	45
2011	2611	2147	40	21	1	360	42
2012	2613	2146	40	19	1	362	45
2013	2512	2050	39	19	-	363	41
2014	2703	2246	39	21	-	362	35

Извор: Статистички годишњак Републике Српске 2015

Табела 26. Преглед броја пунољетних лица, корисника социјалне заштите

Општина Пале	Укупно	Корисници субвенцио- нирања трошкова	Лица са сметњама у психичком и физичком развоју	Лица друштвено неприхvatљи вог понашања	Психички болесна лица	Лица која немају довољно прихода за издржавање	Лица у стању различитих социјално- заштитних потреба	Без специфи- чне категорије (остали)
2009	5506	1909	105	56	24	2519	838	55
2010	5836	1936	107	59	24	2810	848	52
2011	3666	7	110	62	25	2562	847	53
2012	3977	484	104	58	26	2458	815	52
2013	3509	-	107	63	26	2472	789	55
2014	3657	-	106	55	26	2595	816	59

Извор: Статистички годишњак Републике Српске 2015

3.7. Цивилно друштво – невладине организације

Невладин сектор има битну улогу у развоју демократског друштва, због чега његов значај континуирано расте. Консултације са овим сектором производе корисне информације и идеје путем заговарања позитивних промјена. Овај сектор, обезбјеђује неопходне оперативне капацитете за развојне активности. Организације цивилног друштва у модерном свијету су кључни актери у стварању демократског друштва путем активности које животе грађана чине бољим. Због тога власти на свим нивоима требају осигурати подстицајно окружење за ове организације, да их третирају као партнере који доносе позитивне промјене.

На подручју општине Пале дјелују 31 невладина организација и удружење: Савјет младих Пале, Савез студената филозофског факултета „Филозоф“, Савез студената економског факултета, Удружење студената Правног факултета "Правник", Удружење студената Факултета физичке културе "ДИФ", Омладински клуб Црвеног крста општине Пале, Студентски парламент Студентског Центра Пале, Удружење СУБНОР-а II свјетског рата, Удружење за помоћ дјец и омладини са посебним потребама "Сунце", Удружење пензионера, НВО „Моја Јахорина“, Црвени крст Општине Пале, Удружење грађана "Повратак Пале", Удружење жена „Виталис“, Коло српских сестара "Света великомученица Текла", Удружење пчелара Пале, Удружење пољопривредних произвођача "Јахорина фармерс", Удружење бораца "Бијели вукови", Борачка организација Пале, Општинска организација породица погинулих, заробљених и несталих, Ловачко удружење „Јахорина“, Риболовачко удружење „Бистрица“, Хуманитарна организација Срби за Србе, Удружење „Palelive", Студио и продукција „Slay production“, Агенција за развој и запошљавање „Нови бизнис“, Удружење једнородитељских породица“ Искра“, Удружење породица са четворо и више дјеце, Удружење за подршку дјец, омладини и породици „Клуб идеја“ и Удружење ратних ветерана МУП-а специјалне јединице Јахорински одред.

Удружење за помоћ дјец и омладини са посебним потребама „Сунце“ су основали родитељи и пријатељи дјеце и омладине са посебним потребама у новембру 1999. године. Акцент је стављен на социјално укључење чланова, бољу законску регулативу, изградњу сопствених капацитета, обуку и израду програма, реализацију пројектних активности, успостављање сарадње са релевантним институцијама и појединцима, медијско представљање, јавни ангажман и умрежавање.

Све невладине организације на подручју општине Пале имају подршку из буџета општине, те се могу активно укључити у кандидовање пројеката различитим донаторима, а који се проводе на подручју општине Пале.

Слика 17. Објекат Удружења „Сунце“

3.8. Информисање

Медији представљају значајну спону између општине и јавности. У посљедње вријеме постало је јако битно да локална управа развије способност за ефективно коришћење медија као дио стратегије комуницирања са грађанима. Ефективно кориштење медија повећава ниво учешћа грађана у управи, односно претвара пасивне грађане у активне судионике живота локалне заједнице, битно унапређујући демократску контролу над одвијањем процеса одлучивања на локалном нивоу.

Електронски медији који су у протеклој години највише пратили дешавања на подручју општине Пале су ТВ ОСМ, БН ТВ и РТРС, Радио ОСМ, портал Pale live.

Телевизија ОСМ је модерна и амбициозна комерцијална телевизија са регионалним покривањем. Жанровски је општег типа, а уређивачки самостална. ТВ ОСМ нуди богат програм, од информативних, политичких и документарних емисија, преко емисија из културе и спорта, до забавног и музичког програма. Осим вијести, филмова и серија окосницу програма чине ауторске емисије. Захваљујући томе, као и информативним емисијама, седмичним магазинима и емисијама "talk-show" карактера, политички живот у Источном Сарајеву, а посебно на Палама, попримио је једну нову, квалитетнију димензију.

Путем информативне емисије "Дан", те емисије "Под лупом", ТВ ОСМ обрађује највећи број тема из свакодневног политичког, културног и спортског живота општине.

БН ТВ од децембра 2006. године са дописништвом у Источном Сарајеву покрива подручје Општине Пале. Захваљујући овом дописништву, у програмима РТВ БН редовно су биле праћене активности локалне управе, рад невладиних организација са подручја општине, културне и спортске манифестације. Догађаји из општине Пале заступљени су почев од најаве и гостовања у „Јутарњем програму“ па до прилога у тематским емисијама и емисијама „Вијести“ и „Дневник“. Такође, редовно прате сва засједања СО Пале, а извјештаји са сједница објављују у емисији „Данас у Српској“.

Сви прилози снимљени на Палама емитују се на "земаљском" програму ТВ БН који је један од најгледанијих ТВ програма у Републици Српској, те на програму БН радија - најслушаније радио станице у БиХ. Захваљујући БН ТВ дешавања са подручја општине Пале прате и гледаоци из земаља бивше Југославије јер је на тим просторима ТВ БН укључен у систем кабловских телевизијских станица. Путем сателитског програма РТВ БН информације са подручја општине Пале доступне су и гледаоцима и слушаоцима на европском континенту као и на просторима Сјеверне Америке и Аустралије.

РТРС прати догађаје на подручју ове општине са мање интересовања у односу на претходно поменуто ТВ куће и, иако су редовно извјештавани о најавама догађаја, селективно бирају догађаје за праћење.

Радио ОСМ 24 сата дневно нуди обиље хитова, контакт програме, занимљиве емисије, веселе џинглове, духовите опаске водитеља, смс поруке, али и рекламе и мале огласе. ОСМ радио на својим фреквенцијама уступа програмски простор свима који то желе, да слушаоцима упути звучне поруке најразличитијих садржаја: маркетиншке, пословне, огласне и приватне природе.

Портал „Palelive“ (www.palolive.com) обједињује на једном мјесту информације из већег броја извора и временом је израстао у праву јавну трибину грађана Пале. Служба за информисање Општине Пале редовно доставља све информације које се тичу општине рада општинске администрације на објаву на овај градски портал.

Општинска интернет страница представља важан медиј путем које се грађанима наше општине и шире пружају важне информације о раду органа општине. Како је интернет постао важан канал у сплету комуникацијских алата, интернет страница Општине Пале (www.pale.rs.ba) је редизајнирана и учињена су побољшања у смислу прегледности, брзине учитавања, једноставније и квалитетније навигације, оптимизације веб странице на претраживачима и ажурнијих новости и обавјештења. Осим тога, установљени су сервиси попут архиве догађаја, информација о тендерима и конкурсима и уопште о свим активностима општинске администрације.

На друштвеној мрежи „Facebook“ креиран је и профил Општине Пале чиме су информације о општини Пале постале доступне у веома кратком року широком и разноликом аудиторију.

У Општини Пале унапређен је однос са новинском агенцијом „Срна“ тако да сваки догађај од значаја за општину Пале, чак и када није покривен од стране агенцијског новинара, буде објављен, јер се информација заједно са сликом прослијеђује агенцији од стране општинске службе за информисање.

Билтен општине Пале представља важан преглед збивања на подручју општине Пале. Крајем августа, пред обиљежавање Дана општине, сваке године објављује се Билтен општине Пале у којем се на 28 страна објављују најзначајније информације о раду локалне управе у протеклој години. Билтен се штампа у 1.000 примјерака и дистрибуише на свечаној сједници, славском пријему и инфо-пултовима у Општини Пале.

3.9. Финансије и осигурање

Финансијске институције на подручју општине Пале су филијале банака, микро-кредитне организације и осигуравајућа друштва. Тренутно стање у области финансијских услуга је на задовољавајућем нивоу. У граду послују филијале сљедећих банака: Уникредит банка а.д Бања Лука, НЛБ Развојна банка Бањалука, Аддико Банк а.д. Бања Лука, Нова банка а.д. Бања Лука, Комерцијална банка а.д Бања Лука, Сбер банка, Рајфајзен банка дд Босна и Херцеговина и Микрофин банка а.д Бања Лука.

На подручју града послује више осигуравајућих друштава: „Нешковић осигурање“, „Дунав осигурање“, „Брчко гас осигурање“, „Сарајево осигурање“, АД „Дрина осигурање“, „Wiener осигурање, Пословница Пале, „Атос осигурање“, „Зовко осигурање“, Еурос осигурање.

Једини представник микрокредитних организација је Еки.

4. СТАЊЕ ЈАВНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ И ЈАВНИХ УСЛУГА

4.1. Саобраћајна инфраструктура

Подручјем општине Пале пролазе сљедећи транзитни путни правци (Подаци Одјељења за просторно уређење и стамбено-комуналне послове општине Пале):

- два магистрална пута укупне дужине 43,75 km: М-5 Сарајево – Пале – Прача и Е 761 Сарајево – Соколац –Зворник (Вишеград),

- три регионална пута укупне дужине 77,5 km: 446а Лукавица – Јасик – Трианга - Јахорина - Подграб, Р446 Сарајево – Требевић – Јасик – Трианга – Пале и Р 447 Сумбуловац – Хреша – Сарајево.

Дужина локалних путева је 300,6 km а улица 63,8 km.

4.2. Енергетска инфраструктура

Кроз подручје општине Пале пролазе далеководи (Подаци ЗП „Електродистрибуција“ а.д. Пале):

- 35 kV дужине 99.869 m,

- 10 (20) kV дужине 199.023 m,

Нисконапонска мрежа је дужине 481.189 m, а рикључци на НН мрежу су дужине 44.123 m.

У оквиру постојеће електро мреже постоје четири трафо станице 35/10 kV и 128 трафо станица 10 (20)/0,4 kV. На подручју општине Пале регистровано је 10.950 потрошача, од тога 9.919 домаћин-става.

4.3. Комунална инфраструктура

Главни доводни цјевовод воде са дистрибутивном мрежом је дужине 241.965 m за водоводне системе Пале, Јахорина, Мокро и Подграб. Канализациона мрежа је дужине 36.645 m. Укупан број прикључених на водоводну мрежу је 8.253, од тога становништво 7.063 и привреда 650. (Подаци ЈП „Водовод и канализација“ а.д. Пале).

4.4. Топловодна инфраструктура

Топловодну инфраструктуру чине (Подаци КП „Градске топлане“ а.д. Пале):

- два котла: први је KL-100 (парни котло старије генерације и још увијек у добром стању) произвођача ТРК Загреб, максималне снаге 6,5 MW, а други SAFT 2000 произвођача Топлинг Прњавор максималне снаге 2 MW, топоводни котло новије генерације и у добром је стању.
- трасе цјевовода дужине 2.775 m и цијеви дужине 5.550 m, у лошем стању,
- централна топлотно-измјењивачка станица за испоруку топлотне енергије, смјештена у централној котловници са три паралелно спојене пумпе, од којих су двије радне и једне резервне.
- четири противструјна измјењивача топлоте огрјевне површине од 4,5 до 50 m²,
- основна мјерно-регулациона опрема смјештена у неким од објеката или у шахтовима уз објектепотрошача топлотне енергије (вентили, хватачи нечистоћа, термометри, манометри).

У 2014. години произведено је 20.804,4 MWh топлотне енергије, од тога јавни сектор 3.718,49 MWh и домаћинства 13.739,2 MWh. Губици у мрежи износе 3.328,71 MWh или 16%.

4.5. Стање јавне расвјете

Дужина јавне расвјете на подручју општине Пале износи 82.054 m и чине је 2.652 стуба:

- метални стуб висине 11 m, 546 комада,
- метални стуб висине 8 m, 112 комада,
- дрвени и бетонски стубови висине 7 – 7, 5 m, 1.740 комада,
- метални стуб висине 4 m (парк), 254 комада.

Свјетилке на стубовима од 11 m, 546 ком, су 150W натријумове, на стубовима од 7 и 8 m су 100 W натријумове, а на парковским површинама, 4 m висине, су штедне сијалице 45 – 55 W (остало).

У мрежи јавне расвјете уграђена су 42 временска релеја (Подаци Одјељења за просторно уређење и стамбено комуналне послове).

4.6. Телекомуникације

На подручју општине Пале присутна су три оператера (интернет провајдера) са својим услугама: Мтел а.д. Бања Лука, Блицнет Бања Лука и Матрикс-Зона Пале.

Табела 27. Преглед прикључака на телефонску, кабловску и интернет мрежу

Оператер	Број стабилних телефона	Број мобилних телефона	Број интернет прикључака	Број прикључака кабловске ТВ
Мтел	5.875	12.204	3.409	1.439
Блицнет	147	80	506	1.590
Матрикс-Зона	-	-	472	-
Укупно	6.030	12.284	4.387	3.029

Извор: Мтел а.д. Бања Лука, Блицнет Бања Лука и Матрикс-Зона Пале

5. СТАЊЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

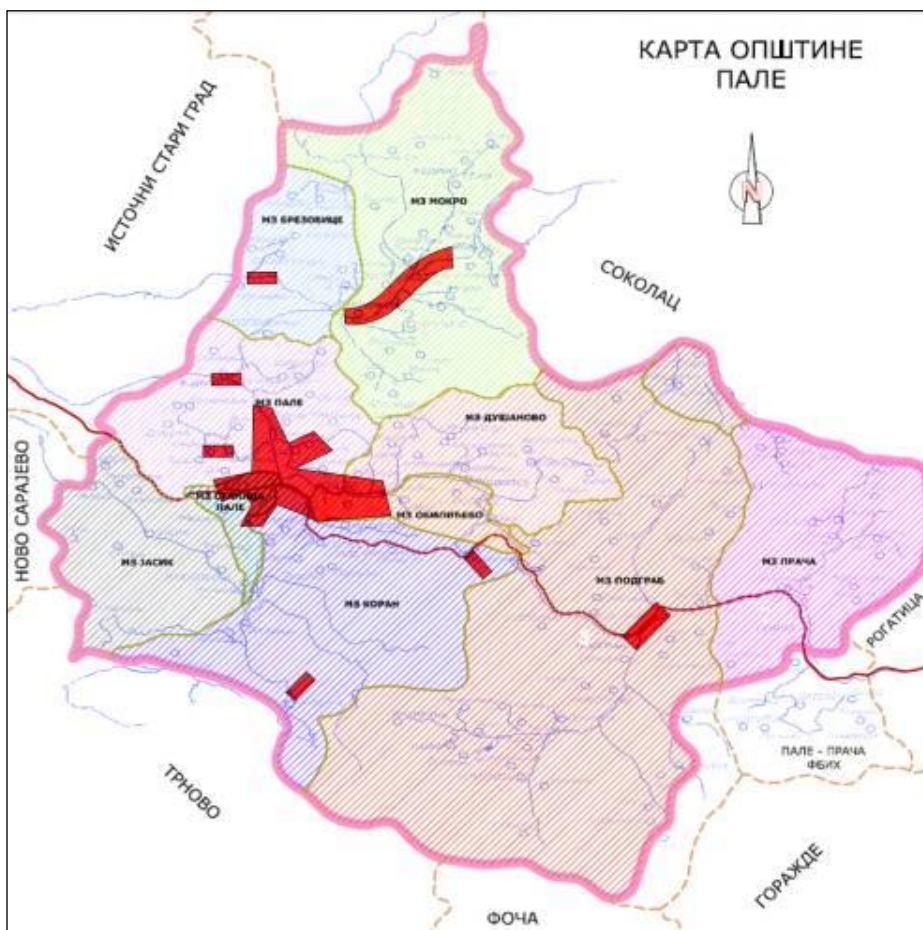
Под утицајем друштвене дјелатности средина, у којој човјек живи, све више се мијења, губећи свој примарни изглед и својства. То мијењање средине углавном се негативно одражава на живот људи, са аспекта утицаја на њихово здравље.

Географски простор општине Пале, као животна средина 22.282 становника, подложен је антропогеним утицајима и различитим промјенама у животној средини. Негативан утицај човјека и његових дјелатности по мјесту становања и рада представља узрочно-последичну везу између стварања отпада и његовог штетног утицаја на животну средину и њене ресурсе, здравље људи и укупан одрживи развој. Овај простор је специфичан по питању утицаја отпадних материја због локације већине насеља и индустријских погона (730-900 m), у пољима и ријечним долинама (Подграб, Пале, Мокро) и у оквиру туристичке дестинације Јахорине (1550-1700 m).

Урбана насеља општине (Пале, Подграб, Мокро) и туристичка зона Јахорине су највећи произвођач контролисаног отпада, непречишћених отпадних вода и загађујућих материја у ваздух.

Највећа количина контролисаног отпада (кућни, комерцијални, медицински) сакупља се на мањем простору општине Пале, углавном у насељеним мјестима. У 2015. години, у око 400 контејнера од 1,1 m³, сакупљено је 4.555 тона комуналног отпада, који је превезен и одложен на општинску депонију комуналног отпада „Станишића долови“. Услугом управљања отпадом обухваћено је 14.355 становника или 65%. Дневно се сакупи око 12,5 тона а мјесечно око 380 тона комуналног отпада.

Велики је број произвођача отпада. Према подацима Одјељења за урбанизам, стамбено-комуналне послове и саобраћај града Источно Сарајево из 2013. године број привредних субјеката са еколошком дозволом износио је 79 (обрада камена, прерада дрвета, бетонаре, бензинске станице, производња млијека и млијечних производа, прерада меса, разне фарме и др.). Број привредних субјеката који нису обухваћени еколошком дозволом износио је 266 (д.о.о, технички прегледи, вулканизерске радње, аутопраонице, пекаре, месаре, буреџинице, СТР, СУР, књижаре, копирнице, кладионице, фризерски салони, хотели). Регистрована су 42 произвођача отпада из реда јавних установа, јавних предузећа, фондова, завода, полиције, радио и ТВ, здравствених организација, локалне самоуправе.

Слика 18. Обухват сакупљања комуналног отпада на подручју општине Пале

Садашњи начин управљања отпадом представља најједноставнију и најјефтинију фазу управљања отпадом. Не проводе се мјере одвојеног сакупљања отпада и издвајања искористивих компоненти. Такође, одвојено се не сакупљају и збрињавају опасне компоненте отпада. У кућном отпаду могу се наћи старе батерије, пасте за обућу, конзерве од фарбе, стари лијекови и бочице од лијекова, топломјери, сијалице, покварени електрични уређаји, ауто-уље, акумулатори, ауто-гуме, хемикалије, који

представљају опасност од мјеста употребе до мјеста збрињавања. Не постоји ниједан вид третмана комуналног отпада прије одлагања (збрињавања) на локалну депонију. Отпад се одлаже на начин који није еколошки чист и санитарно безбиједан по животну средину и њене ресурсе.

Иста ситуација је и са медицинским отпадом. Медицински отпад, инертни и опасни, из здравствених установа (дом здравља, амбуланте, зубне ординације...) одлаже се са осталим комуналним отпадом и заједно депонује на локалну депонију.

Због попуњености локалне депоније „Станишића долови“ предвиђа се њено затварање за неколико година, па је због тога на њој потребно приступити организацији обраде и рециклаже искористивих рециклабилних компоненти отпада. Осим тога потребно је приступити изградњи колектора за одгасивање депоније, како би се метан из тијела депоније извео слободно у атмосферу (пасивни систем дегасације), чиме би се спријечило избијање пожара на депонији.

Велику опасност за подземне воде, изворишта воде за пиће, отворене водотоке представљају отпадне воде из насеља, туристичке зоне Јахорине и индустрије. На простору општине Пале отпадне фекалне и оборинске воде испуштају се у отворене водотоке, а неке завршавају и у подземним токовима (септичке јаме), без претходног пречишћавања. Представљају трајну опасност за изворе воде за пиће, смањују квалитет воде површинских токова који прелази из виших у ниже класе, чиме се смањује употребна вриједност воде. Смањује се број врста у води, рибе су оптерећене тешким металима (опасност у ланцу исхране), угрожен је пејзаж за потребе развоја туризма. Отпадне воде на простору општине Пале улијевају се у водотоке Праче, Паљанске и Мокрањске Миљацке са притокама. Овакав начин збрињавања отпадних вода представља рјешење у овом тренутку због недостатка финансијских средстава за изградњу колектора и пречистача. Са аспекта заштите животне средине, најтежа ситуација је у граду Пале, гдје је највећа концентрација становништва и гдје се улијева највећа количина отпадних вода у регулисано корито Паљанске Миљацке. У току љета смањена је издашност изворишта воде за пиће, смањен доток воде у ријечни слив, тако да отвореним коритом теку отпадне воде (1/3 протока).

Корито Паљанске Миљацке регулисано је кроз Пале почетком осамдесетих година прошлог вијека и у неколико наврата послје рата. Због дјеловања отпадних непречишћених вода бетонско корито и обале су оштећене дуж старог регулисаног корита на више мјеста. Да би се колико-толико смањиле посљедице на регулисаном кориту, до изградње колектора и пречистача отпадних вода, потребно је корито редовно чистити од корова и наноса, одржавати, вршити дератизацију и санирати оштећена мјеста.

Опште стање мониторинга квалитета ваздуха на простору општине Пале је на јако ниском нивоу. Уопште се не врши мјерење квалитета ваздуха, не постоји опрема нити мјерне станице. Посљедњих година за урбана насеља општине, посебно за центар Пала,

карактеристична је градска магла или смог. У ваздуху уз чађ се јавља и сумпор диоксид као посљедица сагоријевања фосилних горива.

Велики проблем представљају дивље депоније „посијане“ дуж путева, водотока, у урбаним насељима и њиховом ближем окружењу, у туристичкој зони Јахорине, па чак поред извора воде за пиће. Осим што заузимају простор, путем филтрата дивље депоније ослобађају штетне материје у земљиште и подземне воде. Дају слику нецивилизацијског односа становништва према средини у којој живе, представљају одбојност према средини у коју се долази и има негативне посљедице за развој туризма.

Пољопривредни отпад представља органски отпад настао из пољопривредне производње: пољопривредна имања, баште, вртови, шумске културе, прерада дрвета у периоду од прољећа до јесени. Ради се о већим и неутврђеним количинама биоразградивог отпада који се одвози на локалне депоније комуналног отпада, или се депонује на недозвољен начин у виду дивљих депонија. На овај начин се неповратно уништавају велике количине секундарних сировина, које би се одређеним третманом могле претворити у ђубриво или енергију.

На простору општине Пале не постоји систем одвојеног сакупљања и третмана грађевинског отпада, нити постоје депоније грађевинског отпада. Велике количине овог отпада депонују се у облику дивљих депонија у урбаним насељима и око њих, уз путеве и водотоке. На ове депоније одлаже се и опасни грађевински отпад (азбест и др.).

Метални отпад у овом тренутку не представља опасност за животну средину. Разлог за то је што скоро сва предузећа металне индустрије раде са смањеним капацитетом, или су у стечају. Осим тога постоје организована привредна организација које врше откуп и рециклажу ових секундарних сировина, које имају употребну вриједност („Милкус“ Пале).

Још боља ситуација је са дрвним отпадом (остатком) из дрвопрерађивачког сектора. Послије рата у БиХ представљао је класичан отпад који се депоновао поред капацитета за примарну прераду, путева и водотока, а данас има употребну вриједност и користи се као енергент, или као секундарна сировина у другом технолошком процесу (пелет, брикет). На простору општине Пале годишње се произведе око 25.000 m³ дрвног отпада (остатка).

Битан фактор за загађивање животне средине издувним гасовима из аутомобила представља број возила и њихова старост. Према подацима ЦЈБ Источно Сарајево (децембар 2015.) на подручју наше општине регистровано је 6.200 возила: мопед 2, мотоцикл 23, путнички аутомобил 5.413, аутобус 27, теретно возило 546, прикључно возило 179, трактор 5, радна машина 5. Највећи број возила заузимају аутомобили (5.413), од чега на старије од 11 година отпада 4.154 или 76,7% укупног броја аутомобила. Од укупног броја возила 2.651 возило или 42,8% старије од 16 година. Забрињава чињеница да на подручју наше општине постоји велики број старијих возила који својим моторима производе већу количину штетних материја у животну средину.

Гранично подручје општине Пале представља опасну зону са великим бројем мина, сумњивих површина и тачно неевидентираних површина под минскоексплозивним средствима. Најугроженија подручја су некадашње зоне раздвајања. Деминирање представља дугорочан процес и свјedoци смо да се приоритет даје подручјима са повратничком популацијом, њиховим економским посједима, индустријским зонама и погонима који обезбјеђују запошљавање и одрживи повратак.

Због угрожавања животне средине и њених основних ресурса: воде, ваздуха и земљишта, те природних ресурса шуме, минерали... потребно је проводити мјере заштите животне средине и њених ресурса, како би се различити негативни утицаји елиминисали или умањили, са аспекта утицаја на биљни и животињски свијет и здравље људи. Због тога се у локалној заједници планирају мјере заштите животне средине путем планова заштите. До сада су урађени сљедећи планови: Локални еколошки акциони план (ЛЕАП) 2012-2018, Локални план управљања отпадом 2013-2018 и Акциони план енергетске ефикасности општине.

На простору општине Пале не постоји стални мониторинг основних ресурса животне средине, осим квалитета воде за пиће у систему којим управља ЈП „Водовод и канализација“ Пале. Не врши се редовно мјерење квалитета ваздуха, површинских вода, земљишта. Код стационарних загађивача, као што је локална депонија отпада, врше се повремена мјерења. Иста ситуација је и са произвођачима топлотне енергије.

Због чињенице да на истраживаном простору не постоје велики загађивачи типа термоелектрана, индустријски капацитети за прераду нафте и нафтних деривата, хемијске индустрије оцјена је да је стање животне средине повољно са аспекта квалитета живљења. Такође, може се закључити да не постоје озбиљније сметње за одрживи развој простора општине, посебно туризма.

Заштита животне средине подразумијева издвајање подручја која имају изражену геолошку, биолошку, екосистемску или пејзажну разноврсност и њихово стављање под посебан режим заштите. У заштићеним подручјима се врши усклађивање људских активности, економских и друштвених развојних планова, програма, основа и пројеката са одрживим коришћењем обновљивих и необновљивих природних ресурса.

На подручју општине Пале до сада је заштићена пећина Орловача као Споменик природе „Пећина Орловача“, одлуком Владе Републике Српске од 10. новембра 2011. године. Споменик природе је површине 27,015 ha, II степена заштите.

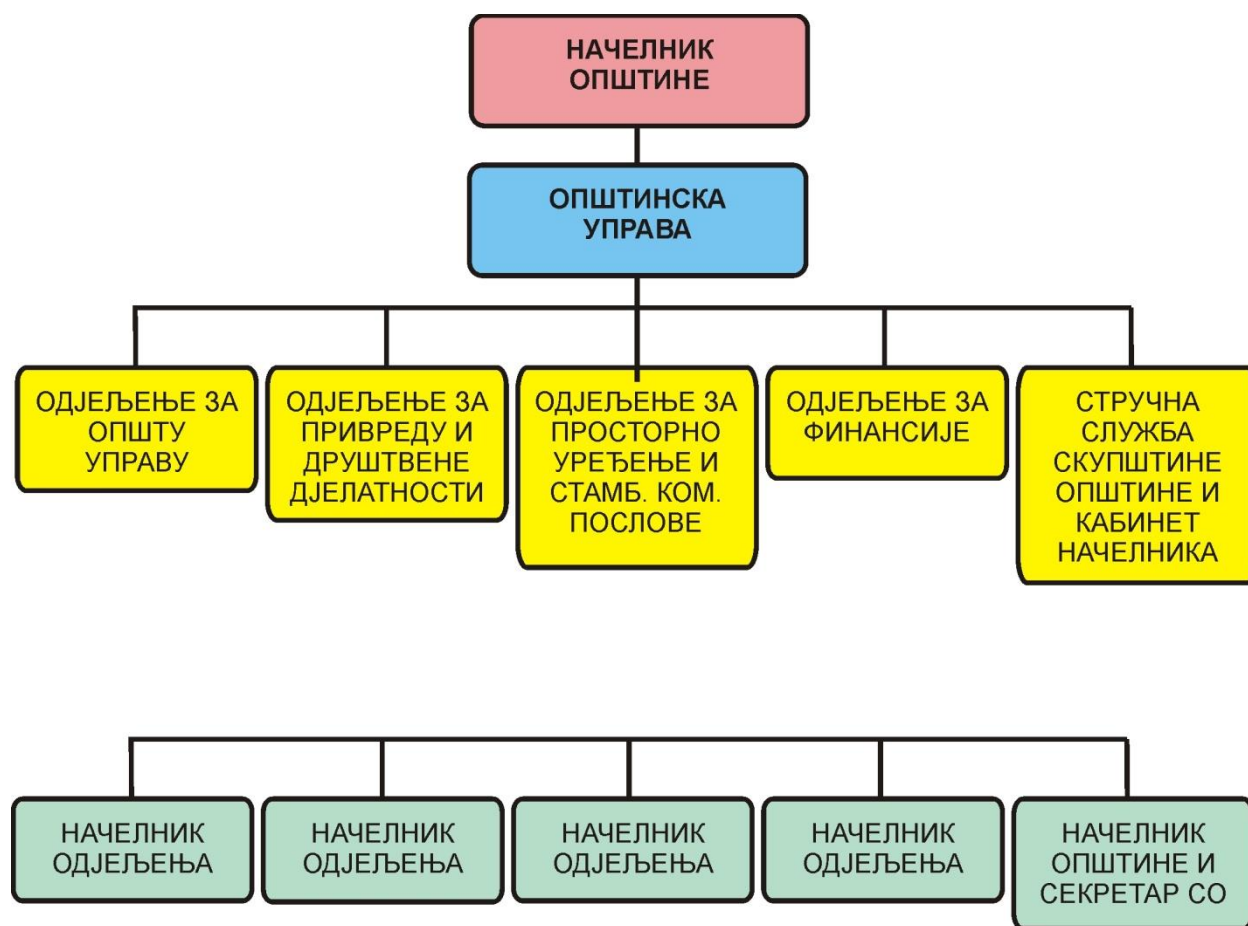
У току је процедура Министарства за просторно уређење, грађевинарство и екологију у Влади Републике Српске за проглашење дијела планине Јахорине на подручју општине Пале и Трново заштићеним простором, као Парк природе „Јаворина“. Површина Парка природе је 11.546 ha са предвиђеним режимима заштите I, II и III степена.

6. ЛОКАЛНА САМОУПРАВА

Рад општинске управе организован је у четири одјељења и стручну службу Скупштине општине и кабинет Начелника општине. Ресорна одјељења су:

- Одјељење за општу управу,
- Одјељење за привреду и друштвене дјелатности,
- Одјељење за финансије,
- Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове,

Слика 19. Организациона шема општинске управе

Табела 28. Буџет општине Пале за период 2010 - 2015.

Буџет општине Пале	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Планирани буџет општине	11.991.850 КМ	10.409.088 КМ	11.696.895 КМ	9.176.798 КМ	8.934.067 КМ	8.835.055 КМ
Остварени буџет општине	12.016.582 КМ	11.078.940 КМ	10.238.422 КМ	8.977.936 КМ	8.585.709 КМ	8.480.455 КМ
Остварени буџет општине %	100,21	106,44	87,53%	97,83	96,10	96,0%

Извор: Одјељење за финансије општине Пале

На основу табеле може се закључити да се буџет општине смањује из године у годину. Највеће учешће у структури прихода чини ПДВ, који је из године у годину све мањи, због опадајућег коефицијента који општина Пале, као развијена општина има у расподјели укупних прихода од индиректних пореза, али и због смањења укупне масе средстава за расподјелу. У 2015. години прилив од ПДВ-а је мањи за око 600.000 КМ него у 2012.

На плану унапређења организације рада и ефикасности општинске управе Општина Пале је укључена у систем трезорског пословања од 2012. године, са електронским плаћањем од 2013. године.

Од 2015. године општина је увела систем електронског канцеларијског пословања.

6.1. Преглед просторно-provedбених планских докумената

На подручју општине Пале постоје расположиви просторни и provedбени плански акти.

Просторни плански акти:

1. Просторни план Републике Српске (“Службени гласник РС”, број 86/07)
2. Просторни план за XIV ЗОИ – 1979.
3. Просторни план општине Пале- 1986.
4. Урбанистички план општине Пале („Службене новине града Сарајева“, број 6/90)
5. Просторни план града Источно Сарајево („Службене новине града И. Сарајево“, бр. 22/08).
6. МАСТЕР план за Јахорину (Сагласност Владе РС број 04/1-012-11618/07 од 27.09.2007.)

Проведбени плански акти:

1. Регулациони план урбанистичке цјелине „Коран 1“
(„Службене новине града Сарајева“ број 18/86)
2. Регулациони план индустријске зоне „ФАМОС“ РО Коран
(„Службене новине града Сарајева“, број 15/89)
3. Урбанистички пројекат занатско-тржног центра „Коран“
(„Службене новине града Сарајева“, број 16/90)
4. План парцелације „Подкоран“
(„Службене новине града И. Сарајево“, бр. 9/00)
5. План парцелације „Каловита брда 1“
(„Службене новине града И. Сарајево“, бр. 9/00)
6. План парцелације „Економија Мокро“
(„Службене новине града И. Сарајево“, бр. 9/00 и 20/13)
7. План парцелације „Репца 1“
(„Службене новине града И. Сарајево“, бр. 9/00)
8. План парцелације „Подкоран 2“
(„Службене новине града И. Сарајево“, бр. 9/00)
9. План парцелације „СРТ 1“
(„Службене новине града И. Сарајево“, бр. 9/00)
10. План парцелације „СРТ 2“
(„Службене новине града И. Сарајево“, бр. 22/08)
11. План парцелације „Каловита брда 2“
(„Службене новине града И. Сарајево“, бр. 9/00)
12. План парцелације „Баре“
(„Службене новине града И. Сарајево“, бр. 9/00)
13. План парцелације „Подграб“
(„Службене новине града И. Сарајево“, бр. 22/08)
14. План парцелације „Луке 2“
(„Службене новине града И. Сарајево“, бр. 9/00 и 7/15)
15. План парцелације „Кременита брда 2“
(„Службене новине града И. Сарајево“, бр. 9/00)
16. Урбанистички пројекат „Коран 2“
(„Службене новине града И. Сарајево“, бр. 9/00)
17. Регулациони план просторне цјелине „Пале-Центар“
(„Службене новине града И. Сарајево“, бр. 7/02, 9/13 и 15/14)
18. Регулациони план просторне цјелине „Пале-Луке 1“
(„Службене новине града И. Сарајево“, бр. 7/02)
19. Урбанистички пројекат „Луке 1-Блок б“
(„Службене новине града И. Сарајево“, бр. 7/02 и 12/13)
20. Урбанистички пројекат „ВУЧКО“
(„Службене новине града И. Сарајево“, бр. 2/05)
21. Регулациони план спортско-туристичког центра „Дворишта на Јахорини“
(„Службене новине града И. Сарајево“, бр. 16/09 и 24/13)
22. Регулациони план дијела посебног подручја „Јахорина“
(„Службене новине града И. Сарајево“, бр. 15/08, 11/11 и 11/15)

23. Ревизија регулационог и плана „Пале-Центар
 . („Службене новине града И. Сарајево“, бр.,6/10).
24. План парцелације „Репашница 2“
 („Службене новине града И. Сарајево“, бр. 11/11)
25. План парцелације „Коран 3“
 („Службене новине града И. Сарајево“, бр. 14/11)
26. Регулациони план просторне цјелине „Шкобаљ“
 („Службене новине града И. Сарајево“, бр. 11/15).
27. Урбанистички пројекат дијела Регулационог плана „Луке“-Блок 3.8. и 3.9.
 („Службене новине града И. Сарајево“, бр. 4/15)
28. Урбанистички пројекат дијела Регулационог плана „Пале-Центар“
 - изнад улице Милутина Миланковића
 („Службене новине града И. Сарајево“, бр. 4/15)

IV СТРАТЕШКО ФОКУСИРАЊЕ

1. SWOT анализа

ПРЕДНОСТИ	СЛАБОСТИ
<ul style="list-style-type: none"> -Повољан географски положај -Повољан туристички положај -Повољан саобраћајни положај -Богатство шумских ресурса -Развијен дрвопрерађивачки сектор -Развијен зимски туристички центар Јахорина -Постојање организације за промоцију туристичких вриједности -Постојање савременог образовног и васпитног система, од предшколских установа до факултета -Постојање просторно-планске документације -Здрава животна средина -Постојање Локалног еколошког акционог плана, Плана управљања отпадом, Акционог плана енергетске ефикасности -Постојање разноврсне интерне инфраструктурне мреже (путне, електро, телекомуникационе, водоводне, топоводне итд.) -Модерна општинска управа -Јавност у раду локалне управе -Постојање традиције, капацитета и ресурса за бављење различитим врстама привредне дјелатности -Развијен банкарски сектор -Задовољавајућа инфраструктура у области културе -Постојање традиционалних културних манифестација -Задовољавајућа инфраструктура у области спорта -Постепен опоравак приватног предузетништва -Интегрални образовни и васпитни систем 	<ul style="list-style-type: none"> -Негативан природни прираштај -Неповољна старосна структура становништва - Висок степен незапослености -Непостојање великих привредних система -Недовољна заступљеност производних предузећа у укупном броју предузећа -Технолошка застарјелост -Низак степен коришћења преосталих привредних капацитета -Неповезаност образовног процеса и привреде -Недовољна развијена мрежа институција за подршку развоја привреде -Непостојање кластерских удружења -Велика оптерећеност привредних субјеката на име пореза и доприноса -Низак степен финализације у дрвној индустрији - Недостатак обртних средстава -Ситни посједи и слаба организованост пољопривредних газдинстава -Екстезивна пољопривредна производња, по структури и по приносима -Неповољна старосна структура пољопривредних газдинстава -Нееудукованост пољопривредника -Слаба техничка опремљеност и застарјела пољопривредна механизација -Неефикасна пољопривредна производња -Мала туристичка потрошња, која се готово у потпуности реализује у угоститељству -Неискориштени потенцијали ловног, здравственог,

(предшколске установе-факултети) -Јефтинија радна снага него у земљама у окружењу	излетничког и културно-манifestационог туризма -Низак ниво кориштења смјештајних капацитета на Јахорини ван зимске сезоне -Сиромаштво широке популационе групе становништва - Стање хидротехничке инфраструктуре није на задовољавајућем нивоу -Непостојање система за пречишћавање отпадних вода -Дотрајала топловодна мрежа у градској топлани
МОГУЊНОСТИ	ПРИЈЕТЊЕ
-Програми подршке одрживом локалном економском развоју и доступност развојних пројеката -Европске интеграције и регионално повезивање -Заједнички пројекти са НВО -Близина највећег потрошачког центра у БиХ, жељезничке пруге и аеродрома -Богатство шумом и изворима воде за пиће -Проширење зимског центра Јахорина на зоне 1 и 2 -Развој МСП	-Генерална политичка нестабилност у БиХ -Несигурност инвеститора и њихова незаинтересованост за улагања у производњу -Неуспјели пројекти приватизације -Мало учешће општина и градова у пореским приходима буџета -Висок степен централизације јавних финансија -Одлив високообразованог кадра -Неповољни кредитни аранжмани -Неадекватан ниво секундарне здравствене заштите -Недостатак дугорочних извора за финансирање локалног развоја

Из SWOT анализе се може закључити да су најважније снаге које општини Пале пружају конкурентску предност и основу за будући развој повољан географски, туристички и саобраћајни положај, богатство шумским ресурсима, развијен дрвопрерађивачки сектор, развијен зимски туристички центар Јахорина. Ако се овоме дода постојање савременог образовног и васпитног система, од предшколских установа до факултета, развијена комунална и друштвена инфраструктура, модерна локална управа, постојање традиције, капацитета и ресурса за бављење различитим врстама привредне дјелатности може се закључити да постоје основне претпоставке за одрживи развој локалне заједнице.

С друге стране, најважније слабости које представљају препреку за даљи развој општине су негативан природни прираштај, неповољна старосна структура становништва, висок степен незапослености, непостојање великих привредних система, недовољна заступљеност производних предузећа у укупном броју предузећа, технолошка застарјелост, низак степен финализације у дрвној индустрији, ситни посједи и слаба организованост пољопривредних газдинстава, низак ниво кориштења смјештајних капацитета на Јахорини ван зимске сезоне, сиромаштво широке популационе групе становништва. Ове слабости би требало минимализовати или, ако је могуће, потпуно елиминисати, како би се конкурентске предности искористиле на најбољи могући начин.

Најважније могућности, које омогућавају и олакшавају реализацију развоја конкурентских предности општине Пале су програми подршке одрживом локалном економском развоју и доступност развојних пројеката, европске интеграције и регионално повезивање, заједнички пројекти са НВО, близина највећег потрошачког центра у БиХ, жељезничке пруге и аеродрома, богатство шумом и изворима воде за пиће, проширење зимског центра Јахорина на зоне 1 и 2, развој МСП.

Највеће препознате пријетње које долазе из окружења су политичка нестабилност у БиХ, несигурност инвеститора и њихова незаинтересованост за улагања у производњу, неуспјели пројекти приватизације, мало учешће општина и градова у пореским приходима буџета, висок степен централизације јавних финансија, одлив високообразованог кадра, неповољни кредитни аранжмани, недостатак дугорочних извора за финансирање локалног развоја.

2. Визија развоја општине

Економски развијена, инфраструктурно и еколошки уређена локална заједница, привлачна за живот и рад, коју одликују јак универзитетски центар, развијен туризам, са Јахориним препознатљивим зимским туристичким центром, развијена пољопривреда, предузетништво и сектор МСП, одговорна и ефикасна локална управа, унапређен квалитет живота становништва, здрава животна средина у којој се проводе мјере енергетске ефикасности и рационално користе природни ресурси.

3. Стратешки циљеви развоја општине

1. Развијена локална економија

2. Унапређена комунална инфраструктура

3. Унапређен квалитет живота становништва

4. Одговорна и ефикасна локална управа

5. Еколошки очувана средина у којој се проводе мјере енергетске ефикасности и рационално користе природни ресурси

Стратешки циљ 1: Развијена локална економија

Оперативни циљеви

1. Остварен одржив привредни развој општине
2. Развијена одржива пољопривреда и село
3. Унапређени туристички ресурси, квалитет услуга и развијени нови туристички производи

Стратешки циљ 2: Унапређена комунална инфраструктура

Оперативни циљеви

1. Развијена саобраћајна инфраструктура
2. Повећана покривеност системом јавне расвјете и саобраћајне сигнализације
3. Повећана покривеност системом канализационе мреже
4. Константно снабдијевање квалитетном водом за пиће
5. Развијена топловодна инфраструктура и обезбијеђено квалитетно снабдијевање топлотном енергијом

Стратешки циљ 3: Унапређен квалитет живота становништва

Оперативни циљеви

1. Успостављен ефикасан систем социјалне заштите јачањем превенције и борбе против сиромаштва и социјалне инклузије
2. Унапређен квалитет културног живота
3. Успостављен модеран и ефикасан систем образовања усклађен са потребама привреде и захтјевима одрживог развоја до 2020. године
4. Подигнут квалитет и доступност услуга у здравству и унапређени капацитети за бригу о старима и другим осјетљивим групама

5. Унапређени услови за бављење спортом
6. Ојачан сектор цивилног друштва умрежавањем НВО сектора и повећано активно чланство за 50%.

Стратешки циљ 4: Одговорна и ефикасна локална управа

Оперативни циљеви

1. Унапређено канцеларијско пословање у општинској управи
2. Уведен централни регистар предузетника (електронска база података)
3. Створени бољи услови за рад општинске управе

Стратешки циљ 5: Еколошки очувана средина у којој се проводе мјере енергетске ефикасности и рационално користе природни ресурси

Оперативни циљеви

1. Унапређено стања водних ресурса
2. Унапређен систем управљања отпадом
3. Успостављен систем праћења мјера енергетске ефикасности у надлежности локалне самоуправе
4. Унапређено стање у области очувања зелених површина и заштите подручја
5. Унапређено стање управљања простором

V СЕКТОРСКИ РАЗВОЈНИ ПЛАНОВИ

1. ПЛАН ЛОКАЛНОГ ЕКОНОМСКОГ РАЗВОЈА

1.1. Фокусирање

Кључни фокуси и изазови економског развоја општине Пале у сљедећем планском периоду су:

- остваривање одрживог привредног развоја
- развијање одрживе пољопривреде и села и
- унапређивање туристичких ресурса, квалитета услуга и развијање нових туристичких производа.

1.2. SWOT анализа локалног економског развоја

ПРЕДНОСТИ	СЛАБОСТИ
<ul style="list-style-type: none"> -Повољан географски положај -Повољан туристички положај -Повољан саобраћајни положај -Богатство шумских ресурса - Здрава животна средина -Развијена дрвопрерађивачки сектор -Развијен зимски туристички центар Јахорина -Постојање организације за промоцију туристичких вриједности -Постојање разноврсне интерне инфраструктурне мреже (путне, електро, телекомуникационе, водоводне итд.) -Постојање традиције, кадра, капацитета и ресурса за бављење различитим врстама привредне дјелатности -Развијен предузетнички дух -Развијен банкарски сектор - Постепен опоравак приватног предузетништва - Јефтинија радна снага него у земљама у окружењу - Здрава животна средина -Пољопривредно земљиште повољно за производњу еколошки здраве хране -Разноврсност биљног свијета (љековито биље) и шумских плодова -Добра основа за развој ловног туризма -Добри климатски услови за живот, развој туризма и пољопривреде -Повољни климатски услови за развој здравственог и спортског туризма -Постојећи капацитети у области туризма -Традиција у области зимског туризма -Угоститељска и смјештајна понуда 	<ul style="list-style-type: none"> -Недовољна општинска финансијска средства за финансирање подстицај развоја привреде и пољопривре -Незапосленост, нарочито младе популације -Непостојање великих привредних система -Недовољна заступљеност производних предузећа у укупном броју предузећа -Технолошка застарјелост и низак степен коришћења преосталих привредних капацитета -Неповезаност образовног процеса и привреде -Недовољно развијена мрежа институција за подршку развоју привреде -Непостојање кластерских удружења -Велика оптерећеност привредних субјеката порезима и доприносима -Низак степен финализације у дрвној индустрији -Недостатак обртних средстава -Ситни посједи и слаба организованост пољопривредних газдинстава -Екстезивна пољопривредна производња, по структури и по приносима -Неповољна старосна структура пољопривредних газдинстава -Непостојање организованог наступа пољопривредних произвођача на тржишту -Пасивност младих у руралним срединама и одлазак са села -Неефикасност пољопривредника и неефикасна пољопривредна производња -Слаба техничка опремљеност и застарјела пољопривредна механизација -Мала туристичка потрошња, која се готово у потпуности реализује у угоститељству -Неискориштени потенцијали ловног, здравственог, излетничког и културно-манifestационог туризма -Низак ниво кориштења смјештајних капацитета на Јахорини ван зимске сезоне -Недовољна информисаност и недостатак едукација за упознавање руралног становништва о ефектима руралног туризма -Недовољно развијени смјештајни капацитети и туристичка инфраструктура у руралним подручјима,
МОГУЋНОСТИ	ПРИЈЕТЊЕ
<ul style="list-style-type: none"> -Програми подршке одрживом локалном економском развоју и доступност развојних пројеката -Европске интеграције и регионално повезивање 	<ul style="list-style-type: none"> -Генерална политичка нестабилност у БиХ -Несигурност инвеститора и њихова незаинтересованост за улагања у производњу -Недовољно стимулативан финансијски и правни

<ul style="list-style-type: none"> -Близина највећег потрошачког центра у БиХ, жељезничке пруге и аеродрома -Богатство шумом и изворима воде за пиће -Проширење зимског центра Јахорина на зоне 1 и 2 -Развој МСП -Анимирање становништва за останак на селу и повратак из града у село - Подстицање самозапошљавања на селу .Обука сеоског становништва из области предузетништва, маркетинга и менаџмента, -Специјалистички програми обуке прилагођени потребама тржишта рада, повезивање науке са привредом -Коришћење специфичних биљних и лековитих врста -Развој ловног туризма - Развој прерађивачке индустрије -Валоризовање природних ресурса и потенцијала -Креирање амбијента за brownfield и greenfield инвестиције - Доступност ЕУ фондова 	<p>оквир за улагања</p> <ul style="list-style-type: none"> -Низак природни прираштај становништва, старење становништва -Неједнаке прилике за жену и мушкарца, посебно у сеоским подручјима, -Неравнојеран регионални размјештај становништа (поједина подручја све мање атрактивна за живот), -Систем образовања неприлагођен потребама и структури привреде -Одлазак високо образоване и квалитетне радне снаге -Неповољни кредитни аранжмани -Недостатак дугорочних извора за финансирање локалног развоја -Спорост у доношењу закона и прилагођавања законске регулативе стварним потребама -Природне и елементарне непогоде -Наставак миграције руралног становништва -Низак ниво инвестирања у пољопривреду -Неповољни кредити за пољопривреду -Пораст цијена репроматеријала потребних за организовање пољопривредне производње -Неажурност катастра пољопривредног земљишта
---	---

1.3. Циљеви локалног економског развоја

Дефинисани су сљедећи оперативни циљеви економског развоја општине Пале:

Циљеви локалног економског развоја	Веза са стратешким циљевима	Веза са развојним циљевима других сектора
1. Остварен одржив привредни развој општине	Стратешки циљ 1: Развијена локална економија	Комплементарни са развојним циљевима у другим секторима.
2. Развијена одржива пољопривреда и село		Олакшавају остваривање циљева сектора друштвеног развоја 6, 7, 9, 10 и циљева 1 и 2 у сектору заштите животне средине.
3. Унапређени туристички ресурси, квалитет услуга и развијени нови туристички производи		

1.4. Интеграција са стратешким документима виших нивоа

Први оперативни циљ економског развоја усклађен је са другим стратешким циљем постављеним у нацрту Стратегије развоја Републике Српске 2012-2016. године - повећати конкурентност економије - односно другим оперативним циљем у оквиру тог стратешког циља - побољшати структуру економије, првенствено подстицањем прерађивачке индустрије. Први, а и други циљ економског развоја општине, у складу је са визијом и стратешким циљевима садржаним у нацрту Стратегије и политике развоја индустрије у Републици Српској, за период 2014-2018. године, посебно са сљедећим стратешким циљевима: 1. Побољшати пословно окружење и повећати инвестиције у индустрију, 2. Ревитализација индустрије, и 3. Повећати запосленост у индустрији. Такође је у вези и са Стратегијом развоја малих и средњих предузећа Републике Српске за период 2016 - 2020. године.

Други оперативни циљ економског развоја општине у складу је са трећим дугорочним циљем аграрног развоја Стратегије развоја пољопривреде Републике Српске до 2015. године: уравнотежен интегрални развој, аграрни, рурални и регионални, јачање производности и економске заштите тржишно оријентисаних произвођача, заустављање депопулације и економско-социјална ревитализација сеоских, посебно брдскопланинских подручја. Други циљ је дјелимично у складу са трећим стратешким циљем Стратешког плана руралног развоја Републике Српске до 2015. године - побољшање услова живота и увођење веће разноврсности код остваривања прихода у руралној економији, односно са оперативним циљем 3.5. - Оснивање и развој микро, малих и средњих предузећа на селу. Када говоримо о вези секторских циљева и других виших докумената, не треба заборавити ни Стратегију развоја туризма Републике Српске за период 2010 – 2020. године, у којој се као значајан аспект туризма наводи сеоски туризам.

Трећи оперативни циљ локалног економског развоја у складу је са првим стратешким циљем - Побољшање квалитета туристичког производа и четвртим стратешким циљем - Унапређење туристичког производа базираног на одрживом развоју, Стратегије развоја туризма Републике Српске до 2020. Године и програмима у оквиру тог циља.

1.5. Програми, пројекти и мјере

Програм	Пројекат/мјера
1.Подстицање и привлачење нових инвестиција	1. Развој, промоција и опремање радних зона и индустријских паркова 2. Израда програма испитивања простора територије општине за развој гринфилд (Greenfield) и браунфилд (Brownfield) инвестиција 3. Израда програма изводљивости и исплативости реализације конкретних браунфилд и гринфилд локација 4. Обезбјеђивање средстава за промоцију инвестиционих

<p>2.Подстицај развоја МСП и предузетника</p>	<p>потенцијала општине</p> <p>5. Стимулисање отварања производно-прерађивачких погона са већим бројем запослених</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Креирање општинског фонда за субвенционисање кредита нових предузећа и предузећа у развоју 2. Креирање пакета олакшица постојећим привредницима и потенцијалним инвеститорима 3. Пружање техничке и финансијске подршке за повезивање сродних предузећа у удружења, мреже и кластере 4. Подстицај за запошљавање и samozapošljavanje 5. Истраживање потреба и усклађивања потреба локалне привреде са понудом на тржишту рада 6. Организовање основних и специјализованих обука преквалификације и доквалификације за незапослена лица, у циљу подстицања развоја приватног предузетништва и смањења броја одраслих, материјално необезбјеђених лица 7. Повезивање предузећа у удружења, мреже и развој кластера
<p>3.Развој МСП у агрокомплексу, у циљу повећања финализације пољопривредних производа и већег запошљавања</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Повезивање прерађивача и примарних произвођача посредством Општине и разматрање могућности заједничке сарадње у фази прераде и пласмана (поврћа, житарица, воћа, меса...) 2. Дефинисање повољних фискалних и економских услова за инвестирање у прераду и финализацију производње у општини 3. Покретање кластерских иницијатива за шире повезивање, територијално и репродукционо повезивање МСП у приоритетним гранама 4. Оспособљавање и подстицање дјелатности и грана комплементарних туризму за успостављање континуиране функционалне везе са свим облицима туристичке понуде општине
<p>4.Развијена дрвопрерађивачка индустрија уз високи степен финализације</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Успостављање пословно-производног амбијента који ће омогућити већи степен финализације производње у дрвној индустрији 2. Подршка финализацији у сектору дрвопрераде (намјештај и предмети од дрвета) путем додјеле кредитних (бескаматних) или бесповратних средстава у сврху запошљавања нових радника
<p>5. Провођење економских мјера за подстицање развоја породичног</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Путем општинског Фонда за развој пољопривреде организовати повољне кредитне линије за подстицање биљне и сточарске пољопривредне производње, обнову механизације

комерцијалног газдинства	2.Економско оснаживање жена на селу путем подстицај самозапошљавању жена на селу
6. Рурални развој села и инвестиције у пољопривреди (сточарству, повртларству, воћарству..)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Информисати становништво на селу о подстицаја у пољопривреди, премијама и регресима Министарства 2. Подстицај развоју стакленичке и пластеничке производње, као и засада воћа 3.Подстицај за откуп млијека 4. Подизање 10 фарми за узгој стоке (краве, свиње, овце...) 5. Инвестирање у сеоску инфраструктуру
7.Развој прерађивачких капацитета за прераду пољопривредних производа	1. Стимулисање инвестиција у програме мултифункционалне пољопривреде (еколошка производња, сеоски туризам, производња енергије из обновљивих извора...)
8.Едукација пољопривредника о примјени савремених технологија у биљној и сточарској производњи	<ol style="list-style-type: none"> 1. Упознати пољопривреднике са програмима система контроле плодности земљишта и побољшања квалитета земљишта на основу израђене педолошке карте (оптимална производња за дато земљиште (класификација, компостирања биљног и анималног отпада, производња квалитетне сточне хране – кабасте и зрнасте) 2. Увођење пољопривредно-прехранбеног профила у средње образовање
9.Специјализована пољопривредна производња, фокусирана према захтјевима тржишта	<ol style="list-style-type: none"> 1.Обезбиједити могућност образовања и савјетовања за пољопривреднике у циљу модернизације и унапређења пољопривредне производње, бољег испуњавања захтјева тржишта и конкурентности производа 2. Подстицање организованог удруживања пољопривредника по основу структуре производње 3. Сертификација пољопривредне производње
10. Подстицање прикупљања и прераде шумског воћа и љековитог биља	<ol style="list-style-type: none"> 1. подстицање пољопривредних произвођача за организовање органске пољопривредне производње, едукација и промоција здраве хране. 2.Стимулисање процеса прераде и паковања шумског воћа и љековитог биља
11.Унапређење развоја пољопривреде на подручју општине	<ol style="list-style-type: none"> 1. Организација и одржавање пољопривредних манифестација, сајмова и изложби 2. Развој пчеларства – набавка кошница, едукација произвођача и стандардизација производа 3. Набавка неопходне механизације и едукација произвођача за

	<p>интензивирање воћарске производње малине, јагоде, шљиве, јабуке</p> <ol style="list-style-type: none"> 4. Стимулисање производње, прераде и паковања воћа и прерађевина од воћа 5. Израда пројекта изводљивости и оправданости за изградњу хладњаче за воће 6. Израда пројектно техничке документације и извођење радова
<p>12. Унапређен квалитет туристичке услуге</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Промовисање квалитета услуга у туризму према ISO стандардима (ISO 9001:2008; ISO 14001:2004 и HACCP-а) 2. Израда стратегије развоја туризма општине Пале 3. Едукација и усавршавање знања туристичких радника у области туризма, маркетинга и промоције
<p>13. Развоја нових туристичких производа</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Дефинисање, унапређење и оснивање нове туристичке понуде у општини 2. Изградња гондоле Пале-Јахорина 3. Обезбјеђивање и опремање простора за продају традиционалних локалних производа 4. Подстицај развоју нових туристичких производа, нпр. спортског туризма 5. Оживљавање старих заната у циљу укључивања у туристичку понуду
<p>14. Побољшања промоције и маркетинга туристичких потенцијала</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Израда веб сајта туристичке понуде општине Пале на три свјетска језика 2. Промоција туристичких потенцијала општине Пале 3. Промоција етно манифестација, набавка традиционалних ношњи и традиционалних оруђа за рад и производа ручног рада и њихова стална изложба 4. Израда туристичког водича, туристичке мапе, постера, плаката, разгледница, флајера, летака, честитки ... 5. Унапређење и реализација туристичких манифестација
<p>15. Континуирано унапређење природних услова за развој ловног туризма</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Прилагођавање организационе и маркетиншке основе тражњи страних ловаца 2. Реконструкција постојећих ловачких домава за смјештај туриста 3. Изградња пратећих ловно-туристичких објеката и простора (мјеста за пробање оружја, излетиста, хранилишта, ловилишта, чеке, осматрачнице, појилишта, солишта итд.) 4. Унапређење спортско-рекреативних садржаја комплементарних потребама ловаца

16. Развој сеоског туризма	<ol style="list-style-type: none"> 1. Успоставити препознатљиве туристичке манифестације на селу 2. Успоставити модел туристичких етносела 3. Очување традиције и културних амбијенталних вриједности као основ за развој руралног туризма 4. Заједничко дјеловање на развоју и промоцији руралног туризма 5. Подстицај изради предмета кућне радиности и туристичких сувенира.
----------------------------	--

1.6. Иницијатива међуопштинске сарадње

Општина Пале је једна од шест општина удружених у Град Источно Сарајево. Општина Пале сарађује са Градом Источно Сарајево и са општинама чланицама града: Соколац, Источни Стари Град, Источно Ново Сарајево, Источна Илиџа и Трново у свим сферама привредног и друштвеног живота. Од стратешких докуманата град посједје Нацрт ревидиране стратегије развоја Града Источно Сарајево 2016 - 2020.

На нивоу града дјелује Градска развоја агенција Источно Сарајево (РАИС) и представља развојну агенцију непрофитног карактера са циљем промоције, представљања, координисања, планирања и спровођења развојних активности на подручју града Источно Сарајево.

Оснивач агенције је Град Источно Сарајево и шест општина удружених у град.

Циљ Агенције је да активно пружа информације о неискориштеним индустријским капацитетима и природним ресурсима, субвенцијама домаћих власти, међународних донатора, ЕУ фондовима, као и другим могућностима финансирања, процедурама за регистровање предузећа, организовање стручних семинара, радионица и сл.

Канцеларија Републичке агенција за развој малих и средњих предузећа (РАРС) налази се на подручју општине Пале. Основана је у складу са Законом о подстицању развоја малих и средњих предузећа (МСП). Почела је са радом 2004. године и дјелује као правно лице и непрофитна организација. Основни задатак Агенције је промоција и унапређивање стања у области малих и средњих предузећа. Агенција је надлежна за пружање стручних услуга за подстицање оснивања, пословање и развој МСП, подстицање улагања у МСП, као и за подршку успостављању предузетничке инфраструктуре. Агенција је надлежна за пружање подршке иноваторској дјелатности, стимулисање стварања нових производа и увођење нових технологија, подршку за повећање запошљавања, стручно образовање, преквалификацију и доквалификацију радника, као и подршку за учешће на сајмовима у земљи и иностранству. Агенција има надлежност у успостављању сарадње између МСП и мреже консултаната, унапређивању сарадње између органа локалне самоуправе и

локалних развојних агенција, те да сарађује са међународним институцијама, учествујући у изради и реализацији домаћих и међународних пројеката за подршку МСП.

1.7. Процјена очекиваних исхода са индикаторима

Секторски циљ	Процјена очекиваних исхода са индикаторима
1.Остварен одржив привредни развој општине	<ul style="list-style-type: none"> -Повећан број новостворених МСП и предузетника за око 30 - Отварање најмање три производна предузећа са већим бројем запослених - Минимално 5 произвођача финалних производа у дрвопрерађивачкој индустрији - Пораст броја новозапослених за 20%
2. Развијена одржива пољопривреда и село	<ul style="list-style-type: none"> - Формирано 20 нових фарми -Повећан број грла стоке за 20% - Оспособљено најмање 10 домаћинстава за производњу органске хране - Едуковано најмање 150 пољопривредних произвођача - Минимално 15 жена запоселено у сектору пољопривреде или у руралном предузетништву - Број додијељених сертификата - Број пољопривредника који производе по стандардима
3. Унапређени туристички ресурси, квалитет услуга и развјени нови туристички производи	<ul style="list-style-type: none"> - Запослено најмање 50 радника у туризму - Побољшан квалитет и садржај туристичке понуде општине Пале - Запослено 10 жена у области сеоског туризма -Запослено 30 особа у изради предмета домаће радиности и туристичких сувенира

2. ПЛАН ДРУШТВЕНОГ РАЗВОЈА

1.1. Фокусирање

Кључни фокуси и изазови друштвеног развоја општине Пале су:

- Развој комуналне инфраструктуре (саобраћајна, водоводна, канализациона, топоводна, јавна расвјета)
- Успостављање ефикасног система социјалне заштите јачањем превенције и борбе против сиромаштва и социјалне инклузије
- Унапређење квалитета културног живота
- Успостављање модерног и ефикасног система образовања усклађеног са потребама привреде и захтјевима одрживог развоја до 2020. године
- Подизање квалитета и доступности услуга у здравству и унапређење капацитета за бригу о старима и другим осјетљивим групама
- Унапређење услова за бављене спортом
- Јачање сектора цивилног друштва умрежавањем НВО сектора и повећање активног чланства за 50%
- Унапређење канцеларијског пословања у општинској управи
- Увођење централног регистра предузетника (електронска база података)
- Стварање бољих услова за рад општинске управе

1.2. SWOT анализа друштвеног развоја

ПРЕДНОСТИ	СЛАБОСТИ
<ul style="list-style-type: none"> -Постојање разноврсне интерне комуналне инфраструктурне мреже (путне, електро, телекомуникационе, водоводне, топоводне итд.) - Модерна локална самоуправа са мрежом канцеларија мјесних заједница - Ојачани људски капацитети писања, пријављивања и реализације пројеката -Постојање двије предшколске установе - Развијена мрежа основних школа (три школе) -Постојање средње школе -Постојање институција културе (дом културе, галерија) - Постојање универзитетског центра (четири факултета)	<ul style="list-style-type: none"> -Неповезаност образовног процеса и привреде -Негативан природни прираштај -Неповољна старосна структура становништва -Висок степен незапослености -Неповољан демографски распоред становништва (одлазак становништва из руралних у урбане дијелове општине и пражњене појединих дијелова општине -Недовољна покривеност предшколским образовањем -Неповезаност образовног процеса и привреде -Неадекватно искориштена културна и историјска баштина -Непостојање адекватно организоване службе

<ul style="list-style-type: none"> -Стручан и калитетан рад Цетра за социјални рад и Црвеног крста - Разноврсност културно-историјског наслеђа - Здрава животна средина - Задовољавајућа инфраструктура у области културе -Постојање традиционалних културних манифестација и спортских догађаја -Задовољавајућа инфраструктура у области спорта - Велики број спортских удружења и клубова - Велики број НВО и удружења -Волонтеризам у оквиру Црвеног крста - Добро организована примарна здравствена заштита -Постојање Удружења за рад са дјецом са посебним потребама „Сунце“ - Модерна локална управа 	<p>помоћи у кући</p> <ul style="list-style-type: none"> -Непостојање стратегије социјалне заштите на локалном нивоу -Грађани локалне заједнице нису довољно сензибилни на проблеме и потребе старих и лица у стању социјалне потребе -Недостатак неформалног образовања, нарочито за младе људе на селу
МОГУЋНОСТИ	ПРИЈЕТЊЕ
<ul style="list-style-type: none"> -Европске интеграције и регионално повезивање -Заједнички пројекти са НВО -Доступност ЕУ фондова -Увођења принципа доживотног учења -Организовање курсева за одређене области средњошколског нивоа за које постоји потреба, а редовно образовање нема капацитета -Усклађивање наставних програма и методике рада са стандардима ЕУ - Јачање јавно-приватног партнерства -Коришћење кадровског потенцијала (волонтерски рад и самозапошљавање) -Интензивније укључивање невладиног сектора у планирање и процес развоја. 	<ul style="list-style-type: none"> -Низак природни прираштај становништва, старење становништва -Неравномјеран регионални размјештај становништа (поједина подручја све мање атрактивна за живот), -Систем образовања неприлагођен потребама и структури привреде - Одлив високообразованог кадра -Неадекватан ниво секундарне здравствене заштите - Општа незапосленост и сиромаштво у земљи -Друштвени тренд јачања криминала и токсикоманије - Пораст броја лица у стању социјалне потребе -Пораст броја обољелих од малигних обољења

1.3. Циљеви друштвеног развоја

Дефинисани су сљедећи оперативни циљеви друштвеног развоја општине Пале:

Оперативни циљеви друштвеног развоја	Веза са стратешким циљевима	Веза са развојним циљевима других сектора
1. Развијена саобраћајна инфраструктура	Стратешки циљ 2: Унапређена комунална инфраструктура	Комплементарни са развојним циљевима у другим секторима.
2. Повећана покривеност системом јавне расвјете и саобраћајне сигнализације		
3. Повећана покривеност системом канализационе мреже		
4. Константно снабдијевање квалитетном водом за пиће		
5. Развијена топловодна инфраструктура и обезбијеђено квалитетно снабдијевање топлотном енергијом		
6. Успостављен ефикасан систем социјалне заштите јачањем превенције и борбе против сиромаштва и социјалне инклузије	Стратешки циљ 3: Унапређен квалитет живота становништва	Олакшавају остваривање циљева сектора економског развоја 1, 2 и 3 и циљева 1 и 2 у сектору заштите животне средине
7. Унапређен квалитет културног живота		

8. Успостављен модеран и ефикасан систем образовања усклађеног са потребама привреде и захтјевима одрживог развоја до 2020. године		
9. Подигнут квалитет и доступност услуга у здравству и унапређени капацитети за бригу о старима и другим осјетљивим групама		
10. Унапређени услови за бављене спортом		
11. Ојачан сектор цивилног друштва умрежавањем НВО сектора и повећано активно чланство за 50%.		
12. Унапређен рад локалне управе	Стратешки циљ 4: Одговорна и ефикасна локална управа	
13. Створени бољи услови за рад општинске управе		

1.4. Интеграција са стратешким документима виших нивоа

Сви наведени оперативни циљеви друштвеног развоја имају упориште у Просторном плану Републике Српске. Циљеви 1 - 5 дјелимично су у сагласности са трећим стратешким циљем Стратегије руралног развоја Републике Српске 2009 - 2015. - *Побољшање услова живота и увођење веће разноликости код остваривања прихода у руралној економији, односно са оперативним циљем 3.1. – изградња и одржавање сеоске инфраструктуре.*

Шести оперативни циљ усклађен је са Стратегијом унапређења и развоја подршке породицама у Републици Српској 2010 - 2020. године, затим са Стратегијом унапређења здравља и социјалне заштите старијих лица са планом акције за период 2016 - 2020. године, као и Стратегијом унапређења друштвеног положаја лица са инвалидитетом са планом акције за период 2016 - 2020. године и Стратегијом унапређења социјалне заштите дјецe без родитељског старања за период 2015-2020. године.

Седми оперативни циљ је у складу Стратегијом развоја културе Републике Српске за период 2016 - 2020. године.

Осми оперативни циљ је у складу са првим и петим стратешким циљем предшколског васпитања и образовања, другим и трећим стратешким циљем основног васпитања и образовања и петим стратешким циљем средњег образовања и васпитања из Приједлога стратегије развоја образовања у Републици Српској за период 2016 - 2021. година.

Десети оперативни циљ је у вези са Стратегијом развоја спорта У Републици Српској у периоду 2016 - 2020. године и у вези са трећим стратешким циљем – Развити здраве стилове живота младих Омладинске политике Републике Српске од 2016. до 2020. године.

Једанаести оперативни циљ је у вези са првим и трећим стратешким циљем младих Омладинске политике Републике Српске од 2016. до 2020. године.

1.5. Програми, пројекти и мјере

Програм	Пројекат/мјера
1. Реконструисање постојећих путева у урбаном дијелу општине	<ol style="list-style-type: none"> 1. Реконструкција и асфалтирање Улице српских ратника 2. Реконструкција и асфалтирање Романијске улице 3. Реконструкција и асфалтирање Улице Д. Јевђевића и Светосавска 4. Реконструкција дијела Улице Гаврила Принципа 5. Реконструкција Улице Трифка Грабежа 6. Реконструкција и асфалтирање крака Улице С. Јанка Вукотића 7. Реконструкција и асфалтирање крака Улице царице Милице 8. Реконструкција и асфалтирање Улице Надежде Петровић 9. Реконструкција и асфалтирање Ускочке улице 10. Реконструкција и асфалтирање Улице Симе Матавуља 11. Реконструкција и асфалтирање крака Улице врело Миљацке (у Јелашју)

<p>2. Изградња и асфалтирање путева на ужем подручју општине</p>	<p>12. Реконструкција дијела Улице Симе Матавуља 13. Реконструкција Његошеве улице</p> <p>1. Изградња и асфалтирање Улице Бранка Ћопића 2. Изградња и асфалтирање улица на локалитету старе пилане 3. Наставак изградње улице Вука Караџића према улици Д. Јевђевића 4. Изградња и асфалтирање улица у насељу Кременита брда-Обилићево 5. Изградња и асфалтирање Улице Доситеја Обрадовића 6. Наставак асфалтирања Улице Филипа Вишњића 7. Наставак асфалтирања Улице Лава Толстоја 8. Наставак асфалтирања Улице Бранка Радичевића 9. Наставак асфалтирања Улице Виктора Игоа 10. Асфалтирање Цетињске улице 11. Наставак изградње и асфалтирање Улице Луке Вукајловића 12. Наставак асфалтирања Београдске улице 13. Наставак асфалтирања Улице Јована Дучића 14. Наставак асфалтирања Улице Михајла Пупина 15. Наставак асфалтирања Улице војводе Радомира Путника 16. Наставак асфалтирања Улице војводе Мишића 17. Наставак асфалтирања Улице Ивана Косанчића 18. Наставак асфалтирања Улице Југ Богдана 19. Наставак асфалтирања Пушкинове улице 20. Наставак асфалтирања Улице Стевана Дечанског 21. Наставак асфалтирања Улице војводе Степе 22. Асфалтирање Улице Меше Селимовића 23. Асфалтирање Немањине улице 24. Изградња и асфалтирање Улице Милана Топлице 25. Изградња и асфалтирање Улице Лазе Лазаревића 26. Изградња и асфалтирање Улице Максима Горког 27. Изградња и асфалтирање Улице девет Југовића 28. Наставак асфалтирања Требевићке улице 29. Наставак асфалтирања Жељезничке улице 30. Асфалтирање осталих улица насеља Станица Пале 31. Реконструкција и асфалтирање Улице старине Новака 32. Наставак асфалтирања Улице Дели Радивоје 33. Наставак асфалтирања Улице Светозара Ћоровића</p>
<p>3. Трасирање нових путева према постојећој планској документацији</p>	<p>1. Трасирање пута Обилићево- Фамос (бараке) 2. Трасирање пута Обилићево - Кременита брда (кроз шуму) 3. Трасирање пута Ђњиле баре - Јахорина 4. Трасирање и изградња путева Регулационог плана Шкобаљ 5. Трасирање и изградња путева Регулационог плана Дворишта</p>

<p>4. Изградња мреже саобраћајница и сеоских локалних путева</p>	<p>6.Трасирање и изградња шеталишта поред ријеке Миљацке (Обилићево-Шкобаљ)</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Изградња и асфалтирање централне саобраћајнице кроз насеље Дворишта 2. Асфалтирање пута од Гуја према Туристу 3. Асфалтирање пута од Панораме до Туриста 4. Асфалтирање осталих саобраћајница насеља Кременита брда 5. Наставак асфалтирања улица у насељу Вујалице 6. Асфалтирање саобраћајница у насељу Новаково брдо 7.Асфалтирање улице Немањина у насељу Бријежђа 8. Асфалтирање осталих саобраћајница у насељу Беријежђа 9. Асфалтирање улица у насељу Трчине 10. Асфалтирање улица у насељу Јавор 11. Асфалтирање улица у насељу Криваче 12. Наставак асфалтирања пута за Горње Пале 13. Наставак асфалтирања путева кроз насеље Јахорински поток 14. Асфалтирање пута према гробљу Јахорински поток 15. Асфалтирање пута за Војничко гробље Репца - Раковац 16. Наставак изградње и асфалтирања пута према Боговићима 17. Изградња и асфалтирање пута Подвитез – Витез - Горовићи 18. Реконструкција и асфалтирање пута за Понор
<p>5. Изградња мостова за несметану комуникацију преко водотока</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Изградња друмског моста према Обилићеву- Блок 6 2. Изградња друмског моста изнад ОШ „Србија“ 3. Изградња друмског моста на улазу у насеље Дворишта 4. Изградња друмског моста код барака Фамоса 5. Санација друмског моста у Романијској улици 6. Изградња три моста у оквиру Регулационог плана „Шкобаљ“
<p>6. Регулисање корита ријека</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Наставак регулације ријеке Паљанске Миљацке низводно од петље 2. Регулација ријеке Мокрањске Миљацке 3. Регулација ријеке Репашнице 4. Регулација дијелова ријеке Праче
<p>7. Повећање покривености ситемом јавне расвјете и саобраћајне сигнализације</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Изградња јавне расвјете централне саобраћајнице кроз насеље Дворишта 2. Изградња јавне расвјете саобраћајнице Гњиле Баре- Јахорина 3. Изградња јавне расвјете шеталишта поред Миљацке(насеље Обилићево- Шкобаљ) 4. Изградња јавне расвјете улица на локалитету старе пилане 5. Продужетак јавне расвјете у Улици Добровољних давалца крви на новотрасираној саобраћајници

	<ol style="list-style-type: none"> 6. Изградња јавне расвјете на новотрасираним путевима Регулационог плана Шкобаљ 7. Изградња јавне расвјете од Хан Дервенте према пансиону Олимпик 8. Наставак изградње јавне расвјете у Улици Николе Пашића и Ускочкој 9. Изградња јавне расвјете у дијелу насеља Раковац 10. Наставак изградње јавне расвјете у Криводолима 11. Семафоризација раскрснице на магистралном путу код ОШ „Србија“ 12. Семафоризација раскрснице улица Јована Цвијића и Универзитетска
<p>8. Изградња и унапређење система канализационе мреже</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Изградња колектора на локалитету Дворишта (Јахорина) 2. Изградња нове канализационе мреже на Јахорини 3. Наставак изградње колектора у Подграбу 4. Наставак изградње колектора у Мокром 5. Радови на санацији постојећих колектора 6. Извођење радова на пројектовању и изградњи главног пречистача отпадних вода
<p>9. Планирање унапређења система канализационе мреже</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Израда Главног пројекта главног колектора фекалне канализације насеља Пале. 2. Изградња прве дионице главног колектора фекалне канализације насеља Пале. 3. Израда идејног пројекта уређаја за пречишћавање отпадних вода. 4. Израда главног пројекта примарне мреже фекалне канализације Туристичко спортског центра Дворишта. 5. Израда колектора пречника 400 mm и 300 mm на локалитету Туристичко спортског центра Дворишта.
<p>10. Константно снабдијевање квалитетном водом за пиће урбаног дијела општине и припадајућих МЗ</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Израда програма едукације запослених у ЈП Водовод и канализација Пале и упознавање са новим технологијама. 2. Едукација кадра у ЈП Водовод и канализација Пале и упознавање са новим технологијама. 3. Реконструкција цјевовода Пустопоље - Карађорђево у дужини од 210 m. 4. Проширење водоводне мреже у насељу Луке, (постоји пројектна документација). 5. Изградња транспортног цјевовода од Ductil цијеви DN300, L = 650 m, (од ресторана "Сунце" до насеља Луке - трафостаница). 6. Израда пројектне документације за проширење водоводне мреже у насељу Економија Мокро

<p>11. Развијена топловодна инфраструктура и обезбијеђено квалитетно снабдијевање топлотном енергијом</p>	<p>7.Извођење радова на проширењу водоводне мреже у насељу Карађорђево (Мокро). Цјевовод РЕНД 90, L = 430 m.</p> <p>8.Завршетак радова на каптажи Долови и њено укључивање у новоизграђени цјевовод локалитет Лагер - Дворишта - Подграб. (Постоји пројектна документација).</p> <p>9.Израда цјевовода РЕНД90, од изворишта Јасенава и прикључење на постојећи систем, дужине L = 1.300 m.</p> <p>10.Израда програма за контролу воде на свим локалним водоводним системима.</p> <p>11.Континуирано праћење квалитета воде воде на локалним водоводима.</p> <p>12.Урадити анализу економске цијене воде и одводње отпадних вода и исту одобрити.</p> <p>13.Успостављање висинских зона у водоводном систему насеља Пале (урађен пројекат).</p> <p>14.Наставак радова на уређењу мјерних мјеста на водоводном систему насеља Пале.</p> <p>15.Наставак радова на уређењу мјерних мјеста на водоводном систему подручја Јахорина.</p> <p>16.Наставак радова на санацији кварова на уличној водоводној мрежи и прикључцима водоводног система насеља Пале.</p> <p>17.Набавка водомјера и опреме за даљинско читавање.</p> <p>18.Израда главног пројекта реконструкције и отклањања уских грла на водоводној мрежи насеља Пале.</p> <p>19.Реконструкција дионице 2, DN 300 L, =180 m, улица Николе Тесле.</p> <p>20.Реконструкција дионице 3, DN 300, L=180 m, улица Магистрални пут.</p> <p>21.Замјена постојећих азбест цементних цијеви у водоводном систему насеља Пале.</p> <p>22.Реконструкција Пумпне станице Прача.</p> <p>23.Реконструкција потисног цјевовода ПС Прача - Резервоар Младост (Јахорина).</p> <p>24.Контрола квалитета воде за пиће у сеоским подручјима</p> <p>1. Дислокација котловнице, модернизација и повећање капацитета</p> <p>2. Модернизација, изградња и проширење примарне преносне дистрибутивне мреже- прелазак са директног на индиректни систем</p> <p>3. Модернизација и изградња секундарне дистрибутивне мреже</p> <p>4. Модернизација и изградња аутоматских топлотно измјењивачких подстанци</p> <p>5. Одговорно и ефикасно трошење топлотне енергије, управљање на страни потрошача- увођење система мјерења и</p>
---	---

	плаћања по утрошку
12. Унапређење постојећих услуга социјалне заштите	<ol style="list-style-type: none"> 1. Израда локалне стратегије социјалне заштите општине Пале 2. Израда социјалне карте 3. Развити алтернативне облике и програме социјалне заштите – програм проширене социјалне заштите 4. Развој и провођење програма за сузбијање малољетничке деликвенције
13. Унапређење бриге о старима	<ol style="list-style-type: none"> 1. Успоставити програме за континуирано откривање најсиромашнијих старих лица и праћење већ регистрованих 2. Развити програм заштићеног социјалног становања 3. Реализовање програма „помоћи у кући“ и збрињавања старог становништва, као и других лица у стању социјалне потребе 4. Омогућити доступност услуга помоћи у кући и на сеоском подручју ради задовољавања неопходних потреба у свом природном окружењу 5. Успоставити локалну мрежу помоћи (институције, организације, грађани, корисници) у циљу интегративног приступа проблемима старих, који ће омогућити активно укључивање старих у систем социјалне заштите путем изграђивања партнерског односа и активну партиципацију о свим питањима која су за њих битна.
14. Подршка женама, особама са инвалидитетом и другим осјетљивим групама	<ol style="list-style-type: none"> 1. Подизање капацитета и унапређење рада организација особа са инвалидитетом 2. Развој помоћи за жртве насиља (СОС телефони, сигурна кућа, дневни центри), угрожена и сиромашна лица 3. Провођење акција да се у друштву развије свијест о особама са инвалидитетом, њиховим правима, потребама, њиховим потенцијалима и доприносу друштву у коме живе и раде 4. Интезивно радити на повећању приступачности (прилазне рампе, стазе за слепа лица, свјетлосна и звучна сигнализација за особе оштећеног слуха и вида) 5. Развијати постојеће и уводити нове сервисе помоћи ОСИ, како институционално, тако и ван институционалним путем, уз укључивање приватног сектора 6. Оснажити породице особа са инвалидитетом, кроз пружање адекватне подршке одговарајућих сервиса и служби које помажу интеграцију особа са инвалидитетом у заједници 7. Успоставити чвршћу сарадњу са културним и спортским организацијама и установама, ради обезбјеђивања бесплатног коришћења њихових услуга за ОСИ који се налазе у највећем ризику од сиромаштва (коришћење спортског центра, услуга

<p>15. Унапређење положаја угрожених група</p>	<p>Дома културе, библиотеке, биоскопа и сл.) 8. Запошљавање и професионална рехабилитација инвалида и лица са смањеном радном способношћу</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Мјере подстицања новог запошљавања и samozapoшљавања ових категорија становништва 2. Иницирање и израда пројеката из области запошљавања 3. Организовање јавних радова и запошљавање ових лица на јавним радовима 4. Организована помоћ свих грађана, привредних и других субјеката са подручја општине Пале (акција помоћи са новогодишњим пакетићима, помоћ у храни, одјећи, обући, средствима за хигијену, школским прибором-организовати акције прикупљања школског прибора на крају сваке школске године и акције бесплатне подјеле школског прибора на почетку школске године)
<p>16. Унапређење културних активности и ефективности културног система</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Дефинисање општинске културне политике реорганизовањем и унапређењем рада установе за културу путем повећења програма и активности посјећености културних догађаја за 50% 2. Унапређење очувања и промоције културне баштине 3. Подршка раду ванинституционалних актера културне политике 4. Развој локалне, регионалне и међународне културне сарадње
<p>17. Унапређење капацитета људских ресурса</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Континуирана стручна едукација свих локалних актера културне политике 2. Унапређење менаџерских капацитета свих локалних актера културне политике
<p>18. Развој нових културних садржаја</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Валоризовање и унапређење постојећих културних активности и програма 2. Развој нових и иновативних културних „производа“ и услуга
<p>19. Подизање свијести грађана о значају културне баштине</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Успостављање нових и иновативних метода едукације грађана 2. Континуирано промовисање културне баштине 3. Валоризација културног наслеђа и дефинисање приоритета 4. Подршка очувању нематеријалне културне баштине
<p>20. Отвореност и доступност установа за културу</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Остваривање сарадње са образовним институцијама 2. Развој културне понуде у насељеним мјестима 3. Подршка развоју аматеризма

<p>21. Укључивање младих у дефинисање културних активности</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Развој механизма за размјену информација 2. Заједничке активности са организацијама младих
<p>22. Унапређење видљивости општине на регионалној културној сцени</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Дефинисање кључних културних активности/културних „производа“ за „брендирање“ општине 2. Савремене и иновативне промотивне активности за културне „производе“
<p>23. Подршка развоју културног туризма</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Успостављање сарадње културних институција са кључним актерима из области туризма 2. Подршка развоју тзв. креативних индустрија у општини 3. Дефинисање јасне културно-туристичке понуде – „туристичког производа“ 4. Промоција културно-туристичког производа
<p>24. Унапређење услуга предшколског образовања</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Повећање обухвата дјецe квалитетним предшколским образовањем у руралним срединама, са посебним мјерама за обухват дјецe из маргинализованих и друштвено осјетљивих група
<p>25. Унапређење програма образовања у основним и средњим школама</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Успостављање континуиране сарадње између образовања, привреде и локалне самоуправе 2. Прилагођавање смјерове у средњој школи потребама локалне средине 3. Унапређење квалитета наставног рада током цјелог живота и амбијентално учење 4. Подизање квалитета основног васпитања и образовања 5. Унапређивање услова рада школе и модернизација процеса наставе у основном васпитању и образовању 6. Подршка додатном и алтернативном образовању путем система подршке талентованим ученицима и студентима 7. Развијати програме неформалне едукације младих на селу (репродуктивно здравље, болести зависности, предузетништво, ИТ, учење на даљину, курсеви страних језика итд.)
<p>26. Унапређење услуга у здравству</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Унаприједити и спровести програм превенције здравствене заштите појединих категорија становништва и додатно анимирати и мотивисати запослене у области пружања услуга из примарне здравствене заштите. 2. Проводити континуирану едукацију становништва у погледу коришћења услуга здравствене заштите на подручју општине

	<p>Пале.</p> <p>3. Побољшање услова за рад у здравству, тј. Субвенционисати дијагностику и лијечење одређених ријетких обољења за које је потребна додатна дијагностика и обезбјеђивање адекватног функционисања Хитне медицинске и Стоматолошке службе, са могућношћу организовања ових служби на Јахорини у току зимске сезоне.</p> <p>4. Анимирати становништво општине да активно судјелује у бризи о властитом здрављу и усвајање здравих навика живота, са циљем превенције обољевања од масовних хроничних незаразних болести.</p> <p>5. Афирмација здравственог туризма и упознавање заинтересованих инвеститора са погодностима општине Пале за инвестирање у изградњу здравствено-рехабилитационог центра на подручју општине.</p> <p>6. Извршити анализу потребе изградње/адаптације Стационарног центра за пружање секундарне и терцијарне здравствене заштите за становништво са хроничним обољењима (алергијске плућне болести, болести штитне жлијезде, кардиоваскуларне болести и сл.)</p> <p>7. Планирање изградње Регионалног завода за спортску медицину, с циљем адекватне превенције, дијагностике и лијечења професионалних спортиста и рекреативаца.</p> <p>8. Обезбјеђивање адекватне секундарне здравствене заштите у надлежним установама, у складу са могућностима.</p>
<p>27. Боља покривеност и доступност здравственим услугама</p>	<p>1. Приблизити љекара пацијенту (формирање мобилног тима, набавка возила и потребне медицинске опреме за обилазак терена) за пружање здравствене заштите за социјално угрожена лица са инвалидитетом, стара и изнемогла лица, те становништво рубних сеоских подручја општине Пале.</p>
<p>28. Подршка развоју спорта до врхунског квалитета</p>	<p>1. Израда стратегије развоја спорта</p> <p>2. Израда оперативног програма развоја спорта</p> <p>3. Утврђивање приоритетних спортова и клубова од значаја за општину и утврђивање јасних критеријума за њихово одређивање и подстицање</p> <p>4. Посебни подстицаји и подршка за спортске клубове и развој спортских програма у руралним срединама</p>
<p>29. Стално унапређивање услова за бављење спортом и рекреацијом</p>	<p>1. Унапређење, реконструкција и изградња спортске инфраструктуре</p> <p>2. Промоција физичког васпитања у функцији здравог начина живота</p>

	<ol style="list-style-type: none"> 3. Промоција здравог живота и квалитетнијег слободног времена младих 4. Мотивисање грађана свих узраста да се баве спортом и рекреацијом 5. Јавна промоција и популаризација рекреације 6. Програми и такмичења у рекреативном спорту за све 7. Унапређење услова за развој спортских активности за лица са инвалидитетом
<p>30. Унапређење услова за бављење школским спортом</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Повећање броја и квалитета секција ваннаставних активности 2. Укључивање што већег броја дјеце, без обзира на узраст, пол, способност (руралне средине, бесплатан приступ спортским садржајима) 3. Стручно усавршавање наставника и веће укључивање у рад секција
<p>31. Развој међусекторског умрежавања и сарадње</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Подстицање сарадње и развој институционалних и људских капацитета и ресурса 2. Пружање подршке организацијама цивилног друштва у спровођењу иницијатива у развоју образовања и запошљавања 3. Подстицање сарадње јавног, приватног и НВО сектора, као и развој институционалних и људских капацитета и ресурса 4. Пружање подршке организацијама цивилног друштва у спровођењу иницијатива у развоју образовања, запошљавања, привреде, пољопривреде, туризма, спорта, културе, социјалне заштите рањивих група, превенције и сузбијања насиља, заштите животне средине, људских права, демократског друштва.
<p>32. Унапређење рада омладинских организација</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Доношење нове Омладинске политике 2. Активирање младих и подстицање заједничког рада младих, како са градских, тако и са сеоских подручја 3. Укључивање младих у процесе одлучивања у вези са питањима младих
<p>33. Програми подстицаја пројеката запошљавања младих</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Успоставити програме подстицајних мјера за запошљавање младих људи и путем одређених олакшица за оне фирме које запошљавају младе до 30 година 2. Израдити програме за помоћ младим људима који остају на селу 3. Израдити програме запошљавања младих људи са посебним потребама 4. Формирати Омладинску задругу на нивоу Општине као привремено рјешење запошљавања младих

34. Унапређено канцеларијско пословање	1. Набавка нове рачунарске опреме 2. Обука запослених у општинској управи
35. Успостављен систем контролних поступака	1.Израда Правилника о интерним контролама и интерним контролним поступцима
36. Изградња нове зграде општинске управе	1. Израда идејног рјешења зграде 2. Израда главног пројекта зграде 3. Обезбјеђење финансијских средстава за изградњу зграде и унутрашње уређење

1.6. Иницијатива међуопштинске сарадње

Општина Пале сарађује са Градом Источно Сарајево и са општинама чланицама града: Соколац, Источни Стари Град, Источно Ново Сарајево, Источна Илиџа и Трново у свим сферама привредног и друштвеног живота. Од стратешких докуманата град посједује Нацрт ревидиране стратегије развоја Града Источно Сарајево 2016 - 2020.

1.7. Процјена очекиваних исхода са индикаторима

Секторски циљ	Процјена очекиваних исхода са индикаторима
Развијена комунална инфраструктура (саобраћајна, водоводна, канализациона, топоводна, јавна расвјета)	Нови километри путева, улица, водовода, канализације и јавне расвјете су предуслов одрживог развоја општине, укључујући

	руралне дијелове општине и задржавање становништва на селу
Успостављен ефикасан систем социјалне заштите јачањем превенције и борбе против сиромаштва и социјалне инклузије	Функционалан, ефикасан систем социјалне заштите у општини и унапређен положај угрожених група становништва за 10%
Подигнут квалитет и доступност услуга у здравству и унапређени капацитети за бригу о старима и другим осјетљивим групама	<p>Подигнут квалитет и доступност услуга у здравству и унапређени капацитети за бригу о старима и другим осјетљивим групама, тако да се број задовољних корисника повећава сваке године за 5%</p> <p>Повећан број грађана који имају приступ примарној здравственој заштити без путовања</p> <p>Повећан број специјалистичких прегледа који се могу реализовати у Дому здравља</p>
Успостављен модеран и ефикасан систем образовања усклађеног са потребама привреде и захтјевима одрживог развоја до 2020. године	Усклађен образовни систем са потребама локалне привреде и потражње на тржишту рада
Унапређен квалитет културног живота	До 2020. године подигнут квалитет културних, забавних и спортских садржаја, тако да је 75% грађана општине задовољно
Унапређени услови за бављене спортом	Повећан број грађана који користе спортске објекте за 50% до 2020. године
Ојачан сектор цивилног друштва умрежавањем НВО сектора	Повећано активно чланство за 35%.
Унапређено канцеларијско пословање у општинској управи	Кретање документације убрзано и скраћена процедура
Уведен централни регистар предузетника (електронска база података)	Регистар свих предузећа на подручју општине успостављен у Одјељењу за привреду и друштвене дјелатности
Створени бољи услови за рад општинске управе	Ревидирано 50% стратешких докумената

3. ПЛАН ЗАШТИТЕ ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

3.1. Фокусирање

Кључни фокуси и изазови друштвеног развоја општине Пале су:

1. Унапређење стања водних ресурса
2. Унапређење система управљања отпадом
3. Успостављање система праћења мјера енергетске ефикасности у надлежности локалне самоуправе
4. Унапређење стања у области очувања зелених површина и заштите подручја
5. Унапређење стања управљања простором

3.2. SWOT анализа заштите животне средине

ПРЕДНОСТИ	СЛАБОСТИ
<ul style="list-style-type: none"> -Богатство шумских ресурса -Здрава животна средина -Постојање Локалног еколошког акционог плана, -Постојање Плана управљања отпадом, -Постојање Акционог плана енергетске ефикасности -Водни потенцијал слива ријека Миљацке, Праче и Бистрице -Изворишта воде за пиће -Чист ваздух (ваздушна бања) -Пољопривредно земљиште повољно за производњу еколошки здраве хране -Пејзажна разноликост -Богатство флоре и фауне	<ul style="list-style-type: none"> -Недовољно развијена еколошка свијест -Непостојање мониторинга елемената животне средине; -Недовољна општинска финансијска средства за финансирање пројеката заштите животне средине -Недовољна заштита и управљање водним ресурсима; -Недовољна канализациона инфраструктура и непостојање третмана отпадних вода; -Непостојање обраде отпада (одвојено сакупљање и рециклажа) -Слабо коришћење алтернативних извора енергије - Слаба термичка изолација стамбених и привредних објеката
МОГУЋНОСТИ	ПРИЈЕТЊЕ
<ul style="list-style-type: none"> -Едукација становништва -Коришћење намјенских средстава и фондова за област заштите животне средине -Фондови ЕУ када БиХ постане кандидат -Међуопштинско и регионално удруживање -Економски интерес предузетника да се баве пословима заштите животне средине -Сарадња са универзитетским центром	<ul style="list-style-type: none"> -Климатске промјене -Елементарне непогоде и хаварије -Глобална економска криза -Додјела концесија у оквиру осјетљивих екосистема или у њиховој близини -Изградња индустријских погона који својим радом могу негативно утицати на животну средину -Недовољан квалитет рада контролних органа

3.3. Циљеви заштите животне средине

Дефинисани су сљедећи оперативни циљеви заштите животне средине општине Пале:

Оперативни циљеви заштите животне средине	Веза са стратешким циљевима	Веза са развојним циљевима и другим секторима
1. Унапређено стања водних ресурса	Стратешки циљ 5: Еколошки очувана средина у којој се проводе мјере енергетске ефикасности и рационално користе природни ресурси	Комплементарни са развојним циљевима у другим секторима. Олакшавају остваривање циљева сектора економског развоја 1, 2 и 3 и циљева 4, 7, 10, 11, у сектору друштвеног развоја
2. Унапређен систем управљања отпадом		
3. Успостављен систем праћења мјера енергетске ефикасности у надлежности локалне самоуправе		
4. Унапређено стање у области очувања зелених површина и заштите подручја		
5. Унапређено стање управљања простором		

3.4. Интеграција са стратешким документима виших нивоа

Најзначајнији стратешки документ из области животне средине на нивоу БиХ је Акциони план заштите животне средине Босне и Херцеговине (NEAP), који даје приказ стања животне средине и предлаже осам приоритетних области за наредни период. Секторски оперативни циљ 1. Унапређено стања водних ресурса у вези је са приоритетном области 1 – водни ресурси/отпадне воде. Секторски оперативни циљ 2. Унапређен систем управљања отпадом у вези је са приоритетном области 5 – отпад/управљање отпадом. Секторски оперативни циљ 4. Унапређено стање у области очувања зелених површина и заштите подручја у вези је са приоритетном области 4 – Заштита биолошке и пејзажне разноликости. Секторски оперативни циљ 5. Унапређено стање управљања простором у вези је са Интегралним управљањем простором (NEAP – Стање животне средине).

Циљеви, програми и пројекти за заштиту животне средине у општини Пале усклађени су са принципима, мјерама и смјерницама које Просторни план Републике Српске до 2015. године прописује за развој инфраструктуре, нарочито саобраћајне, енергетске и комуналне инфраструктуре, за заштиту земљишта, ваздуха и воде, за управљање отпадом и за заштиту природних вриједности и културноисторијских добара.

Сви пројекти и мјере у оквиру секторских циљева усклађени су са плановима вишег нивоа: Просторним планом Републике Српске, Стратегијом заштите природе Републике Српске. Принципи и мјере предвиђене у области енергетске ефикасности усклађени су са Стратегијом заштите ваздуха Републике Српске, Стратегијом развоја енергетике Републике Српске до 2030. године и Стратегијом енергетске ефикасности Републике Српске.

3.5. Програми, пројекти и мјере

Програм	Пројекат/мјера
1. Заштита воде	<ol style="list-style-type: none"> 1. Израда програма физичке заштите изворишта воде за пиће 2. Израда програма санитарне заштите воде за пиће Подграб и Врхпрача 3. Реализација пројеката физичке заштите изворишта воде за пиће подграб, Мокро и Врело Миљацке 4. Увођење система праћења квалитета воде локалних сеоских водовода 5. Формирање економске цијене воде 6. Успостављање катастра канализационих прикључака у отворене водотоке 7. Санација постојећег корита Паљанске Миљацке
2. Набавка опреме за боље функционисање комуналног предузећа	<ol style="list-style-type: none"> 1. Набавка цистерне за транспорт воде 2. Набавка цистерне за пражњење септичких јама и прочепљање канализације 3. Стављање постојеће опреме ГИС-а у функцију 4. Уградња 9 потисних пумпи нове генерације са софтверима
3. Одвојено сакупљање комуналног отпада	<ol style="list-style-type: none"> 1. Израда плана проширења обухвата сакупљања отпада са садашњих 65% на 80% 2. Израда плана распореда зелених острва 3. Уцртавање локације зелених острва на карту подручја 4. Увођење обавезујућег програма одвојеног сакупљања отпада на извору стварања (Одлука СО Пале) 5. Израда плана распореда контејнера за одвојено сакупљање комуналног отпада 6. Израда програма подизања јавне свијести о значају отпада
4. Коришћење компоненти отпада	<ol style="list-style-type: none"> 1. Израда идејног рјешења трансфер станице са технолошком линијом и опремом за рециклажу комуналног отпада на постојећој депонији „Станишића долови“ 2. Изградња потребних објеката и набавка опреме обраду и рециклажу отпада за трансфер станицу

5. Санација постојеће депоније	1. Изградња колектора за отплињавање депоније
6. Санација нелегалних одлагалишта комуналног отпада	1. Израда анализе постојећег стања нелегалних депонија на подручју општине 2. Физичко уклањање отпада са фивљих депонија са превозом на градску депонију
7. Опремање комуналног предузећа за селективно прикупљање, рециклажу и збрињавање комуналног отпада	1. Уређење зелених острва са контејнерима у урбаним зонама (до 10 зелених острва) 2. Набавка контејнера за одвојено сакупљање отпада, 80 ком 3. Набавка возила мање носивости за превоз одвојено сакупљених компоненти отпада 4. Набавка специјалног возила за превоз мијешаног комуналног отпада 5. Набавка опреме за обраду и рециклажу комуналног отпада
8. Повећање ЕЕ у надлежности општинске управе	1. Уграђивање принципа ЕЕ и ОиЕ у општинске прописе за грађење, просторно-планску документацију и поступак јавних набавки 2. Примјена мјера ЕЕ из АПЕЕ: 2.1. Уградња штедних расвјетних тијела у објектима локалне самоуправе и јавним установама (240 ком) 2.2. Уградња нове столарије у Дому здравља „Пале“ 2.3. Уградња спуштеног стропа и нове столарије у ЈУ Центар за социјални рад и ЈП „Пале-стан“ 2.4. Замјена и набавка возила веће енергетске ефикасности у општинској управи јавним предузећима и установама 2.5. Уградња ЛЕД сијалица у јавној расвјети (200 ком) 2.6. Уградња 9 потисних пумпи новије генерације са софтверима у ЈП „Водовод и канализација“ Пале 2.7. Санација градске топловодне мреже (5500 м1) и реконструкција главне пумпне станице у топлани 3. Израда програма за јачање свијести о примјени ЕЕ код становништва
9. Повећање броја зелених површина и заштићених подручја	1. Израда програма праћења стања зелених и парковских површина у урбаним дијеловима општине 2. Израда програма нових зелених и парковских површина у складу са урбанистичким плановима 3. Укључивање општине у расправе поводом проглашења заштићених подручја на територији општине
10. Израда просторно-планске	1. Регулациони план проширења Зона 1 (Јахорина – Мастер план Јахорина)

документације	2. Регулациони план Коран, нови регулациони план 3. Пале центар, измјена постојећег регулационог плана 4. Регулациони план Посебног подручја Јахорина, измјене и допуне постојећег плана
---------------	--

3.6. Иницијативе међуопштинске сарадње

Општина Пале је административно укључена у Град Источно Сарајево заједно са још пет општина: Соколац, Источни Стари Град, Источно Ново Сарајево, Источна Илиџа и Трново. Пошто општина Пале граничи са овим општинама постоји стална потреба заједничког рјешавања појединих проблема, као и заједничког планирања. У првом реду то се односи на пројекте инфраструктуре, саобраћајне и комуналне, те на пројекте из области заштите животне средине.

Треба истаћи да на нивоу града и удружених општина не постоји ниједан заједнички стратешки документ, ма да реално постоји потреба за тим. У првом реду то се односи на управљање отпадом на подручју града Источно Сарајево, првенствено на заједнички План управљања отпадом. Граду Источно Сарајево и удруженим општинама је остављена могућност изградње регионалне санитарне депоније комуналног отпада од стране ресорног министарства у Влади Републике Српске. До сада није ништа урађено по том питању, чак није дефинисана одговарајућа локација за депонију на нивоу града, како би се могла радити одговарајућа студија изводљивости.

Исто се односи и на План заштите ваздуха. Не постоје појединачни планови за општине ни заједнички план за град Источно Сарајево, ма да је у Стратегији заштите ваздуха Републике Српске остављена могућност мониторинга ваздуха мобилним станицама за подручје града Источно Сарајево.

Општина Пале је једина општина у граду Источно Сарајево која има више од 20.000 становника и једина има урађен Акциони план енергетске ефикасности 2016-2018.

Наша општина се граничи и са опћином Пале-Прача (ФБиХ), гдје постоји могућност сарадње у сливу ријеке Праче, која се не остварује. Исто је и са опћином Стари Град Сарајево (ФБиХ) у сливу ријеке Миљацке. Слаба је сарадња и овдје, ма да постоји Студија „Чиста ријека Миљацка“ урађена од стране СЕРДА прије неколико година.

3.7. Процјена очекиваних исхода са индикаторима

Секторски циљ	Процјена очекиваних исхода са индикаторима
1. Унапређено стања водних ресурса	<ul style="list-style-type: none"> - Урађени програми физичке и санитарне заштите воде и катастар прикључака канализације у водотоке - Набављена одговарајућа средства рада за пружање недостајућих услуга становницима општине
2. Унапређен систем управљања отпадом	<ul style="list-style-type: none"> - Реализовани планови проширења обухвата сакупљања отпада, распореда зелених острва, распореда контејнера, као и програм подизања јавне свијести становништва и трансфер станица - Набављена одговарајућа опрема за проширени обухват сакупљања отпада, за сакупљање и одвоз отпада као и за обраду и рециклажу отпада
3. Успостављен систем праћења мјера енергетске ефикасности у надлежности локалне самоуправе	<ul style="list-style-type: none"> - По плану у јавној расвјети су уграђене ЛЕД сијалице, у објектима локалне управе и јавним предузећима и установама од општинског интереса сукцесивно су замијењена расвјетна тијела штедљивим - Реализована најмање три пројекта замјене столарије, фасаде и уградња спуштеног стропа
4. Унапређено стање у области очувања зелених површина и заштите подручја	<ul style="list-style-type: none"> - Постојеће зелене и парковске површине су уредно одржаване - Најмање два нова парка су изграђена
5. Унапређено стање управљања простором	<ul style="list-style-type: none"> - Иновирани постојећи и урађени нови просторни планови

VI ОПЕРАТИВНИ ДИО

1. План имплементације

1.1. Орјентациони преглед приоритетних пројеката и мјера за период од три године

План имплементације за период 2017 – 2019. године						
Економски развој						
Пројекти/мјере	Програм	Период реализације			Носиоци имплементације	Циљне групе (корисници)
		2017	2018	2019		
Обезбјеђивање средстава за промоцију инвестиционих потенцијала општине					Начелник општине, Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Привредници са подручја општине
Стимулисање отварања производно-прерађивачких погона са већим бројем запослених	Подстицање и привлачење нових ивестиција				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Незапослени и привредници
Пружање техничке и финансијске подршке за повезивање сродних предузећа у удружења, мреже и кластере	Подстицај развоја МСП и предузетника				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности
Подстицај за запошљавање и самозапошљавање					Одјељење за привреду и друштвене дјелатности, Завод за запошљавање	Незапослени и привредници
Повезивање прерађивача и примарних произвођача посредством Општине и разматрање могућности заједничке сарадње у фази прераде и пласмана (поврћа,	Развој МСП у агрокомплексу, у циљу повећања финализације пољопривредних производа и				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са Удружењем привредника и Удружењем пољопривредника	Пољопривредни произвођачи, МСП и предузетници

житарица, воћа, меса...)	већег запошљавања					
Покретање кластерских иницијатива за шире повезивање, територијално и репродукционо повезивање МСП у приоритетним гранама					Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Привредници
Успостављање пословно-производног амбијента који ће омогућити већи степен финализације производње у дрвној индустрији	Развијена дрвопрерађивачка индустрија уз високи степен финализације				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са дрвопрерађивачима	Дрвопрерађивачи
Подршка финализацији у сектору дрвопрераде (намјештај и предмети од дрвета) у сврху запошљавања нових радника					Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Дрвопрерађивачи
Економско оснаживање жена на селу путем подстицаја запошљавања	Провођење економских мјера за подстицање развоја породичног комерцијалног газдинства				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Жене на селу
Информисати становништво на селу о подстицајима у пољопривреди, премијама и регресима ресорног министарства	Рурални развој села и инвестиције у пољопривреди				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Пољопривредни произвођачи
Подстицај развоју стакленичке и	(сточарство, повртларство, воћарство...)				Одјељење за привреду и друштвене	Пољопривредни произвођачи (садашњи и

пластеничке производње, као и засада воћа					дјелатности	потенцијални)
Подстицај за откуп млијека					Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Произвођачи млијека (садашњи и потенцијални)
Упознати пољопривреднике са програмима система контроле плодности земљишта и побољшања квалитета земљишта на основу израђене педолошке карте (оптимална производња за дато земљиште, калцификација, компостирање компостирање биљног и анималног отпада, производња квалитетне сточне хране-кабасте и зрнасте	Едукација пољопривредника о примјени савремених технологија у биљној и стчарској производњи				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са ресорним министарством-Ресор за пружање стручних услуга у пољопривреди РС	Пољопривредни произвођачи (садашњи и потенцијални)
Подстицање организованог удруживања пољопривредника по основу структуре производње	Специјализована пољопривредна производња, фокусирана према захтјевима тржишта				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Пољопривредни произвођачи (садашњи и будући)
Подстицање пољопр. произвођача за организовање пољопр. производње, едукација и промоција здраве хране	Подстицање прикупљања и прераде шумског воћа и љековитог биља				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са Удружењем пољопривредника	Становништво и пољопривредни произвођачи (садашњи и будући)

Стимулисање процеса прераде и паковања шумског воћа и љековитог биља					Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Становништво и пољопривредни произвођачи (садашњи и будући)
Развој пчеларства-набавка кошница, едукација произвођача и стандардизација производа	Унапређење развоја пољопривреде на подручју општине				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са Удружењем пчелара	Пчелари са подручја општине
Израда стратегије развоја туризма општине	Унапређење квалитета туристичке услуге				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са ТО града Источно Сарајево и привредницима у области туризма	Привредници из области туристичке привреде
Дефинисање, унапређење и оснивање нове туристичке понуде	Развој нових туристичких производа				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са ТО Источно Сарајево	Предузетници из области туризма
Израда туристичког водича, туристичке мапе, разгледница, флајера, летака, честитки...	Побољшање промоције и маркетинга туристичких потенцијала				ТО Источно Сарајево у сарадњи са општином Пале	Привредници и туристи из регије и шире
Израда веб сајта туристичке понуде општине на три свјетска језика					Општина Пале	Привредници и туристи из регије и шире
Успоставити препознатљиве туристичке манифестације на селу	Развој сеоског туризма				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са ЈУ Културни центар	Становници на селу
Очување традиције и културних амбијенталних вриједности као основ за развој руралног					ЈУ Културни центар и КУД-ови са подручја општине	Становници на селу

туризма					
Друштвени развој					
Реконструкција Његошеве улице	Реконструкција постојећих путева у урбаном дијелу општине			Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници Његошеве улице и сви корисници
Реконструкција и асфалтирање крака улице Врело Миљацке (Јелашје)				Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници тог дијела насеља и сви корисници
Реконструкција и асфалтирање улице Српских ратника				Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници улице и сви други корисници
Реконструкција и асфалтирање крака улице Сердар Јанка Вукотића				Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници улице и сви други корисници
Реконструкција и финансирање Ускочке улице				Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници улице и сви други корисници
Реконструкција и асфалтирање улице Симе Матавуља				Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници улице и сви други корисници
Изградња и асфалтирање улице Бранка Ћопића	Изградња и асфалтирање путева на ужем подручју општине			Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници улице и сви други корисници
Изградња и асфалтирање приступне саобраћајнице на лоаклитету старе пилане				Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници улице и сви други корисници
Наставак изградње и асфалтирање улице Добровољних давалаца крви				Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници улице и сви други корисници
Изградња и асфалтирање улице Нова, блок 6				Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници улице и сви други корисници
Асфалтирање Цетињске улице				Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници улице и сви други корисници

Наставак изградње улице Јована Дучића				Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници улице и сви други корисници
Наставак афалтирања улице Михајла Пупина				Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници улице и сви други корисници
Наставак асфалтирања улице Меше Селимовића				Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници улице и сви други корисници
Асфалтирање Немањине улице				Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници улице и сви други корисници
Изградња и асфалтирање улице Милана Топлице	Изградња и афалтирање путева на ужем подручју општине			Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници улице и сви други корисници
Наставак афалтирања Жељезничке улице				Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници улице и сви други корисници
Наставак асфалтирања улице Стефана Дечанског				Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници улице и сви други корисници
Наставак асфалтирања улице Југ Богдана				Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници улице и сви други корисници
Трасирање пута Обилићево – Фамос (бараке)	Трасирање нових путева			Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници тог насеља и други корисници
Трасирање и изградња шеталишта поред ријеке Миљацке (Обилићево-Шкобаљ)	према постојећој планској документацији			Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Сви корисници и љубитељи природе
Наставак и изградња пута према Боговићима	Изградња мреже саобраћајница и сеоских локалних путева			Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници насеља тог дијела општине и сви корисници
Изградња друмског моста према	Изградња мостова за несметану			Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне	Становници тог насеља и сви корисници

Обилићеву-Блок 6	комуникацију преко водотока				послове	
Изградња јавне расвјете улице на локалитету старе пилане	Повећање покривености система јавне расвјете и саобраћајне сигнализације				Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници тог насеља
Изградња јавне расвјете шеталишта поред Миљацке (насеље Обилићево-Шкобаљ)					Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници тог насеља
Наставак изградње јавне расвјете у Кривидолима					Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници тог насеља
Семафоризација раскрснице Универзитетска-Јована Цвијића					Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Сви корисници
Израда Главног пројекта главног колектора фекалне канализације насеља Пале		Изградња и унапређење система канализационе мреже				ЈП „Водовод и канализација“
Израда идејног пројекта уређаја за пречишћавање отпадних вода насеља Пале					ЈП „Водовод и канализација“	Сви корисници услуга канализације
Изградња канализационог колектора на Двориштима-Јахорина					ЈП „Водовод и канализација“	Становници Дворишта, туристи
Израда програма едукације запослених у ЈП „Водовод и канализација“ Пале и упознавање са новим технологијама	Константно				ЈП „Водовод и канализација“	Сви корисници услуга водоснабдијевања
Едукација кадра у ЈП „Водовод и канализација“ и упознавање са					ЈП „Водовод и канализација“	Сви корисници услуга водоснабдијевања

новим технологијама	снабдијевање квалитетном водом за пиће урбаног дијела и припадајућих МЗ					
Реконструкција цјевовода Пустопоље – Карађорђево у дужини од 210 м					ЈП „Водовод и канализација“	Становници ових насеља
Проширење водоводне мреже у насељу Луке					ЈП „Водовод и канализација“	Становници ових насеља
Израда пројектне документације за проширење водоводне мреже у насељу Економија-Мокро					ЈП „Водовод и канализација“	Становници насеља
Извођење радова на проширењу водоводне мреже у насељу Карађорђево					ЈП „Водовод и канализација“	Становници насеља
Завршетак радова на каптажи долови (систем Подграб)					ЈП „Водовод и канализација“	Становници насеља
Израда стратегије социјалне заштите општине Пале		Унапређење постојећих услуга социјалне заштите				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности и Центар за социјални рад
Израда социјалне карте						Сви корисници
Развити алтернативне облике и програме социјалне заштите-програм проширене социјалне заштите					Одјељење за привреду и друштвене дјелатности и Центар за социјални рад	Корисници програма
Успоставити програме за континуирано откривање најсиромашнијих старих лица и праћење већ	Унапређење бриге о старима				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности и Центар за социјални рад	Корисници програма

регистрованих						
Успоставити локалну мрежу помоћи (институције, организације, грађани, корисници у циљу интегративног приступа проблемима старих					Одјељење за привреду и друштвене дјелатности и Центар за социјални рад	Корисници услуга
Провођење акције развоја друштвене свијести о особама са инвалидитетом, њиховим потребама и паравима	Подршка женама, особама са инвалидитетом и другим осјетљивим групама				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности и Центар за социјални рад	Сви грађани општине
Интензивно радити на повећању приступачности (прилазне рампе, стазе за слијепа лица, свјетлосна и звучна сигнализација за особе оштећеног слуха и вида)					Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне дјелатности	Корисници услуга
Организована помоћ свих грађана, привредних и других субјеката са подручја општине Пале	Унапређење положаја угрожених група				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности и Центар за социјални рад	Корисници помоћи
Дефинисање општинске културне политике и унапређење програма из културе за 50%	Унапређење културних активности и ефективности културног система				ЈУ Културно-спортски центар	Становници општине
Стална стручна обука свих запослених локалних актера	Унапређење капацитета				ЈУ Културно-спортски центар	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности

културне политике	људских ресурса					
Унапређење менаџерских капацитета свих актера културне политике					ЈУ Културно-спортски центар	Радници у области културе
Дефинисање кључних активности из културе за „брендирање“ општине	Развој нових културних садржаја				ЈУ Културно-спортски центар	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности и институције културе
Савремене и иновативне промотивне активности за културне „производе“					ЈУ Културно-спортски центар	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности и институције из области културе
Успостављање континуиране сарадње између образовања, привреде и локалне управе	Отвореност и доступност установа за културу				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Сви учесници у оквиру створене сарадње
Подршка додатном и алтернативном образовању путем система подршке талентованим ученицима и студентима, укључујући стипендије					Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Сви талентовани млади учесници
Развити програме неформалне обуке младих на селу					Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са средњом школом и факултетима	Млади на селу
Приближити љекара пацијенту формирањем мобилног тима, набавка возила и потребне опреме	Унапређење услуга у здравству				ЈЗУ Дом здравља у сарадњи са општином	Корисници услуга
Израда					Одјељење за	Млади општине

стратегије развоја спорта	Подршка развоју спорта до врхунског квалитета				привреду и друштвене дјелатности	
Израда оперативног програма развоја спорта					Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Млади општине
Утврђивање приоритетних спортова и клубова, као и критеријума за њихово одређивање и праћење	Стално унапређење услова за бављење спортом				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са Комисијом за спорт	Млади спортисти свих клубова
Посебни подстицаји и подршка за спортске клубове и развој спортских програма у руралним срединама					Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Млади са села
Мотивисање грађана свих старосних доби да се баве рекреацијом и спортом					Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са школама и спортским клубовима	Сви рекреативци
Јавна промоција и популаризација рекреације					Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са школама и спортским клубовима	Сви грађани општине
Доношење нове омладинске политике		Унапређење рада омладинских организација				Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са Савјетом младих
Активирање младих и подстицање заједничког рада младих					Савјет младих	Сви млади општине
Укључивање младих у процесе					Одјељење за привреду и друштвене	Сви млади општине

одлучивања у вези са питањима младих					дјелатности	
Унапређење рада омладинских и НВО организација						
Набавка нове рачунарске опреме	Унапређено канцеларијско пословање				Одјељење за општу управу	Становници општине
Обука запослених у општинској управи	Унапређено канцеларијско пословање				Одјељења општинске управе	Запослени у општинској управи
Израда Правилника о интерним контролама и интерним контролним поступцима	Успостављен систем контролних поступака				Одјељења општинске управе	Запослени у општинској управи
Заштита животне средине						
Израда програма физичке заштите изворишта воде за пиће	Заштита воде				Одјељење за Просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници општине
Израда програма санитарне заштите воде за пиће Подграб и Врхпрача					Одјељење за Просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници Подграба и Врхпраче
Увођење система праћења квалитета воде локалних сеоских водовода					Одјељење за Просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Становници општине
Успостављање катастра канализационих прикључака у отворене водотоке					ЈП „Водовод и канализација“ Пале	Становници општине
Стављање постојеће опреме ГИС-а у функцију	Набавка опреме за боље функционисање комуналног				ЈП „Водовод и канализација“ Пале	Становници општине

	предузећа					
Уградња 9 потисних пумпи новије генерације са софтстарттерима					ЈП „Водовод и канализација“ Пале	Становници општине
Израда плана проширења обухвата сакупљања отпада са 65% на 80% подручја општине	Одвојено сакупљање отпада				ЈП „Комунално“ Пале	Становници општине
Израда плана распореда зелених острва					ЈП „Комунално“ Пале	Становници општине
Израда плана распореда контејнера за одвојено сакупљање отпада					ЈП „Комунално“ Пале	Становници општине
Увођење обавезујућег програма одвојеног сакупљања отпада					Општина Пале	Становници општине
Набавка 40 контејнера за одвојено сакупљање отпада					ЈП „Комунално“ Пале	Становници општине
Израда програма подизања јавне свијести о значају отпада					Општина Пале	Становници општине
Израда идејног рјешења станице за обраду и рециклажу отпада	Коришћење компоненти отпада				ЈП „Комунално“ Пале	Становници општине
Изградња колектора за одгасивање постојеће депоније	Санација постојеће депоније				Општина Пале	Становници Хан Дервенте
Израда анализе постојећег стања нелегалних депонија на	Санација нелегалних одлагалишта комуналног				ЈП „Комунално“ Пале	Становници општине

подучју општине	отпада					
Физичко уклањање отпада са дивљих депонија					ЈП „Комунално“ Пале	Становници општине
Уређење зелених острва у урбаним зонама (до 10 острва)	Опремање комуналног предузећа за селективно сакупљање, рециклажу и збрињавање отпада				ЈП „Комунално“ Пале	Становници општине
Набавка контејнера за проширени обухват сакупљања отпада, 60 ком					ЈП „Комунално“ Пале	Становници општине
Набавка контејнера за одвојено сакупљање отпада, 80 ком					ЈП „Комунално“ Пале	Становници општине
Набавка возила за превоз одвојено сакупљених компоненти отпада					ЈП „Комунално“ Пале	Становници општине

1.2. Индикативни план финансирања стратешких пројеката и мјера за наредне три године

Беза са стратешким циљем/циљевима	Пројекти/ мјере	Индикатори	Укупни оријентациони издаци у КМ	Финансирање из општинског буџета				Финансирање из осталих извора						Носиоци имплементације	Одговоран за имплементацију		
				2017	2018	2019	Сума	Кредит	Влада	Јавна предузећа	Приватни извори	ИПА	Донатори			Остали	
Економски развој																	
Стратешки циљ 1 – Развијена локална економија	Обезбјеђивање средстава за промоцију инвестиционих потенцијала општине	Број привучених инвеститора	45.000	15.000	15.000	15.000	45.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за финансије	Одјељење за финансије
	Стимулисање отварања производно-прерађивачких погона са већим бројем запослених и подршка финализацији у сектору дрвопрераде (намјештај и предмети од дрвета) у сврху запошљавања нових радника	Број новоформираних производно-прерађивачких погона и број новозапослених	810.000	240.000	270.000	300.000	810.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности

	Пружање техничке и финансијске подршке за повезивање сродних предузећа у удружења, мреже и кластере																Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности
		30.00 0	0	15.000	15.000	30.000	0	0	0	0	0	0	0	0				
	Подстицај за запошљавање и samozапосљавање	Број запослених и samozапослених															Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности
		60.00 0	20.000	20.000	20.000	60.000	0	0	0	0	0	0	0	0				
	Повезивање прерађивача и примарних произвођача посредством Општине и разматрање могућности заједничке сарадње у фази прераде и пласмана (поврћа, житарица, воћа, меса..)	Успостављена сарадња између прерађивача и примарних произвођача															Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0				
	Успостављање пословно-производног амбијента који ће омогућити већи степен																Општина Пале	Општина Пале
		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0				

финализације производње у дрвној индустрији																
Економско оснаживање жена на селу кроз подстицај самозапошљавању жена на селу	Број запослених жена на селу	45.00 0	10.000	15.000	20.000	45.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности
Информисати становништво на селу о подстицајима у пољопривреди премијама и регресима Министарства	Број информисаног становништва	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности
Подстицај развоју стакленичке и пластеничке производње, као и засада воћа	Број подигнутих пластеника и засада	80.00 0	25.000	25.000	30.000	80.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности
Подстицај за откуп млијека	Количина откупљеног млијека	60.00 0	15.000	20.000	25.000	60.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности

	<p>Упознати пољопривреднике са програмима система контроле плодности земљишта и побољшања квалитета земљишта на основу израђене педолошке карте (оптимална производња за дато земљиште, калцификација, компостирање компостирање биљног и анималног отпада, производња квалитетне сточне хране-кабасте и зрнасте</p>	<p>Број упознатих пољопривредних произвођача</p>	<p>60.00 0</p>	<p>20.000</p>	<p>20.000</p>	<p>20.000</p>	<p>60.000</p>	<p>0</p>	<p>0</p>	<p>0</p>	<p>0</p>	<p>0</p>	<p>0</p>	<p>0</p>	<p>Одјељење за привреду и друштвене дјелатности</p>	<p>Одјељење за привреду и друштвене дјелатности</p>
	<p>Подстицање организованог удруживања пољопривредника по основу</p>	<p>Иницијатива за удруживање пољопривредника</p>	<p>0</p>	<p>0</p>	<p>0</p>	<p>0</p>	<p>0</p>	<p>0</p>	<p>0</p>	<p>0</p>	<p>0</p>	<p>0</p>	<p>0</p>	<p>0</p>	<p>Одјељење за привреду и друштвене дјелатности</p>	<p>Одјељење за привреду и друштвене дјелатности</p>

структуре производње																	
Подстицање пољопр. произвођача за организовање пољопр. производње, едукација и промоција здраве хране	Континуирана промоција здраве хране	30.000	10.000	10.000	10.000	30.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	
Стимулисање процеса прераде и паковања шумског воћа и љековитог биља		30.000	10.000	10.000	10.000	30.000	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности		
Развој пчеларства – набавка кошница, едукација произвођача и стандардизација производа	Број набављених кошница, едуцираних пчелара и стандардизованих производа	30.000	10.000	10.000	10.000	30.000	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са Удружењем пчелара	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности		
Израда локалне стратегије развоја туризма општине Пале	Урађена стратегија развоја туризма општине Пале	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Комисија за планирање општинског развоја	Начелник општине		
Дефинисање, унапређење и оснивање нове туристичке понуде у општини	Дефинисана нова туристичка понуда	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са Градом Источно Сарајево и	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са Градом Источно		

																туристичким радницима	Сарајево и туристичким радницима
	Израда туристичког водича, туристичке мапе, постера, плаката, разгледница, флајера, летака, честитки	Број урађених туристичких водича, мапа, постера, разгледница, флајера, честитки, летака	15.00 0	0	10.000	5.000	15.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са одјељењем за општу управу
	Израда веб сајта туристичке понуде општине Пале на три свјетска језика	Урађен веб сајт туристичке понуде	16.00 0	0	15.000	1.000	16.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности
УКУПНО ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ			1.311.000	375.000	455.000	481.000	1.311.000	0	0	0	0	0	0	0	0		
Друштвени развој																	
Стратешки циљ 2 – Унапређење комунална инфраструктура	Реконструкција и асфалтирање улице Српских ратника	Реконструисана улица	400.000	0	200.000	200.000	400.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
	Реконструкција и асфалтирање улице Сердар Јанка Вукотића	Реконструисана улица	100.000	0	0	100.000	100.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове

Реконстр. И асфалтирање Ускочке улице	Реконструисана улица	68.000	0	68.000	0	68.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
Реконстр. И асфалтирање улице Симе Матавуља	Реконструисана улица	100.000	0	0	100.000	100.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
Реконстр. И асфалтирање улице Врело Миљацке	Реконструисана улица	100.000	100.000	0	0	100.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
Реконстр. Његошеве улице	Реконструисана улица	80.000	80.000	0	0	80.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
Изградња и асфалтирање улице Бранка Ћопића	Изграђена улица	170.000	0	0	170.000	170.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
Наставак изградње и асфалтирање улице Добровољних давалаца крви	Урађена и асфалтирана улица	40.000	40.000	0	0	40.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
Изградња и асфалтирање улице на локалитету старе пилане	Урађена и асфалтирана улица	450.000	200.000	250.000	0	450.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове

Асфалтирање Цетињске улице	Асфалтирана улица	30.0 00	0	30.000	0	30.000	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове
Наставак асфалтирања улице Ј. Дучића	Асфалтирана улица	250. 000	250.000	0	0	250.000	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове
Наставак асфалтирања улице М. Пупина	Асфалтирана улица	230. 000	0	0	230.000	230.000	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове
Асфалтирање улице Меше Селимовића	Асфалтирана улица	100. 000	100.000	0	0	100.000	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове
Асфалтирање Немањине улице	Асфалтирана улица	50.0 00	50.000	0	0	50.000	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове
Изградња и асфалтирање улице Милана Топлице	Изграђена и асфалтирана улица	200. 000	0	0	200.000	200.000	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове
Наставак асфалтирања Жељезничке улице	Асфалтирана улица	60.0 00	60.000	0	0	60.000	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове

	Наставак асфалтирања улице Стефана Дечанског	Асфалтирана улица	100.000	0	100.000	0	100.000								Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
	Наставак асфалтирања улице Југ Богдана	Асфалтирана улица	100.000	0	0	100.000	100.000								Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
	Трасирање пута Обилићево-Фамос (бараке)	Трасиран пут на терену	50.000	0	50.000	0	50.000	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
	Трасирање и изградња шеталишта поред Миљацке (Обилићево-Шкобаљ)	Трасирано шеталиште	50.000	0	0	50.000	50.000	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
	Наставак изградње и асфалтирања пута према Боговићима	Радови изведени	50.000	0	0	50.000	50.000	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
	Изградња друмског моста према Обилићеву – Блок 6	Изграђен мост	180.000	0	180.000	0	180.000	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
	Изградња јавне расвјете на шеталишту поред Миљацке	Урађена јавна расвјета	20.000	0	0	20.000	20.000	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове

(Обилићево-Шкобаљ)															послове	послове
Изградња јавне расвјете улица на локалитету старе пилане	Урађена јавна расвјета	35.0 00	35.000	0	0	35.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
Наставак изградње јавне расвјете у Кривидолима	Урађена јавна расвјета	40.0 00	0	40.000	0	40.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
Семафоризација раскрснице улица Ј. Цвијића и Универзитетска	Радови изведени	100. 000	0	100.000	0	100.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
Израда Главног колектора фекалне канализације Пале	Урађен пројекат	60.0 00	0	0	0	0	0	0	60.00 0	0	0	0	0	0	ЈП „Водовод и канализација“ Пале	ЈП „Водовод и канализација“ Пале
Израда идејног пројекта уређаја за пречишћавање отпадних вода насеља Пале	Урађен пројекат	50.0 00	0	0	0	0	0	0	50.00 0	0	0	0	0	0	ЈП „Водовод и канализација“ Пале	ЈП „Водовод и канализација“ Пале
Изградња колектора на Двориштима-Јахорина	Изграђен колектор	80.0 00	0	0	0	0	0	0	80.00 0	0	0	0	0	0	ЈП „Водовод и канализација“ Пале	ЈП „Водовод и канализација“ Пале
Израда програма едукације запослених у ЈП	Урађен програм	2.00 0	0	0	0	0	0	0	2.000	0	0	0	0	0	ЈП „Водовод и канализација“ Пале	ЈП „Водовод и канализација“ Пале

„Водовод и канализација“ Пале																			
Обука кадра у ЈП „Водовод и канализација“ Пале и упознавање са новим технологијама	Извршена обука	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ЈП „Водовод и канализација“ Пале	ЈП „Водовод и канализација“ Пале
Реконструкција цјевовода Пустопоље-Карађорђево	Извршена реконструкција	10.000	0	0	0	0	0	0	0	10.000	0	0	0	0	0	0	0	ЈП „Водовод и канализација“ Пале	ЈП „Водовод и канализација“ Пале
Проширење водоводне мреже у насељу Луке	Извршени радови	270000	0	0	0	0	0	0	0	270.000	0	0	0	0	0	0	0	ЈП „Водовод и канализација“ Пале	ЈП „Водовод и канализација“ Пале
Израда пројектне документације у насељу Економија-Мокро	Урађена документација	6.000	0	0	0	0	0	0	0	6.000	0	0	0	0	0	0	0	ЈП „Водовод и канализација“ Пале	ЈП „Водовод и канализација“ Пале
Извођење радова на проширењу мреже у насељу Карађорђево	Изведени радови	25.000	0	0	0	0	0	0	0	25.000	0	0	0	0	0	0	0	ЈП „Водовод и канализација“ Пале	ЈП „Водовод и канализација“ Пале
Завршетак радова на каптажи Долови (систем Подграб)	Изведени радови	30.000	0	0	0	0	0	0	0	30.000	0	0	0	0	0	0	0	ЈП „Водовод и канализација“ Пале	ЈП „Водовод и канализација“ Пале
Израда локалне стратегије социјалне заштите	Урађена стратегија	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ЈУ Центар за социјални рад	ЈУ Центар за социјални рад

општине																
Израда социјалне карте	Урађена социјална карта	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ЈУ Центар за социјални рад	ЈУ Центар за социјални рад
Развити алтернативне облике и програме социјалне заштите- програм проширене социјалне заштите	Програми развијени	60.000	15.000	20.000	25.000	60.000	0	0	0	0	0	0	0	ЈУ Центар за социјални рад	ЈУ Центар за социјални рад	
Успоставити програме за континуирано откривање најсиромашнијих старих лица и праћење већ регистрованих	Успостављени програми	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ЈУ Центар за социјални рад	ЈУ Центар за социјални рад	
Провођење акцијеразвоја друштвене свијести о особама са инвалидитетом , њиховим правима и потребама	Акције проведене	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ЈУ Центар за социјални рад	ЈУ Центар за социјални рад	
Интензивно радити на повећању приступачности (прилазне рампе, стазе за	Радови се одвијају по плану	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове у	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове у	

Стратешки циљ 3 – Унапређен квалитет живота грађана	слијепа лица, свјетлосна и звучна сигнализација за особе оштећеног слуха и вида														сарадњи са ЈУ Центар за социјални рад	сарадњи са ЈУ Центар за социјални рад
	Организована помоћ свих грађана, привредних и других субјеката са подручја општине (храна, одјећа, обућа, средства за хигијену, школски прибор...)	Функционише организована помоћ	165.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	165.000	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са ЈУ Центар за социјални рад, ООЦК, привредни субјекти и грађани општине	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности
	Дефинисање општинске културне политике организовање м и унапређењем програма и активности из културе за 50%	Дефинисане политике	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са ЈУ Културни центар	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности
	Континуирана стручна едукација свих локалних актера културне политике	Едукација се одвија по плану	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ЈУ Културни центар	ЈУ Културни центар
	Унапређење менаџерских капацитета свих локалних актера	Унапређени капацитети	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ЈУ Културни центар	ЈУ Културни центар

	културне политике																	
	Дефинисање кључних културних активности за „брендирате“ општине	Дефинисане активности	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ЈУ Културни центар	ЈУ Културни центар
	Савремене и иновативне промотивне активности за културне „производе“	Активности проведене	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ЈУ Културни центар	ЈУ Културни центар
	Успостављање континуиране сарадње између образовања, привреде и локалне управе	Сарадња успостављена	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности
	Подршка додатном и алтернативном образовању путем система подршке талентованим ученицима и студентима и стипендије	Подршка реализована	470.000	120.000	150.000	200.000	470.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности
	Развијати програме неформалне едукације младих на селу	Програми развијени	20.000	0	10.000	10.000	20.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са средњом школом и факултетима	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са средњом школом и факултетима

Приблизити љекара пацијенту (формирање мобилног тима, набавка возила и потребне опреме)	Успостављен мобилни љекарски тим	65.0 00	0	30.000	35.000	65.000	0	0	0	0	0	0	0	ЈЗУ Дом здравља у сарадњи са општином	ЈЗУ Дом здравља у сарадњи са општином
Израда стратегије развоја спорта	Урађена стратегија	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности
Израда оперативног програма развоја спорта	Урађен програм	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности
Утврђивање приоритетних спортова и клубова, као и утврђивање јасних критеријума за њихово одређивање и подстицање	Утврђени приоритети	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са Комисијом за спорт	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са Комисијом за спорт
Посебни подстицаји и подршка за спортске клубове и развој спортских програма у руралним срединама	Успостављени подстицаји и подршка	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности
Мотивисање грађана свих узраста да се баве спортом и рекреацијом	Мотивација је provedена по плану	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са

														школама и спортским клубовима	школама и спортским клубовима
Јавна промоција и популаризација рекреације	Извршена јавна промоција и популаризација	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са школама и спортским клубовима	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са школама и спортским клубовима
Доношење нове омладинске политике	Донешена нова омладинска политика	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са Савјетом младих	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности у сарадњи са Савјетом младих
Активирање младих и подстицање заједничког рада младих (градска и сеоска подручја)	Успостављена сарадња	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Савјет младих	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности
Укључивање младих у процесе одлучивања у вези питања младих	Млади су укључени у савремене процесе одлучивања	0	0	0	0	0								Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности
Успоставити програме подстицајних мјера за запошљавање младих подрком оних фирми које запошљавају	Програми успостављени	160.000	40.000	50.000	70.000	160.000	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности

	младе																
	Урадити програме помоћи младима који остају на селу	Урађени програми	55.000	15.000	20.000	20.000	55.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности	Одјељење за привреду и друштвене дјелатности
Стратешки циљ 4 - Одговорна и ефикасна локална управа	Набавка нове рачунарске опреме	Набављени нови рачунари	10.000	10.000	0	0	10.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за општу управу	Одјељење за општу управу
	Обука запослених у општинској управи	Извршена обука запослених	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Одјељење за општу управу	Одјељење за општу управу
	Израда Правилника о интерним контролама и интерним контролним поступцима	Урађен правилник	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	Кабинет Начелника општине	Начелник општине
УКУПНО ДРУШТВЕНИ РАЗВОЈ			4.591.000	975.000	1.298.000	1.620.000	3.893.000	0	0	533.000	0	0	165.000	0			
Заштита животне средине																	
Стратешки циљ 5 - Еколошки очувана средина у којој се	Израда програма физичке заштите изворишта воде за пиће	Урађен програм	5.000	0	0	0	0	0	0	5.000	0	0	0	0	0	ЈП „Водовод и канализација“ Пале	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
	Израда програма санитарне заштите воде за пиће Подграб и Врхпрача	Урађен програм	40.000	0	0	0	0	0	0	0	40.000	0	0	0	0	ЈП „Водовод и канализација“ Пале	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове

Увођење обавезујућег програма одвојеног сакупљања отпада	СО усвојила одлуку	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	СО Пале	Начелник општине
Набавка 40 контејнера за одвојено сакупљање отпада	Набављени контејнери	28.0 00	0	28.000	0	28.000	0	0	0	0	0	0	0	0	ЈП „Комунално“ Пале	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове
Израда програма подизања јавне свијести о значају отпада	Урађен програм	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ЈП „Комунално“ Пале	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове
Израда идејног рјешења станице за обраду и рециклажу отпада	Урађено идејно рјешење	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ЈП „Комунално“ Пале	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове
Изградња колектора за одгасивање постојеће градске депоније	Колектори изграђени на депонији	100. 000	100.000	0	0	100.000	0	0	0	0	0	0	0	0	Општина Пале	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове
Израда анализе постојећег стања нелегалних депонија на подручју општине	Урађена анализа	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ЈП „Комунално“ Пале	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне послове
Физичко уклањање отпада са дивљих депонија	Отпад са нелегалних депонија је уклоњен	30.0 00	10.000	10.000	10.000	30.000	0	0	0	0	0	0	0	0	ЈП „Комунално“ Пале	Одјељење за просторно уређење и стамбено- комуналне

																послове	
Уређење зелених острва у урбаним зонама (до 10 острва)	Уређена зелена острва	20.000	0	20.000	0	20.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ЈП „Комунално“ Пале	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
Набавка контејнера за проширени обухват сакупљања отпада, 60 ком	Набављени контејнери	40.000	20.000	20.000	0	40.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ЈП „Комунално“ Пале	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
Набавка контејнера за одвојено сакупљање отпада, 80 ком	Набављени контејнери	50.000	0	50.000	0	50.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ЈП „Комунално“ Пале	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
Набавка возила за превоз одвојено сакупљених компоненти отпада	Набављено возило	30.000	0	30.000	0	30.000	0	0	0	0	0	0	0	0	0	ЈП „Комунално“ Пале	Одјељење за просторно уређење и стамбено-комуналне послове
УКУПНО ЗАШТИТА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ		453.000	130.000	162.500	14.500	307.000	0	0	146.000	0	0	0	0				
УКУПНО СВА ТРИ СЕКТОРА		6.355.000	1.480.000	1.915.500	2.115.500	5.511.000	0	0	679.000	0	0	165.000	0				

1.3. План развоја организационих капацитета и људских потенцијала

Стратегија развоја општине Пале у крајњем исходу има за циљ да се у највећој мјери приближи зацртаној визији развоја, путем реализације планираних програма, мјера и пројеката из стратешких циљева и стратешких планова. Од момента израде и усвајања до реализације Стратегија представља велики изазов за јединицу локалне самоуправе. На њој лежи највећа обавеза јер носи највећу одговорност за њену имплементацију.

Да би се Стратегија успјешно реализовала потребно је да Начелник општине у процес реализације и праћења укључи и мобилише запослене у општинској управи, од свог кабинета до стручних сарадника у свим одјељењима. Чињеница је да општинска управа располаже са стручним кадром потребним за њено праћење и имплементацију. Задатак стручних капацитета општинске управе је свакодневна брига о реализацији Стратегије као цјелине и сваког пројекта појединачно.

Осим тога, имајући у виду да је стратегија интегрисана потребно је у процес њене реализације укључити јавни, пословни и невладин сектор, као и институције вишег нивоа власти и грађане.

Кључни актери за имплементацију Стратегије развоја општине Пале су:

- Скупштина општине,
- Начелник општине,
- Ресорна одјељења општинске управе

Скупштина општине има кључну улогу у разматрању извјештаја о реализацији стратешких докумената општине. Ту на прво мјесто долази Стратегија развоја општине, као водећи стратешки документ, који представља основу за креирање и доношење свих осталих развојних политика и приоритета општине.

Начелник општине има кључну улогу у операционализацији и имплементацији Стратегије развоја путем успостављања јасних механизма и дефинисања одговорности ресорних одјељења у погледу имплементације дијелова стратегије из њихове надлежности, те обезбјеђивања свеукупне координације.

Ресорна одјељења општинске управе припремају програм развоја општине, те просторне, урбанистичке и акционе планове, буџет и завршни рачун и брину се о задовољењу одређених потреба грађана у области комуналних дјелатности, културе, образовања, спорта, здравствене и социјалне заштите, цивилне заштите, информисања, занатства, туризма и угоститељства. Општинска управа има кључну улогу у изради, реализацији,

праћењу, извјештавању и ажурирању Стратегије развоја, у циљу континуираног унапређења квалитета живота грађана општине.

1.4. Праћење, оцјењивање и ажурирање стратегије развоја

Конкретни резултати развоја, који произилазе из имплементације интегрисане Стратегије развоја, могу бити видљиви само ако општина Пале, као најодговорнија за имплементацију стратегије, буде у континуитету проводила праћење и вредновање реализације стратегије.

Праћење и вредновање (мониторинг и евалуација) остварења резултата стратегије омогућавају мјерење степена остварења постављених циљева, дајући могућност предузимања одговарајућих и правовремених мјера у циљу корекције, као и оцјењивање свеукупне успјешности реализације стратегије. То подразумијева систем прикупљања и обраде података у сврху упоређивања постигнутих резултата са планираним. Да бисмо управљали имплементацијом стратегије, као и имплементацијом пројеката, потребно је мјерити степен остварења планираних циљева и резултата у одређеном временском периоду, за што нам служе објективно провјерљиви индикатори.

Оквир за праћење економског развоја

Секторски оперативни циљ	Индикатор на нивоу секторског циља	Индикатори на програмско-пројектном нивоу
ОЦ 1. Остварен одржив привредни развој општине	Већи број производних предузећа, МСП, произвођача финалне прераде у дрвном сектору, као и већи број запослених него на почетку планског периода	-Повећан број новостворених МСП и предузетника за најмање 30 -Отварање најмање три производна предузећа са већим бројем запослених -Најмање 5 произвођача финалних производа у дрвопрерађивачкој индустрији -Пораст броја новозапослених за 20%
ОЦ 2. Развијена одржива пољопривреда и село	Повећан број фарми и грла стоке, оспособљени пољопривредни произвођачи и газдинства, остварено запошљавање у пољопривредном сектору, сертификовани производи	-Формирано 20 нових фарми -Повећан број грла стоке за 20% -Оспособљено најмање 10 домаћинстава за производњу органске хране -Едуковано најмање 150 пољопривредних

		произвођача -Најмање 15 жена запоселених у сектору пољопривреде или раралног предузетништва -Број додијељених сертификата -Број пољопривредника који производе по стандардима
ОЦ 3. Унапређени туристички ресурси, квалитет услуга и развијени нови туристички производи	Остварена квалитетна туристичка понуда и ново запошљавање у овом сектору,	-Запослено најмање 50 радника у туризму -Побољшан квалитет и садржај туристичке понуде општине Пале -Запослено 10 жена у области сеоског туризма -Запослено 30 особа у изради предмета кућне радиности и туристичких сувенира

Оквир за праћење друштвеног развоја

Секторски оперативни циљ	Индикатор на нивоу секторског циља	Индикатори на програмско-пројектном нивоу
ОЦ 1. Развијена саобраћајна инфраструктура	Створени услови (прва фаза) за привредни развој и улагања за развој реалног сектора	Нови километри путева, улица, водовода, канализације и јавне расвјете предуслов су одрживог развоја општине, укључујући руралне дијелове општине и задржавање становништва на селу
ОЦ 2. Повећана покривеност системом јавне расвјете и саобраћајне сигнализације		
ОЦ 3. Повећана покривеност системом канализационе мреже		
ОЦ 4. Константно снабдијевање квалитетном водом за пиће		
ОЦ 5. Развијена топловодна инфраструктура и обезбијеђено квалитетно снабдијевање топлотном енергијом		
ОЦ 6. Успостављен ефикасан систем социјалне заштите	Уз помоћ буџета општине и ресорног министарства у	Функционалан, ефикасан систем социјалне заштите у

јачањем превенције и борбе против сиромаштва и социјалне инклузије	Влади РС побољшан социјални статус дијела становништва општине	општини и унапређен положај угрожених група становништва за 10%
ОЦ 7. Унапређен квалитет културног живота	Општинска управа створила услове за бављење културним активностима	До 2020. године подигнут квалитет културних и забавних активности, тако да је 75% грађана општине задовољно
ОЦ 8. Успостављен модеран и ефикасан систем образовања усклађеног са потребама привреде и захтјевима одрживог развоја до 2020. године	У средњошколском центру Пале организовани образовни профили за потребе локалне привреде	Усклађен образовни систем са потребама локалне привреде и потражње на тржишту рада
ОЦ 9. Подигнут квалитет и доступност услуга у здравству и унапређени капацитети за бригу о старима и другим осетљивим групама	Унапређен систем здравствене заштите становништва општине	Подигнут квалитет и доступност услуга у здравству и унапређени капацитети за бригу о старима и другим осетљивим групама, тако да се број задовољних кприсника повећава сваке године за 5% Повећан број грађана који имају приступ примарној здравственој заштити, без путовања Повећан број специјалистичких прегледа који се могу реализовати у Дому здравља
ОЦ 10. Унапређени услови за бављене спортом	Општинска управа створила услове за бављење спортом	Повећан број грађана који користе спортске објекте за 50% до 2020. године
ОЦ 11. Ојачан сектор цивилног друштва умрежавањем НВО сектора и повећано активно чланство за 50%.	Организације цивилног друштва активно учествују у збивањима од интереса за развој локалне заједнице	Повећано активно чланство за 35%. Организације цивилног друштва у цијелости учествују у изради

		стратешких докумената
ОЦ 11. Унапређено канцеларијско пословање у општинској управи	Локална управа унаприједила своје капацитете за пружање услуга грађанима и привреди из свих области њеног рада	Кретање документације побољшано и убрзано
ОЦ 12. Уведен централни регистар предузетника (електронска база података)		Регистар свих предузећа на подручју општине успостављен у Одјељењу за привреду и друштвене дјелатности
ОЦ 13. Створени бољи услови за рад општинске управе		Ревидирано 50% стратешких докумената

Оквир за праћење плана заштите животне средине

Секторски оперативни циљ	Индикатор на нивоу секторског циља	Индикатори на програмско-пројектном нивоу
ОЦ 1. Унапређено стања водних ресурса	Успостављена пуна контрола на систему водоснабдијевања становништва и испуштању отпадних непречишћених вода у отворене водотоке	- Урађени програми физичке и санитарне заштите воде и катастар прикључака канализације у водотоке - Набављена одговарајућа средства рада за пружање недостајућих услуга становницима општине
ОЦ 2. Унапређен систем управљања отпадом	Систем управљања отпадом подигнут на виши ниво проширењем обухвата сакупљања, увођења система одвојеног сакупљања отпада и коришћења одвојено сакупљених компоненти отпада	- Реализовани планови проширења обухвата сакупљања отпада, распореда зелених острва, распореда контејнера, као и програм подизања јавне свијести становништва и идејно рјешење трансфер станице - Набављена одговарајућа опрема за проширени обухват сакупљања отпада, за сакупљање и одвоз отпада као и за обраду и рециклажу отпада
ОЦ 3. Успостављен систем праћења мјера енергетске	Мјере ЕЕ проводе се у складу са АПЕЕ у оквиру	-По плану у јавној расвјети су уграђене ЛЕД сијалице, у

ефикасности у надлежности локалне самоуправе	општинске управе и јавних предузећа и институција од локалног значаја	објектима локалне управе и јавним предузећима и установама од општинског интереса sukcesивно су замијењена расвјетна тијела штедљивим - Реализована најмање три пројекта замјене столарије, фасаде и уградња спуштеног стропа
ОЦ 4. Унапређено стање у области очувања зелених површина и заштите подручја	Путем просторних планова и радова на терену повећан је број уређених зелених и парковских површина	- Постојеће зелене и парковске површине су уредно одржаване - Најмање два нова парка су изграђена
ОЦ 5. Унапређено стање управљања простором	Израда нових просторно-планских докумената и иновирање постојећих прати потребе проширења и уређења урбаних зона	- Иновирани постојећи и урађени нови просторни планови у складу са планом

Према МиПРО методологији активности праћења, вредновања и ажурирања појединих дијелова стратегије врши се у одређеним временским периодима, датих у наредној табели.

Активности праћења и вредновања	Временски оквир
Праћење реализације стратегије развоја: програма (пројеката, мјера)	Једном годишње на сједници СО
Контролно вредновање	Након 3 године за секторске планове, а након 5 година за стратегију
Ажурирање секторских планова	Дјелимично након 3 године, а комплетно након 5 година
Ажурирање стратегије	Дјелимично након 3 године, а комплетно након 5 година
Финално вредновање	Након 3 године за секторске планове, а након 5 година за стратегију